

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

İLKÇAĞ'DA HATAY
(BAŞLANGIÇTAN BİZANS DÖNEMİNE KADAR)

144971

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Serap YILDIZ

144971

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... ait

..... adlı çalışma, jürimiz
tarafından

..... Anabilim/anasanat Dalında
DOKTORA/SANATTA YETERLİK/ YÜKSEK LİSANS
TEZİ olarak kabul edilmiştir.

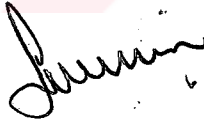
(İmza)

Başkan Prof. Dr. Hüseyin SEVER.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye Prof. Dr. İlhami DURMUŞ.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye Prof. Dr. Salih GEÇEN.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Kisaltmalar Cetveli

a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
a.g.t. : Adı Geçen Tebliğ
c. : Cilt
Çev. : Çeviren
Der. : Derleyen
Haz. : Hazırlayan
No. : Numero
Nu. : Numara, Number
s. : Sayı
S. : Sayfa
p. : Page

ÖNSÖZ

Hatay'ın ilk sakinleri Süryaniler, Makedonlar, Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonía'nın eski sakinleri, Argiveler, Heraklidler, Yahudi ve emekli askerlerdir.

Hatayda Tarih öncesi uygarlıklara beşiklik eden höyükler genelde Amik ovasındadır. Kazılan bu höyükler M.S. 600'lere kadar Hatay hakkında bilgi verir. Onu prehistorik on ikisi de historik toplam yirmi iki devre görür.

Antakya Çevlikte 1954-66'da yapılan araştırmalar tarihi Selevkos kentini aydınlatır. Hellenistik dönem kenti olan Antakya'nın baş tanrıçası Tykhe'dir. Roma imparatorları döneminde şehre önem verilmiş, şehir güzel yapılarla süslenmiştir.

Bu çalışmamızda İlkçağ'da Hatay konusu çerçevesinde, Hatay'ın en eski devirlerini, Hellenistik ve Roma dönemlerindeki Hatay siyasi yapısını incelemeye çalıştık. Bu çalışmam sırasında yardımlarını ve tavsiyelerini esirgemeyen kıymetli hocam sayın Prof.Dr. İlhami DURMUŞ Bey'e çok teşekkür ederim.

Serap YILDIZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM:TARİH ÖNCESİ DEVİRLERDE HATAY	5
A. PALEOLİTİK – EPİPALEOLİTİK DEVİRDE HATAY.....	7
1. Altındere – Avratlar (Tekil Buluntu Yeri):	7
2. İncili / Büyük Mağara	8
3. Merdiyenli Mağara :	9
4. Kanal Mağarası	9
5. Tıkalı Mağara	10
B. NEOLİTİK DEVİRDE HATAY.....	11
1. HATAY'DA ÇANAK-ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK DÖNEM	11
2. YÜZEY ARAŞTIRMALARI	11
3. KAZILAR	12
3. 1. Tell Açana / Alalakh Höyüğü	12
3. 2. Tell Kurdu Höyüğü:	22
3. 3. Diğer Kazı ve Buluntular:	24
C. KALKOLİTİK VE ESKİ TUNÇ DEVİRLERİNDE HATAY	25
1. Tell Esh-Sheik	25
II. BÖLÜM: M.Ö.II-I.BİNDE HATAY	27
A) M.Ö. II. BİNDE HATAY.....	27
1. Hititler Devrinde Hatay	27
2. Hurri ve Mitanniler Devrinde Hatay	31
B) M.Ö. I. BİNDE HATAY	34
1. Hellenistik Devirde Hatay	34
2. Roma Devrinde Hatay	37
2.1. Siyasi Tarih	37
2.2. Kültürel Gelişim:	41
2.3 Hatay'da Roma Mozaikleri	42
SONUÇ.....	46
KAYNAKÇA	49

EKLER.....54

EKLER LİSTESİ.....55

A – ÇİZİMLER.....56

B – HARİTALAR.....73

C – RESİMLER.....80

ÖZET..... 98

ABSTRACT.....99

GİRİŞ

Anadolunun en eski yerleşim merkezlerinden birisi olarak kabul edilen Hatay coğrafyasıyla olduğu gibi uzun tarihi geçmişiyle de dikkatleri çeker.¹

Hatay kökleri insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayalı yöre özelliğindedir.²

Hellenistik çağda, Selevkos krallığının başkenti Roma döneminde Akdeniz havzasının en büyük şehirlerinden biri, daha sonra özellikle Hristiyanlığın erken yıllarda önemli bir dini merkez olan Hatay Anadoluyla yakınoğu arasında geçiti sağlayan coğrafi konumunun da getirdiği avantajlar sayesinde seyyahların dikkatini üzerine çekmiştir.³

Antakya hakkındaki ilk bilgileri 1160-1173 arasında yöreyi ziyaret eden ve kentin yerini tarif eden seyyah Benjamin'in gezi notlarından anlıyoruz.⁴

Amik ovası, Asi nehri ve Habib Neccar dağının birleştiği noktada kurulmuş olan kent, Toros dağları ve iç kısımlar arasında sıkışmıştır.⁵

Kuzeyde Amanos Dağları(Nur Dağları) ve güneyde Kel Dağ(Cebeli Akra) arasında kalan kent Aşağı Asi vadisinin başlangıcında, Kel Dağın Kuzeydoğusunda 440 m rakımlı Habib-i Neccar Dağı'nın Antik Çağdaki ismiyle, Silpius eteklerindedir.⁶

Antik çağda Orontes , günümüzde Asi olarak nitelenen nehrin kaynağı ise Lübnan dağlarıdır.⁷

Antakya'nın en büyük düzlüğü Amik ovası ise verimli arazi yapısı ve Anadoluyu Çukurova yoluyla Suriye, Filistin'e bağlayan yollar üzerinde kavşak noktası olmasıyla, Anadolu ,Kuzey Suriye tarihinde önemini korumuştur.⁸

Antakyadaki Paleolitik çağ ortalarına ait bazı kalıntılar bulunmuştur. Amik ovası höyüklerinde İ.Ö.8000 yıllarına ait yerleşme izleri tespit edilmiştir.⁹

¹ Yurt Ansiklopedisi,Hatay,c.5. 1982 s.3383

² Hatay Turizm Envanteri, T.C. Hatay Valiliği İl Turizm Müdürlüğü Envanteri, Mart 1997 "Hatay" s.1

³ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e.

⁴ M.Komroff ; Contemporaries of Marco Polo, 1982 s.268

⁵ Ataman Demir; Through The Ages Antakya, İstanbul 1996 (Translation:Priscilla Mary Işın) s.1-5

⁶ Glanville Downey ; 'Malalas on The History of Antioch under Severus und Caracalla' T.A.P.A. LXVIII 1937 S.142

⁷ Ataman Demir ; a.g.e.

⁸ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e.

⁹ İslam Ansiklopedisi , "Antakya", Türkiye Diyanet Vakfı, c.3. Ankara 1991 s.228

Hatay' ın öyküsü Cilalı Taş Devri ile başlar.¹⁰ Tarihi M.Ö. 100.000li yıllara kadar uzanır.¹¹

1954-1966 Antakya Çevlikte yapılan araştırmalarda elde edilen ve M.Ö.100.000 – 40.000 arasında tarihlenen bulgular orta Paleolitik dönem özellikleri taşımaktadır.¹² Yapılan araştırmalarda elde edilen bulguları Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağında yörenin oldukça hareketli bir yerleşim yeri haline geldiğini göstermektedir.¹³

Hatay' ın bilinen en eski yerlileri ' Prototigris' lerdir. Hatay' a ilk uygarlık tohumunu atan bu kavmin M.Ö. III binin ilk yarısında Akatların yönetimine girdiğini görüyoruz. Sonra M.Ö. II binde Amik ovası Hurrilerin istilasına uğruyor. Bu şehir devletlerini dil ve budun birliği ile birleşmiş siyasi bir birlik olarak tanımaktayız.¹⁴

Antakya kurulmadan önce, bölgedeki Grek yerleşimcileri hakkında Malalas ve Libanius' da üç yerin ismi geçmekte ve Büyük İskenderle başlayan Makedonya istilasından önce Antakya'nın Grek tacirleri tarafından durak noktası olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu yerleşimcilerden birinci Silpustaki (Habib Neccar Dağı) Iopolis, ikincisi Daphne (Harbiye) civarındaki Herakleia ve üçüncüsü Silpus'un tepesindeki Kasiotistir.¹⁵ Ancak kentin kuruluşu hakkında Libianus ve Malalasda birbirlerinden farklı görüşler vardır.¹⁶

Libianus'a göre M.Ö. 333 yılı Ekim ayında Arbela (Erbil) yöresindeki Gavgamela Ovasında Pers hükümdarı Darius'u yenen Büyük İskender fetihlerine devam etmek için Fenike'ye doğru ilerlerken, Antakya'nın doğusunda, dağların kenarında suyu çok tatlı bir pınarın başında durur ve pınarın suyunu annesinin sütüne benzeterek buraya annesi Olympias'ın ismini verir.¹⁷

Malalas'a göre ise, MÖ 300 yılı Nisan ayında Kasius dağına çıkan I Selevkos Nikator yeni kuracağı kentin yerini gösterecek bir kehanet için Zeus'a kurban keser, Kartal kurban etini alır kısa süre uçtuktan sonra eti yemek üzere

¹⁰ Murşit Arslan ; Hatay Tourism Guide, 87-88, Enlem Ajans, İskenderun 1988. s. 8

¹¹ Mehmet TEKİN, Hatay Tarihi, Antakya 1993 s. 2

¹² Prf.Cemal YÜKSELEN, Erkan IŞILGAN; "Hatay" ,Ankara 1988 Ajans TURKYAY s. 1.

¹³ Mehmet TEKİN, a.g.e. s.3

¹⁴ Mürşit Aslan , a.g.e. s.9

¹⁵ Ataman Demir , a.g.e. s.22

¹⁶ G.Downey, a.g.e. s.50

¹⁷ A.müfid Mansel , Ege ve Yunan Tarihi, 1971. s.445

yere bırakır. Böylece Selevkeia Pierian'ın kurulacağı yerin Zeus'un gösterdiğine inanılır.¹⁸

Derlerki Antakya'nın kuruluşu nedeniyle tanrıların lütfuna uğramak için Emata isminde genç ve bakire bir kız da kurban edilmiştir. Selevkos krallığının başkenti olarak kurulan şehir büyük bir ticari, dini ve idari merkez haline gelmiştir.¹⁹(Harita 1)

Mimar Xenarius tarafından duvarlar inşa edilmiş ve caddelerin anahatları çizilmiştir. Selevkos yeni kurulacak yapının Silpus dağından uzak olmasına ve nehir yakınlarındaki bir düzlük üzerinde yer almasına dikkat etmiştir.²⁰(Harita 2)

Antakya'nın ilk sakinleri yerli Suryaniler , Makedonlar Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonias'ın eski sakinleri Argiveler Heraklidler Yahudi ve emekli askerler olduğu düşünülmektedir. Avrupa Kökenli olanlar ile yerli halk ayrı ayrı mahallelere yerleştirilmiştir.²¹ Avrupalı yerleşimciler için 370 dönümlük, Suriyeli yerel sakinler içinse daha küçük , 185 dönümlük arazi ayrılmıştır.²²

Antakya, Habib Neccar Dağı eteklerinde kurulmuş bir Hellenistik dönem kentidir.²³ Antakya'nın baş tanrıçası Tykhe²⁴(Resim 1) kentin talihinin koruyucusu, bolluk ve refahın simgesi olarak karşımıza çıkar²⁵ bu da Hellenistik dönemde şansın kişileştirildiğini gösterir. Tanrıça, Roma döneminde Fortuna (kentin koruyucusu) adıyla anılır.²⁶

Antakya'nın Kozmopolit halkı gerek dini gerekse siyasi ayrımlar yüzünden çeşitli kanlı olaylara sahne oluyordu. Bunların yanında iki büyük yangın ve altı deprem, şehri 8 defa büyük felaketle sürüklenmiştir. Bu arada çıkan veba hastalığı halkın büyük bir kısmının ölümüne neden olmuştur.²⁷

Roma imparatorları, halkın bir çok kere ayaklanmasına rağmen şehri güzel ve büyük yapılarla süslemekte birbirleriyle yarışmışlardır.

¹⁸ Ataman Demir, a.g.e., s. 24 v.d.

¹⁹ Mürşit Arslan ; a.g.e. s.11

²⁰ Henry Seyri : Scene Historique Sur Un Chapiteasudu Musie De Beyrouth

²¹ G.Downey ; Strabo on the Antioch; Notes on his metod, T.A.P.A. 1941., s 85-95

²² J.Sauvaget, Plande Laodicee-sur-mer,BE+Or,IV,1936, s.111

²³ Başbakanlık tanıtma fonu ; Altın Ülke Türkiye , Ankara 2000, Engin yay, s.120

²⁴ K.Parlasca, Die Tyche von Antiocheia und das sitzende maedchen im konservatorenplast,j.b.z. mus mains 8, 1961, s.84 vd.

²⁵ C.Bosh, Die , Kleinasiatische Münzender röischen Kaiserzeit, 1931,Part 11 .vol.1., fasc I , s.254-257

²⁶ Mürşit Arslan, a.g.e., s.14

²⁷ Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, 1972. s.512

Chicero, buradaki bilginlerden ve güzel sanatlar hakkında yazılan etüdlerden överek söz etmektedir.²⁸

Kudüs'e yakın büyük ve zengin bir merkez olması, Anadolu ve Yunanistan'a uzanan yolların kavşağında bulunması nedeniyle, kent Hristiyanlığın yayılması döneminde önemini korumuştur. Kudüsten gönderilen havariler kentte toplanarak , Hristiyanlığı yaymak için Anadoluya ve Yunanistana buradan gitmişler ve dönüşlerinde Antakyaya uğramışlardır. (Harita 3)

Özellikle Kudüsün tahribinden sonra kent, Hristiyanlığın merkezi olmuştur. Kentin kuzeydoğusunda, Reyhanlı çıkışının yakınındaki dünyanın ilk katedrali kabul edilen St. Piyer Kilisesi Hristiyanlığın yayılma döneminden kalan tek yapıdır.²⁹ 1963 de papalık tarafından 'hac yeri' olarak kabul edilmiştir. St. Pierre Kilisesi Aziz Peter adına inşa edilen ilk kaya kilisesidir.³⁰ Aziz Petros kilisesinin doğusundaki kayalıkta yer alan dev tanrıça yontusu, kentin Hellenistik çağda uğradığı veba salgını sırasında yontulmağa başlanmış, ancak salgının yatışmasıyla yarım bırakılmıştır.³¹ (Resim 2)

Hatay ili sahip olduğu tarihi, turistik, kültürel ve eşsiz doğa güzellikleriyle her zaman yerli ve yabancı turistlerin gözdesi olmuştur.³²

²⁸ Dr. İsmail GÜZELMANSUR, Uygarlıklar Şehri Antakya, The city of civilizations, Hatay Valiliği yay. Ankara 2000 s.6

²⁹ Ataman Demir, a.g.e. s.34

³⁰ Başbakanlık Tanıtma Fonu, Altın Ülke Türkiye , Engin yay. Ank. 2000 s.120

³¹ Şükrü Tül, Türkiye'nin Antik Kentleri, Ekin yay., İstanbul.1999 s.133

³² Hatay Turizm Envanteri; a.g.e.

I. BÖLÜM: TARİH ÖNCESİ DEVİRLERDE HATAY

Bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar, Antakya'nın tarihçesi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Woolley başkanlığında Orontes (Asi) nehrinin güneyindeki Al-Mina'da yapılan kazılarda ele geçen buluntular, bölgede İ.Ö.8.yy'da Yunan kolonisinin varlığını kanıtlanmakta, kazılarda bulunan seramikler, Kyklad adaları, Lodos ve Korinth seramikleri ile benzeşmektedir.³³ Al-Mina'da ortaya çıkarılan Kıbrıs ve Miken çömlekleri, Tunç Çağın'dan başlayarak Yunanlılarla yapılan alışverişi ve Yunanlı tüccarların sattıkları malları Orontes nehrinden geçirerek A-Mina'ya getirdiklerini göstermektedir.³⁴

Tell Cüdeyde, Çatalhöyük ve Tell Tayinat'ta³⁵ yapılan kazılarda ise yörenin Neolithik dönemi yerleşimine ait kalıntılar bulunmuş, Woolley başkanlığında 1936-1939 ve 1947 yıllarında Tell Açana höyüğünde kazı çalışmalarında ise, 17 kültür katı belirlenmiştir.³⁶ (Harita 4)

Tunç çağında yörenin en önemli merkezlerinden olan Amik ovasının doğusundaki Antakya-Halep yolu yakınındaki Tell Açana, Tell Tayinat ve Çatalhöyükteki yerleşimler, bu dönemde kent devletlerinin varlığını göstermesi ve Mezopotamya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kültürlerinin etkileşimini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Kazılarda M.Ö. XVIII-XII yy. arasında inşa edilmiş avlulu, dikdörtgen planlı ve çok odalı evler, ön avlulu saraylar ve savunma yapıları ortaya çıkarılmıştır.

Ayrıca 1932-1952 yılları arasında Princeton Üniversitesi'nin öncülüğünde Fransız ve Amerikalı, araştırmacılar tarafından Daphne (Harbiye) ve Selevkia Pieria'da kazılar yapılmıştır. Utah Üniversitesi adına Prof. Dr. Wachtang Zdjbadze başkanlığında Selevkia Pierida yapılan kazılar St.Barlaham kilisesini meydana çıkarmak gayesini güder.³⁷

Daphne ve Selevkeia'da yapılan kazılarda Hellenistik ve Slevkos dönemlerine ait ev kalıntısına rastlanmakla birlikte, Romalı zenginlerin

³³ Leonard Woolley; "Excavations at Al-Mina, Suedia," JHSL VIII, I, Reprinted From the Journal of Hellenic Studies, vol, LVIII 1938 s.266

³⁴ Sidney Smith; "The Greek Trade at Al-Mina", Antj, XXII, 1943, s.92 vd.

³⁵ Hatay Turizm Envanteri, a.g.e.

³⁶ Leonard Woolley ; << Excavations near Antioch in 1936 >>, The Antj 17, 1937 s.1 vd.

³⁷ I com Türkiye Milli Komitesi Haber Bülteni, Bulletin du comite 'National Turc de ı' I com sayı: 'VIII-IX sene 1967 TTK yay.<< 1965'de yapılan kazılar >>, Ankara 1968 syf.52

villalarının döşemlerini süsleyen ve dönemin sanat düzeyi ile kültürü konusunda önemli bilgiler veren mozaikler ortaya çıkarılmıştır.³⁸(Resim 3)

Kazılarda ortaya çıkan buluntularla ilgili olarak en önemli çalışma Princeton Üniversitesinin³⁹ dört ciltlik Antioch – on – the Orantes adlı yayınıdır. Ancak bu çalışma küçük buluntulardan çok mozaik, sikkelere geniş olarak yer verilmiş, yöre heykel taşıtlığı konusunda bilgi verecek küçük buluntulara ise maalesef yeterince değinilmemiştir.⁴⁰

Kent içinde yapılan kazılarda çok sayıda konuta rastlanmıştır. Antakya bir başkent olarak mutlaka standart yapı örneklerini de içeriyor olmalıdır.⁴¹

Mezar stelleri ile ilgili yapılan çalışmalar ise, geçen yüzyılda başlamıştır. Ancak bunlar daha çok attik mezar stelleriyle ilgilidir. Doğu Yunan ve Anadolu ağırlıklı olanları ise sistemli olarak Pfuhl'un çalışmalarıyla başlamıştır. Daha sonra Fıratl'i Byzation stelleriyle, Horn ise Samos stellerini tanıtmışlardır.⁴² (Resim 4)

Yapılan arkeolejik kazılar kuzey Suriye'de İ.Ö. 4.binde ve 3.bin başlangıcında birbirlerine bitişik kültür çevrelerinin oluştuğunu ve İ.Ö. 3.bin dolaylarında bu bölgede küçük kentler (kent devletleri) halinde bir yerleşmenin başladığını göstermektedir.

Amik ovasının doğusunda Antakya-Halep yolu yakınında bulunan Tell Tayinat ve özellikle Tell Açana'da (Alalah) 1934 yılından bu yana yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış olan avlulu saraylar ve savunma yapıları, İ.Ö. XVIII – XII. yy lar arasında inşa edilmiş binalardır.⁴³(Çizim 1)

Buluntuların ortaya çıkarıldığı bir diğer sonuç da, İ.Ö. 3.binde, Anadoludan Amik Ovası kanalıyla Filistin'e doğru bazı kavimlerin hareket ederek Mısır'a kadar uzanan, güney-kuzey doğrultusunda bir ticaret akışını meydana getirmiş olduklarıdır.⁴⁴

Yine Yayladağı – Kışlak civarında(Harita 5) ve Çevlik-Kanal Mağarasında (Harita 6) MÖ. 40-000-11.000 yılları arasında tarihlenen üst paleolitik döneme ait araçlar ve insan kalıntıları ile yine çevlikte yapılan 1970-1973 kazılarında Homa

³⁸ Doro Levi; "Antiquich Mosaic's pavements" 1974. I-II. USA

³⁹ Hatay Turizm Envanteri, a.g.e.

⁴⁰ Belleten, c.29 "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri" Ankara 1965, s.263

⁴¹ Şükrü Tül, Türkiye'nin Antik Kentleri, Ekin yay. İstanbul 1999, s. 133.

⁴² Belleten, a.g.e.

⁴³ Yurt Ansikopedisi, "Eski çağlardan osmanlılara kadar Antakya" Fasikül 61 s. 3371

⁴⁴ Ataman Demir, a.g.e.

Sapiens Çevlikensis'ten kalma kemikler bulunmuştur. Bu mağaralarda insan yaşayışının milattan sonraki yıllara kadar sürdüğü tahmin edilmektedir.

Höyüklerde değişik zamanlarda yapılan kazı ve araştırmalarda elde edilen buluntular Hatay yöresinin Neolitik, Kalkolitik dönemlerde ve Tunç çağında yaygın ve hareketli bir yerleşim yeri olduğunu gösterir.⁴⁵(Harita 7)

Khirokitta kültürünün kökenine ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Anadolu yaylasından Akdenize uzanan eski alışveriş yolunun bulunduğu Kalikadnos vadisinin ağzına bakar. Suriye'nin kuzeyindeki eski bir denizcilik merkezi olan Ras Şamra'ya ve Amuk A evresi (MÖ 6000'den önce) tabakalarında Khirokitia türü taş kap bulunan Amuk'a da (Antakya ovası) yönelmiştir. Bu dönemde denizciliğin yerleşmiş olduğu kesindir.⁴⁶

A. PALEOLİTİK – EPIPALEOLİTİK DEVRİDE HATAY

1. Altındere – Avratlar (Tekil Buluntu Yeri):

Alt paleolitik dönemi kapsar. Antakya il merkezinin batı kesimindedir. (Harita VIII) Paleolitik çağ aletleri sığ toprak örtüsünün altında bulunan ve kalınlığı 1 m. civarında bir kumlu çakıl tabakası içinde ele geçmiştir. İlk olarak 1943 te Nurettin Can dere yatağındaki kum tabakaları içinden yüzeyden 30 cm altta iki adet iki yüzeyliyi bularak Altındereyi arkeoloji dünyasına tanıttı. Enver Bosyancı ve Muzaffer Şenyürek tarafından 1957-1960 arasında bu şekilde yapılan araştırmalarda içlerinde iki yüzeyliler de (el baltaları) bulunan pek çok alet toplanmıştır. Bu toplamaların sistemli olmamasından dolayı buluntu yoğunluğu bilinmemektedir.⁴⁷ N. Can tarafından bulunmuş iki yüzeyliler armut biçimlidir. Şevket Aziz Kansu bunları Micoquien iki yüzeylilere benzetmiştir. Kansu, N. Can'ın bir Chelleen (Abbevillien) el baltası da bulunduğunu bildirmektedir. Bostancı ve Şenyürek 'te kargı ucu ve yürek biçiminde iki yüzeyliler, Clacton ve Levallois tekniğinde yongalanmış yongalar bulmuşlardır. Aletlerin tarihlenmesinde genel kanı üst Acheulleen'in çok az Micoquien eğilimi gösteren geç bir safhası olduğudur. Şenyürek Antakya yöresinde üst Acheuleen kültürü yaşayan insanların, iki yüzeyliler dışında Clactonien ve Levalloisien teknikte

⁴⁵ Erkan Işılğan, Prof. Dr. Cemal Yükselen, İris Şentürk, Hatay, Ankara 1998, Ajans Türk Yay. s.52

⁴⁶ James Mellaart ; Yakın Doğunun En Eski Uygarlıkları (Çev. Bilgi Altıok) Arkeoloji ve sanat yay. İstanbul 1988 s.47

⁴⁷ Savaş Harmankaya-Oğuz Tanındı; Altındere (Avratlar). Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I. Paleolitik – Epipaleolitik Ege yay. 2. basım İstanbul 1997

yongalar yaptıklarını ileri sürer. Aletler buraya sürüklenerek gelmişlerdir. Tomskey bu yerde son Acheuleen'in varlığına işaret etmektedir.(Çizim 2)

Altındere'de satıhta toplanan el baltaları görünüşe göre üst Aşölee'nin, Garrod'un Filistinde üst Aşölee (Mikrokiyen) dediği nihai safhasına denk gelir. Kansu da Altındere'de bulunan el baltalarını bu safhaya bağlar. Altındere'de bulunan yonga aletleri Filistindekilerle benzer olmaları aynı kültüre ait olabileceklerini ifade eder. Hatay 'da bugüne kadar yapılmış olan araştırmalar bu bölgede üst Aşölee'nin son safhası ile üst Levaluvazo-musterien ve orinyasiyen (orta orinyasien) kültürlerin mevcut olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁸

2. İncili / Büyük Mağara

Üst Paleolitik dönemini kapsar. Antakya'nın Samandağ ilçesinin kuzeybatısındadır.(Harita 9) 1970-71-73 'te mağaranın bilimsel kazısı yapılmıştır. Bu kazı Enver Bostancı tarafından yönetilmiştir. 1 den 9 numaraya kadar olan tabakalar Roma çağı sonrasına tarihlenmektedir. Bu ilk 9 tabakada buluntu olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bu tabakaların kalınlığı yaklaşık 274 cm. bulmaktadır. 53 cm kalınlığındaki 10 ncü tabaka ise antik Selevkia Pierra kentinin sakinlerinin mağarayı kullandıkları zamanda oluşmuştur. Bu tabakada çanak-çömlek parçaları ve cam kırıkları ele geçmiştir. 40 cm kalınlığındaki 11. nci tabaka açık gri ve donuk beyaz renkte bir toprağa sahiptir. İçinden parça halinde insan kemikleri çıkmaya başlamıştır. 24 cm olan 12 nci tabakada ise bol kum bulunmuştur. Bu kumun denizin zaman zaman yükselmesinden dolayı meydana geldiği sanılmaktadır. 49 cm.lik 13. ncü tabakada ise, insana ait kalıntılar bulunmamıştır.⁴⁹ Daha altta ise ana kaya ortaya çıkmıştır. Kanal mağarasında yaşayan üst paleolitik çağ insanların mağarayı zaman zaman kullandıkları iddia edilmektedir. İskelet kalıntılarının yanı sıra delinerek süs eşyası olarak kullanılmış olduğu düşünülen deniz kabukları bu iddiayı kuvvetlendirmektedir. Araştırmalar iskeletin en az 50.000 yıllık olduğunu ileri sürer. En altta ise, bol deniz kabukları ve mantar taşları bulunmuştur. Mağaraya adı verilen inci de bu tabakadan ortaya çıkmış ve herhangi bir delinme izi yoktur.

⁴⁸ Dr. Muzaffer Şenyürek, Dr. Enver Bostancı; Hatay Vilayetinde Prehistorya Araştırmaları . TTK Belleten cid XXII Nisan 1958 Sayı 86 s. 185-186

⁴⁹ Muzaffer Şenyürek Enver Bostancı; "Samandağ'ında Prehistorya ve Paleoantropoloji Araştırmaları" Haberler ve Kazılar, Belleten 22/88 s.628 Ankara 1958

3. Merdivenli Mağara :

Orta ve üst paleolitik dönemi kapsar. Antakya'da Samandağı'nın Mağaracık köyündedir.(Harita 10) Mağaranın içinde özellikle batı duvarında, Antik Selevkos kentinde yaşayanların taş çıkarım izleri görülmektedir. Gene aynı taşçılar tarafından mağaranın dışında üstte oyularak yapılmış bir merdiven bulunmaktadır. Mağaranın ismi bu merdivenden esinlenerek konulmuş olabilir.

İlk defa 1956 da tespit edilen, 1957 de üç dönem halinde kazılan bu mağaranın kazılarını Muzaffer Şenyürek ve Enver Bostancı yönetmiştir. Kazılar sonunda 5 tabaka bulduklarını ileri sürerler.

- I. Tabaka Roma çağına
- II. Tabaka üst paleolitik çağ'a
- III. Tabaka üst plaeolitik çağ'a
- IV. Tabaka orta paleolitik çağ'a
- V. Tabaka orta paleolitik çağ'a tarihlenmektedir.⁵⁰

Kazıyı gerçekleştirenler ana kayaya inememişlerdir. Antik Selevkos kentiyle çağdaş olan 1. nci tabakada kandil ve çanak çömlek parçaları bulunmuştur. 2. nci ve 3.ncü tabakada çıkan üst Paleolitik çağa, orta Aurignacien kültüre ait olan yontma taş alet tiplerine rastlanmıştır. Üçüncü kültür tabakasının altında 4 ncü kültür tabakasının üstünde tavandan düşmüş taşlardan oluşmuş bir dolgu tabakası tespit edilmiştir. Buluntu ele geçmemiştir. Son iki tabakadan üst Levalloiso-Mousterien kültürüne ait çakmaktaşıdan yontma taş aletler ele geçirilmiştir. 4. ncü tabakanın taş endüstrisi 5. nci tabakaya nazaran daha gelişmiştir.⁵¹ (Çizim 3)

4. Kanal Mağarası

Orta Paleolitik ve üst paleolitik dönemi kapsar. Samandağı'nın Mağaracık köyündedir. İlk kez 1966 da tespit edilmiş, 1966-67-69 da kazılmıştır. Kazıyı Enver Bostancı yönetmiştir. Bostancı 6. seviyeye kadar ulaştığını söyler. Hangi tabakanın hangi çağa ait olduğu anlaşılamamaktadır. Üst paleolitik çağa tarihlenen tabakanın toprağının terra-rosa denen demiroksitli, karışımli bir topraktan oluşur.

⁵⁰ Muzaffer Şenyürek – Enver Bostancı “ Hatay vilayetinin Paleolitik kültürleri” Belleten 22/86 Syf.171-190 (İngilizcesi 191-210) TTK Ankara 1958

⁵¹ Savaş Harmankaya – Oğuz Tanındı; age I.

Üst paleolitik çağın kurak bir iklimde geçtiği öne sürülmektedir. En alttaki 6.tabaka ise çok serttir.⁵²

İlk deneme açması açıldığında kanal mağarası ağzında bir üst paleolitik çağ Aurignacien kültürünün bulunduğu yüzey toplamalarında anlaşılmıştı. Daha altta orta paleolitik çağ özellikleri gösteren yonga aletlerinin çıkışı mağarada bir orta paleolitik çağ yerleşmesinin varlığını olasılıkla işaretlemiştir. Üsteki tabakada üst paleolitik çağın başlangıcına tarihlenen dilgi üzerinde arkası kütlendirilmiş Chatelperonien tipi bıçaklar, Font Yues uçlar, işlenmiş dilgiler, çekirdekler bulunmuştur.⁵³

5. Tıkalı Mağara

Hatay'ın Samandağ kazısının Mağaracık köyü yakınında ve birinci ile ikinci mağara⁵⁴ arasında fakat daha yüksektir. Tıkalı Mağara'da Paleolitik tabakada bulunmuş olan aletler ve yongaların çoğu sileksten yapılmıştır. Bu mağarada bulunan endüstri işlenmiş aletlerle bir kısmı kullanılmış olan işlenmemiş yongalardan ve az sayıda lâmdan oluşur. Endüstrisinin Lövaluva endisi (İndice Lavellois) 30.63 'tür. Yani debitege, Bordes ve Bourgo'nun tasnifine göre Lövaluva'dır. Tıkalı mağara endüstrisinde hazırlanmış olan vurma satırlarının bir kısmı düz, bir kısmı konvektir.

Sonuçta mevcut alet ve yongalar arasında vurma satırları hazırlanmış olan örnekler çoğunluğu oluşturmakla beraber, Klatoniyen tekniği ile yapılmış olanlar dikkati daha az çeker. Bu mağara endüstrisinde tipolojik Lövaluva Endisi (İndice Levalloistypologique) 56-61'dir. Yani Bordes'un tasnifine göre bu endüstri Lövaluva Fasiyese dahil olmaktadır.

Tıkalı Mağara endüstrisi yakın doğunun (Jabrud'un) tipolojik Lövaluva endisi yüksek olan 10-2nci tabakalarının endüstrisinden özellikle lâm endisinin (3-55) çok daha düşük ve essentiel III. grubundan daha zayıf (5-74) olmasıyla ayrılır.(Çizim 4)

⁵² Muzaffer Şenyürek – Enver Bostancı a.g.e.

⁵³ Muzaffer Şenyürek – Enver Bostancı "Hatay vilayetinin Paleolitik kültürleri" Belleten . TTK. Cld. XXII Sayı 86 s.171-190, Ankara 1958

⁵⁴ Ayrıntı için bkz. [a] Muzaffer Şenyürek, E. Bostancı 1958, "Hatay Vilayetinde Prehistorya araştırmaları." Belleten cilt XXII sayı 86 s.147-156.

Şenyürek Muzaffer, Bostancı E.; [b] 1958. Hatay Vilayetinin Paleolitik Kültürleri Belleten cilt XXII sayı 86 s.171-190

Sonuçta, tıklalı mağaranın paleolitik endüstrisi Fransa'nın "Charentien" Kompleksine (Musteriyen) yaklaşmakla beraber La Ferrasien'in C tabakasından çok daha fazla Lövalüzaziyen bir karakter göstermektedir. Tıklalı mağara endüstrisi Filistinin Üst Lövaluvazo-Müsteriyen endüstrisine tekabül etmektedir.⁵⁵(Çizim 5)

B. NEOLİTİK DEVİRDE HATAY

1. HATAY'DA ÇANAK-ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK DÖNEM

Çanak-Çömlekli Neolitik dönemin arkeolojik verileri kesinlik kazanmamıştır. Amukta (Amik ovası – Antakya) sınırlı sondajlarla yetinilmektedir.

Amuk - A kültüründe emmer buğdayı ve kabuklu arpa yetiştirildiği, keçi ve domuzun evcilleştirildiği kanıtlanmıştır. Çakmaktaşı-Mızrak ucu, bıçak ve ok uçlarını kapsayan taş endüstrisinden açıkça anlaşıldığı gibi avcılık her yerde yaygındı. Opsidyen Amukta bile ender olarak kullanılıyordu. Kuzeyde tümü cilalanmış baltalar yeşim taşından yapılıyordu. Bu taş güneyde bulunmadığından, yerini yonga çıkarma yöntemiyle yapılmış, uçları cilalı çakmaktaşı baltalar almıştır.

Güney kültürleri Kuzey Suriyedeki gelişmelerin sonucu olarak doğdu. Amuk-B kültüründe ve Ras Şamra'da (yaklaşık MÖ6000-5500) tek renkli kaplarda açık renk yüzey üzerine, koyu renkli geometrik örüntüler oluşturacak biçimde astarlanmış veya kazı bezemeli omurgalı şişkin karınlı kaplar gibi yeni ve ince biçimle ortaya çıktı.⁵⁶

2. YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Tell Karataş Höyüğü (Qaddahiyyat Abd el Aziz) nde(Harita 11) 1936'da R.J. Braidwood başkanlığında yürütülen yüzey araştırması sonucunda Tell el Cüdeyde'nin XIV. tabakasındaki çanak çömleğe benzeyen bulgular ele geçmiştir. II ve III. tabakada Roma, Geç Roma dönemi bulguları ele geçmiştir.

⁵⁵ Muzaffer Şenyürek, "Tıklalı Mağaranın Paleolitik Endüstrisine Dair Bir Not" *Belleten* c. XXIII s.59, 1959 S.9-22

⁵⁶ James Mellaart; Yakın Doğunun Eski Uygarlıkları, İstanbul, 1988, s.51-52

Çatal Höyük 1933 de Amerika Chicago Doğu bilimleri enstitüsü adına saptanmıştır.⁵⁷ Tell el Cüdeyde(Harita 12) buluntularının tabaka sırasına göre incelenmiştir. Höyükte orta çağdan ilk tunç çağına kadar tabakaların varlığından bahsedilmiştir Braidwood Tell el Cüdeydenin tabakalarından en alttaki XIV. tabakaya ait bazı çanak çömlek parçalarının bezerlerini Çatal höyüğün yüzeyinden topladı. Yine aynı enstitü Büyüktepe höyüğünde yaptığı araştırma sonucu Tell el Cüdeydenin XIV tabakasındaki çanak çömleğe benzeyen parçalar toplanmıştır. Neolitik çağa tarihlenen koyu yüzlü açkılı maldan örnekler bulunmuştur. Amik ovası kültür silsesinin A-B evrelerine ait yerleşme yeri olduğu iddia edilir.

Bozhöyük'teki araştırma sonucunda son Neolitik çağa tarihlenebilecek yerleşim varlığı ileri sürülebilir.

Tell el Kanışah(Harita 13) höyüğünü Braidwood araştırmış sonuçta geç Roma, Roma, Hellenistik, belki orta tunç çağı Halaf Dönemi ve son neolitik çağa ait yerleşmeler bulunmaktadır. Toplama sonucunda Tell el Cüdeyde'nin tabakalanmasındaki XIV-XIII tabakadakine benzeyen çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Amik ovası A-E evleri içinde değerlendirilir.⁵⁸

3. KAZILAR

3. 1. Tell Açana / Alalakh Höyüğü

Yeri ve önemi Aççana Höyüğü, Antakya – Reyhanlı karayolunun 22. km.sinde sağ tarafındadır.⁵⁹(Harita XIV) Türkiye Suriye sınırındadır. Eski adı Alalakh olan Tell açana höyüğü yörenin önemli ve oldukça büyük höyüğüdür.⁶⁰(Çizim VI) Höyük 1937-1948 yılları arasında British Museum namına sir Leonard Wolley tarafından hafredilerek Kalkolitik çağdan Hitit imparatorluğu dönemi sonuna kadar 17 kültür katı tespit edilmiştir.⁶¹ Amik ovasının özellikle geç devirlerinin kronolojisi bakımından da önem taşır.⁶² (Çizim 7)

Aççana ile birlikte Amik ovası içinde kalan Cüdeyde, Taynat, Akkrat, Dehep, Çatal Höyük gibi önemli yerleşim merkezlerinde de arkeolojik kazılar yapılmıştır. Aççana 750 m. boyunda 300 m genişliğinde bozuk oval bir

⁵⁷ Hatay Turizm Envanteri; a.g.e.

⁵⁸ Savaş Harmankaya-Oğuz Tanındı; Türkiye arkeolojik yerleşmeleri, II Neolitik Ege Yay. İstanbul 1997

⁵⁹ Hatay Arkeoloji Müzesi Arşivi; "Reyhanlı Aççana (Alalah) Saray harabesi", 10.9.1985

⁶⁰ Savaş Harmankaya, Oğuz Tanındı; age. II.

⁶¹ Hatay Arkeoloji Müzesi Arşivi; a.g.e.

⁶² Savaş Harmankaya – Oğuz tanındı; Age II.

şekildedir.(Çizim 8) Açıana höyüğü üstünde MÖ 18 ve 15 yy. ait iki saray harabesi mevcuttur.

İlk Tunç çağından itibaren Amik ovasındaki beylikler MÖ. 1800-1600 yılları arasında merkezi Halpa (Halep) olan Yamhad Krallığına bağlı ve Başkenti Alalah (Açıana) olan bir beyliğin toprakları içinde yer almıştır.⁶³

Açıana Höyüğü “Alalah” şehrinin kalıntısıdır. Burada ilk iskan MÖ.3400 yıllarında başlamıştır. Alalah o devrin en büyük devletleri olan Mısırlılar, Mitanniler, Mezapotamya devletleri ve Hititlerin birbiriyle yaptıkları mücadelede geçit yolu üzerinde bulunmasından dolayı daima istila ve taarruzara uğramış birçok defa yıkılıp, yakılmış, el değiştirmiş ve yeniden kurulmuştur. Böylece höyükte MÖ. 1190 yılında deniz kavimleri istilasıyla son buluncaya kadar 17 yerleşme tabakası teşkil etmiştir.⁶⁴ IV ve VII kültür tabakasında büyük saraylar vardır.(Çizim 9)

En eski Saray VII. Tabakada Babil kralı Hammurabi ile çağdaş Yamhat ve Halep kralı Yarım-Lim tarafından inşaa edilmiş olmalıdır.(Resim 5)

Yedinci kültür tabakası MÖ 1980-1750 yıllarına (18 yy) tarihlendirilir. Hitit prensi Yarım-Lim’e ait taş temel, üstü kerpiç duvarlı saray ile bir mabet bu katta bulunmuştur.(Çizim 10) MÖ. 15. yy’a ait IV. tabaka sarayı bu sarayın hemen bitişiğindedir. Her iki saray arasında 300 senelik bir zaman farkına muadil olan 4 metrelik bir seviye farkı mevcuttur. Başka bir deyişle yeni saray, eski saraydan 4 metre daha yüksektedir. Ve Kral Niğme-Pa’ya aittir.(Çizim 11)

Saraylar taş temeller üzerine kerpiçle inşaa edilmiş olup, daireler bir iç avlunun etrafında sıralanmakta, her daire de bir tuvalet hatta bazen banyoda bulunmaktadır. O devirde Anadoluda yapılan binalar kerpiç duvarları zamanla toprağa karışmış olduğundan günümüze bu sarayların sadece taş duvarları gelebilmiştir. Buradaki kerpiç duvarlar, geçirdikleri yangın sebebiyle taşlaşmış olduğundan, günümüze kadar kısmen ayakta kalabilmişlerdir. Bu bakımdan büyük önem taşımaktadırlar.⁶⁵(Resim 6)

⁶³ Prof. Dr. Cemal Yükselen, Erkan Işılğan, İris Şentürk, Hatay, Ankara 1998 Ajans Türk Yay. s. 50.

⁶⁴ Sidney Smith, “Alalah ve Kronolojisi” Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi, 1 Nisan 1940 s.2

⁶⁵ Dominique Collon, The Alalakh Cylinder Seals, A new Catalogue of the actual seals excavated by Sir Leonard Wolley at Tell Atchana, and from neighboring Sites on the Syrian – Turkish Border BAR International Series – 132 – 1982 – England – Oxford.

Her iki sarayda kazı sırasında tespit edilen merdivenler ve duvar hatlı deliklerinden anlaşıldığı üzere iki ve daha çok katlı olup, yatak odalarının üst katta olduğu tahmin edilmektedir. Alt katlarda kralın devlet işlerini yürüttüğü ve resmi kabüllerin yapıldığı salonlar yer almıştır.(Çizim 12) Pek çok tablet (Kerpiç tuğlalar üzerine yazılmış vesikalar) ele geçmiş, bu tabletlerin saklandığı arşiv ve kütüphane raflarında günümüze kadar gelmiştir.⁶⁶

Alalah ve Kronolojisi

Mısırlılar ile Mitaniler, Hititler, Asurlular ve Babilliler arasındaki Amarna Muharebatı bir çok Senkronistik notlar vermiştir.

Mısır kronolojisi esas tutulmak suretiyle 1450'den itibaren kat'i tarihler mevcuttur. Birinci Babil hanedanı devri de eski tarihlere daima bir esas olmuştur.⁶⁷

Suriyedeki hafriyatta Hammurabiden XV. asra kadar olan devreye ait eserler birinci derece delillerdir.⁶⁸ Hatta Kral Hammurabi Açıana'da MÖ 1780-1750 dönemine tarihlenen ve kalıntıları bu günde görülebilen surlarla çevrili bir saray yaptırmıştır.⁶⁹

Hattuşili iki yıllığından birinde kuzey Suriye'ye ulaşmış olduğunu ve Alalah adının Orontes üzerindeki Tell Açıana'da geçmekte olduğunu ifade eder. Buraya varmak için Kilikia'dan geçmiş Amanos dağlarını aşmış olmalıdır. Daha doğudan yol tutmuş, Alalahın bağlı olduğu Yamhad'ı (Bugünkü Halep) atlamıştır.⁷⁰

Çanak-Çömlek Delilleri

Tell-Açıana kazılarında ele geçen parçalar, buralarda kalkolitik çağdan itibaren (MÖ.5000-4000) kesintisiz yerleşimin olduğunu gösterir.⁷¹

Urdaki hafriyatta birinci Babil hanedanını geç bir devre koymak zarureti hasıl olmuştur. Rim Sin ve Hammurabi zamanlarında kullanılan bazı çanak

⁶⁶ Hatay Arkeoloji Müzesi Arşivi, a.g.e.

⁶⁷ Dominique Collon; a.g.e.

⁶⁸ Sidney Smith, a.g.e.

⁶⁹ Prof. Dr. Cemal Yükselen, Erkan Işılğan, İris Şentürk; a.g.e.

⁷⁰ Seton Lloyd; Türkiye'nin Tarihi, Tübitak yayınları, Ankara 1998 s.33

⁷¹ Leonard Wooley; A Forgotten Kingdom, 1953

çömlek şekli malzeme bakımından Kurigalzi zamanlarındakine çok yakındır. Bu da MÖ 1400 'dür.

Habur hafriyatını yapan Mallowan buradaki çanak-çömleği Mezopotamyada kullanıldığına göre Tel-Billa'nın 4. tabakasındaki siyasi olaylar dolayısıyla şehrin tarihinin nihayete erdiğini göstermiş olmasıdır.

3 .tabakada Nuzi çanak-çömleğine tesadüf edilmiştir. Buranın modern ismi Yorgan-tepe olup burada bulunan tabletlerle tarihlenmiştir. Bu tabletlerin en eskisi, Mitannili Sauşatar zamanına, en sonuncusu Asur Ubalit zamanına Asurlular tarafından şehrin zaptına aittir. (MÖ 1450-1350) Alalakhtaki tabakalar da aynıdır. Buradaki Nuzi çanak-çömleği de II-IV. Tabaka seviyesinde ortaya çıkmıştır. Muahhar seviyede desenler fevkalade fantastik, daha eskileri normaldir. Çevrede süsleme beyaz boyalı ve kaptaki boyanın muhafaza edilen açık rengi bantlarla kırmızı veya siyah boya beyaz boyanın kullanılışında bu Nuzi çanak çömleğini Mezopotamyanın daha eski ve daha muahhar çanak çömleğinden ayırır.(Çizim 13) Alalah'a girişi de tabletlere göre Nuzi Savşatar'ın tabi olması dolayısıyladır. Mahalli krala göre de tarihlenir. Fakat bu saha ve zamanın Hurriilerle alakası yoktur. Ari olan hakimin ve ailenin zevkine ait olabilir.

Tell Açana'da yapılan kazılarda Hurri sanat eserlerine rastlanmıştır.⁷²

Alalahta IV. Tabaka altında kolayca tanınan hususi karakterler olduğu gibi V. Tabakada fevkalade oymalı tezyinat gösteren ve çok iyi perdahlanmış gri çanak-çömlek bulunmuştur. Bu çanak-çömleğin şimali bir karaktere sahip ve bunlara ait karakteristik oymalar beyaza doldurulmuştur.⁷³

Nuzide bulunan bu nevi çanak-çömleğin Açanadan 1. asırdan daha muahhar olmadığını Ms. Mollowan işaret etmektedir. Yine Mollawan bu çanak-çömleği Gudea devrinde olduğu gibi Ninova V zamanındada bulunduğuna mütemayildir. Alalah V çanak-çömleğinin Nuzi dekinden daha eski olmadığına keza işaret etmekte, aynı çanak-çömleğin Alalah IV 'ün ilk safhasından V'in sonuna kadar olanlar XV asırda olduğu görülür.⁷⁴ Buranın V. Tabakasında bulunan çanak-çömleğin başka bir nev-i Tell el Cüdeyde'nin VI. Tabakasında

⁷² Afif Erzen; Doğu Anadolu ve Urartular (Eastern Anatolia and Urartions) TTK yay. Ankara 1984 s.21

⁷³ Hatay Arkeoloji Müzesi Arşivi, a.g.e.

⁷⁴ Sidney Smith, a.g.e.

bulunmaktadır. Bu suretle bunların devri 1500-1200 arasına tarihlenir.⁷⁵ Bu tabakaya yaklaşan VII. Tabakada 1700-1800 tarihleri arasında ve Tell el Yahudiye tipine ve Ugaritdeki XV. asra tekaddüm eden bir tabaka ile ilgilidir. Şu hale nazaran Mısır'da XII. Sülale (M.Ö.1900) zamanında görülmektedir. Filistinde 1850-1800 yıllarında, Suriyede ise, 1600 den evvel olmayıp daha muahhardır. Bu çanak çömlekten karakteristik tip oyularak beyaz doldurulmuş perdahlı testidir.

Alalah V başında ve sonunda bir kesinti söz konusudur. Buna da sebep siyasi hadisedir. 33. senesinde Totmozes III Amik ovası dahil olduğu halde Nuharina'yı istila etmiş ve orontes vadisindeki şehirleri sistematik bir şekilde idaresi altına almıştır. 38. senesinde de Alalahtan haraç almıştır. Şu halde V. Tabaka 1500 den sonra sona ermiştir.

VI ve VII. Tabakalarda Çanak-Çömlek mutenevvi olup bunların bir kısmı mahalli, bir kısmında ithalattır. Mahalli olanların ekserisi Habur keramiğine çok benzemektedir. Şekiller, kullanılan boyalar, teyzinat aynıdır. Başlıca farkı testi ve vazolarında kulp bulunmamasıdır.

VII. tabakadaki saray, Babilli Hammurabi zamanında mevcuttur.⁷⁶ Hammurabi bu sarayı surlarla çevirmiştir.⁷⁷ Ayrıca Alalahtaki Habur çanak-çömleği mukayeseli delillerle tespit edilirse arkeoloji ilk defa olarak XV. Asırla Birinci Babil hanedanı arasındaki boşluğu dolduruyor demektir. Özellikle Habur keramiği üzerindeki kırmızı vaye kızıl kahverengi veya yeşilimsi siyahtan, siyaha kadar renklidir. En basit şekil kabın etrafında darlaşan bir şeritten ibarettir. Basit ahvelde bantlar arasında düz kalan saha müsellesler ve harçlarla doldurulur. Daha süslü olanlarda basit şeritler arasında balık sırtı ile taksim edilmiş ve bölmeler iyi bir suretle çerçevelenmiş olup boş kalan kısımlarda hendesi süsler vardır.

Bunlarla ilişkili olan örnekler Ram-Şamra'da Kati olarak XII. sülaleden daha muahhar olduğu bilinen eşyalar arasındada bulunmakta ise de XXIII. asırdan daha eski değillerdir. Ancak bunlar Çatna'nın birinci mezarında bulunan boyalı,

⁷⁵ Savaş Harmankaya – Oğuz Tanındı; a.g.e. Neolitik II.

⁷⁶ Sidney Smith; a.g.e.

⁷⁷ Pr. Dr. Cemal Yükselen, Erkan Işılğan, İris Şentürk, age. s.50

yerli serisi ile 1800-1600 'e icra edebilirler.⁷⁸

Alalahta VI tabakada değişik tezyin edilmiş çanak-çömlekler vardır. Esas tezyinat kırmızı çerçevelenmiş beyaz bantlıdır. Ve takriben 1650-1450 arasındadır. Bu delile göre Alalahta VI. Tabakada XVII asrın yarısına kadar devam etmektedir.

Albright Nuzi kaplarının girişini pek eskiye götürerek 2000-1800; Mollowan 1900 kabul etmektedir. Halbuki Habur keramiğinde kısa bir zaman devam ettiğine taraftardır. En son tarih 1900-1600 kabul edilmektedir.⁷⁹

Melaarta göre, höyüğün eteklerinde Koyu Yüzlü Açıklı Maldan çanak-çömlek parçaları bulunmuştur. ASPRO 'da ise bu yerleşme yeri kendi kültür sulamaları içinde 5-6 grubu içinde değerlendirilmektedir. Neolitik çağ yerleşme yerleri içinde şüphe ile gösterilecek bir yerdir.

Kazılarında ancak bu çağa ait tabakalara varıldığında kesin bir yorum yapmak mümkün olacaktır. Yüzeide bulunan Koyu Yüzlü Açıklı Mal parçaları ile kesin yorum yapmak olanaksızdır. Braidwood ise, kazı yapıldığı için yüzeyinden toplama yapmamıştır.⁸⁰

YAMHAD KRALLIĞI

Alalahta Sarayda, VII. Tabakada bulunan tablete göre Yamhat'ın Yarim-Sin (Üçüncü Ur hanedanı zamanında Gimil-Sin ve Sur-Sin'in hakimiyetleri sırasında Arad-mannar tarafından idare edilen eyaletlerden biri olarak zikredilen Karda Memleketi olabilir) Hammurabi ve Niğme – Epuh isimli üç hakim ile tarihlenir. F. Geen ve Dossin Meer'de Zimri Rin Sarayındaki ticari vesikalar ve mektuplarla yukarıda zikredilen krallar Halep'i merkez sayarak Yamhad kralığı namına hüküm sürmüşlerdir. Alalahtaki sarayda bulunan buluntulara göre bu hükümdarın idaresi Orontos'e kadar uzanmaktadır. Bunlar Babilli Hammurabi ile muasırdır. Yamhadlı Yarim-Lim ilk hüküm süren kral olup bundan sonraki Hammurabi, daha sonraki Niğme-Epuh'tur. Buda Yarim-Lim'in oğludur. Bu şahıslar kudretli krallardır. Saraydaki yağma VII. Tabakada olduğu anlaşıldığına

⁷⁸ Marlies Heinz, Tell Atchana/ Alalakh, "Die Schichten XII –XVII", Alter orient und Altes Testament – Veröffentlichungen zur kultur und Gesichte des Alten Orients und des Alten Testaments Herausgegeben Van Kurt Bergerhof – Manfred Dietrich. Oswald Loretz. Band 41. 1992 Verlag Butzon and Berker Kevelaer. Neukirchener Verlag Neukirchen – Vluyn (203 – 204 – 205)

⁷⁹ Sidney Smith; a.g.e.

⁸⁰ Savaş Harmankaya – Oğuz Tanındı, Mihrban Özbaşaran; a.g.e.

göre Asurlu Şamsi-Adad Suriye ve Akdenize kadar ilerlemiştir. VI. Tabakada ise hiçbir değişiklik yoktur. Yalnız yeni bir hanedan geçmektedir. Bununla siyasi bir olay mevcuttur. Buda eski Hitit kralı Muvattali ile Rimi-Şar arasında 1275 de yapılan muahhededen anlaşılmıştır ki Hattuşil I.den evvel Halep büyük bir krallık olup zamanla küçülmeğe başlamış nihayet Murşil I Halep'i zaptetmiştir.⁸¹

Hititlerin I. Hattuşili döneminde gerçekten Halep'e kadar akınlar yaptığını kendi ağzından da öğreniyoruz. Bunu 1957 de bulunan 2 dilli metinde anlatmaktadır.

“.....gelen yılda Alhala (Alalah Tell Açana, Antakya yanında) üzerine yürüdüm ve onu yok ettim. Gelen yılda Arzava ülkesi üzerine yürüdüm. Büyük baş hayvanlarını ve koyunlarını aldım.”

Bilindiği gibi bu akınlar daha çok yağma için yapılyordu.⁸²

Bundan sonra Hitit kralı I. Murşil Babil üzerine yürüdü ve burayı zaptetti. Bu olay Hammurabının ölümünün 155. senesinde olmuştur. Alalah'ın IV. tabakasının sonu Halep'in sükutu zamanına tesadüf eder.

VI-VII. tabaka Babil hanedanının inkırazı zamanına tesadüf eder. Çanak çömleğe göre 1800-1600 dür. Mamafiş bu üç hükümdar da Senusret III ve Amenemhet III ile muasırdır. (1879 dan 1793 'e kadar)

ALALAH'IN TARİHİ

Alalah Şehri Asi (Antik çağda Orontes üzerinedeki Antioch)⁸³ nehrinin garp istikametine yaptığı kıvrımın doğusunda Minetelbeida ismindeki eski bir limana giden Halep-Antakya yolu üzerinde bulunması dolayısı ile önemlidir. Sınırları kesin olarak tespit edilemeyen bu şehir, Mukiş krallığının merkezidir. Tunip denilen mıntika bu krallığa çok defa sınır olmuştur.

Alalah Halep mıntikasından geçen bütün istilalardan etkilenmiştir.⁸⁴

Mukiştan bahseden en eski tablet 3. Ur hanedanı devrine aittir. Doktor Gelb'e nazaran Gubaba bu şehirdendir. Alalahtaki en eski saray Yamhad ve Halep kralı olan Yarim-Lim tarafından kurulmuştur.⁸⁵ Bu şahıs Babilli

⁸¹ Sidney Smith, Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi, a.g.e.

⁸² Prof Dr. Ekrem Akurgal; Anadolu Uygarlıkları, Net Yay. İstanbul 2000 s. 56

⁸³ David H. French, “Gaziantep Hatay müzelerinde bulunan Saçkagözü ve Tell esh-Sheik kazıları malzemesi” T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler genel müdürlüğü VII. Araştırma sonuçları toplantısı, Antalya 18-23 Mayıs 1989 Ankara Üniv. Basımevi Ankara 1990 s. 435

⁸⁴ Hatay Turizm Envanteri, a.g.e.

⁸⁵ Leonard Woolley; Teil I: Alalakh 1. Verlauf der grabungen in Tell Atchana/ Alalakh 1. Kampagne 1936 (nachstehend) genannte Literatur siehe unter L. Woolley)

Hammurabının müttefikidir. Bilahare Yamhad üzerine ilerlemek için tertibat almağa başladı. Nihayet iki taraf savaştı.

Totmosef III Mitanni kralı Sutarna I'ı yenmiştir. Totmoses III hakimiyetinin 54.senesinde ölünce Haleb isyan etti.Sonuçta Mısır Suriye'den çekildi.Bu isyan hareketi IV.tabakanın birinci safhasındaki sarayın sona erdiği bir alamet olarak kabul edilebilir.⁸⁶

Alalah vesikaları Sauşattar'ın Anadolu'da Kizzuvatnaya kadarda hakim olduğunu gösterir. Ama Sauşattar'ın Kuzey Suriye üzerindeki hakimiyetini Mısır'ın 18. sülalesinden II Tautmosis zamanından sonraya rastlaması lazımdır.⁸⁷

Şauşattar başa geçirilince kuzey Suriye hakimiyeti tekrar Mitannilerin eline geçmiştir.

Alalah da Hanigalbad'a tabi iken Mitannilerin eline geçti. İkinci safhadaki sarayı Niqme-Pa Mukiş kralı inşa etmiştir.Bu kralın zamanında Alalah Sulh ve Sukun içinde bulunuyordu. Oğlunun zamanında da komşu devletlerle muahedeler akdedilmiştir.

IV.tabakanın birinci safhası yaklaşık 1458 de son bulmuştur. Niqme-Pa'nın oğlu İlin-İlumma'nın hakimiyeti döneminde Alalah'ta refahın arttığını görüyoruz.

Hitit ordusu öncelikle Mezopotamya'ya inmiş Mitanniler'in merkezini tahrip ettikten sonra Fırat'a geçerek Halep ve Mukiş'i zaptetmiştir. Bu suretle Alalah'taki IV.tabakadaki saray son bulmuştur. Mitanniler yenilmiştir.

1314 den itibaren Mısırlılar tekrar faaliyete başladılar. Ramses II. Hititleri Suriye'den çıkarmak istiyordu. Bu maksadı anlayan Halep ve Mukişliler Hititlere yardım ederek Mısırlıları mağlup ettiler. Sonuçta bütün Suriye devletleri Mutavalli ile anlaşma yaptı.Böylece III. tabaka sona erdi. Mutavalli de 1285 de öldü.

II. tabaka IV. tabaka ile başlayan medeniyetin son safhasını oluşturur. Bu tabakada başlayan sulh devresi, Hattuşili ve Ramses arasında yapılan anlaşma sonucudur. Garpte Alalah, Şarkta Tukilti Emurta çanak çömleği üzerinde Non Traditional stilde boyanmış Alalahtaki VII. tabaka ve saray bakiyesi, bu devre isabet ettiği için, Halep kralının yaşadığı devri göstermektedir. Ayrıca sarayın tahrip tarihi bilinmemektedir. Yamhadlı Hammurabiden sonraki kral Nigme

⁸⁶ Sidney Smith;a.g.e

⁸⁷ Türk Ansiklopedisi;"Hurriler"MEB.yay. c. 19 Ankara 1971 s.389

Epuhun devrinde bir şey olmamıştır.Esas olarak VII.tabaka ve saray 30.seneden fazla devam etmiş ve VII. tabaka ile VI. tabaka arasında yani 1750 den sonra bir kesinti olmuştur.Bunada sebep Kas'it istilasıdır.Hiksoslarda 1720 de Mısır'ı idareleri altına almışlardır.

Anadoluda Eti devletleri Kuşşaradan çıkan bir ailenin etrafında toplanmışlardı. Diğer taraftan adalar ve Akdeniz'in Şarkında da bazı inkışafların mevcudiyeti dolayısıyla XVII. asrın sonlarına doğru siyasi hadiseler belirmeğe başlamıştır. Bilhassa Boğazköy'de bulunan bir metinde Issus körfezi üzerinde Ursu şehrine bir Eti hucumundan bahsedilmekte ve Hurri olan Kargamış ve Halep kralları Etiler'in düşmanı olduğunu belirtmektedir. Cenuba doğru olan Eti tazyiki devam ederek Hattuşili I Halep mıntikasna taarruza başlamış ve I. Murşili de XVII. asrın nihayetinde Halep'i tahrip etmiş ve bu meyanda Alalah'da düşmüş ve bu suretle VI. tabaka son bulmuştur.

Mısırdaki Hiksos hakimiyetide zayıflayarak kısa süre sonra tard edildiler. Mısır'a denizden hücum eden Deniz kavimleri Suriye'yide aynı etki altına aldılar. Bu değişikliğe ait deliller Ugaritte mevcuttur. Fakat Alalah'taki V. tabakadaki yeniliklerin nereden geldiği malum değildir.

XVI. asırda Mısırlıların hedefi isyan mıntıkları olan merkezleri gözönünde bulundurmakta böylece önce Filistine sonra Suriye'ye Orontes vadisine ve sonuçta Fırat sahillerine kadar akınlar yapmışlardır. Filistinde Kadeş antlaşmasını imzaladıktan sonra Alalah'ı işgal ettiler. Mitanniler Suriye ve Mezopotamyada kayıplara uğradılar. Bu suretle Mısır hakimiyeti V. tabakanın sonunu işaret eder.

IV. tabakada Mısır hakimiyetine ait deliller mevcuttur. Keza bu tablette Abba-il (Kudretli Kral)'ın mühür baskısını taşımaktadır. Yeni tezyinat görülmektedir. Bu iki şehir çanak-çömleği arasında da benzerlik yoktur. XVII. asır minuten çanak-çömleği üzerinde kullanımları çanak çömleklere benzemektedir.⁸⁸

II. tabakada Arenvanean'ın zamanında, Anadoluya takriben 1230 da garpten bir istila vuk'u bulması üzerine 140 sene devam eden Eti hakimiyeti kesintiye uğradı.

⁸⁸ Dominique Collon, a.g.e.

I. tabaka sadece barbardır. Burada kullanılan abideler II'den IV'e kadar olan tabakalardan çıkmıştır. V ve IV tabakalara ait çanak-çömlekte bu tabakalarda bulunmuştur. Bundanda anlaşılıyor ki kendilerinden önce gelen halkın eşyalarını kullanmışlardır. Bu tabakanın sonunda Ramses III'ün tasvir ettiği gibi denizci kavmin istilası ve çekilmesiyle biter.(1190) Bu şehir tamamıyla terkedilmiş ve burada bulunan Aramiler başka yerde inşaat yapmışlardır. Buna göre kronoloji⁸⁹

- VII. tabaka takriben 1780 sonra 1750
- VI. tabaka ? takriben 1595
- V. tabaka sonra 1524-1483
- IV. tabaka I.safha sonra 1483 sonra 1459
- II ve III.safha takriben 1450 takriben 1370
- III. tabaka takriben 1338 takriben 1285
- II. tabaka sonra 1275 takriben 1220
- I. tabaka takriben 1220 takriben 1190

<u>TABAKA</u>	<u>ÇANAK – ÇÖMLEK</u>	<u>DEVİR</u>
VII.	Habur keramiği, Testi vazolarında kulp	Yamhad Krallığı
(Halep 1780-150)		
VI.	Habur keramiği, Testi vazolarında kulp	Üç zümre mevcut:
	1.Mezopotamya'da Hurritler	
	2.Anadoluda Hititler	

3.Adalar ve Akdenizin şarkı ilk Eti devletinin istilasıyla son Buldu.?-1595-

V. Fevkalede oymalı tezyinat gösteren çok iyi perdelanmış gri çanak çömlek, oymalar beyazla doldurulmuştur. Cüdeyde VI'daki kaplar örnektir. Devir: Mısırlıların istilası V. tabakanın sonunu işaret eder.

IV. Habur çanak-çömleği ile karışık olarak değişik tezniyat gösteren Çanak-Çömlek Habur tipinden ayrı olarak ortaya çıkar. Oldukça kıvıll ve kaba kil, boya aynı fakat daha parlaktır. Nuzi keramiği.

⁸⁹ Sidney Smith; a.g.e.

1.Halep isyanı ve Mısırlıların Suriyeden çekilmesi 1483-1459

2. Mitanilerin hakimiyeti yeniden ele almaları 1450-1370

3.Etilerin Halep ve Mukişi zaptetmeleriyle nihayet bulur.

III. // // // Eti hakimiyeti, Mutavalli ile yapılan muahade ile son bulur.

II. // // // Eti hakimiyetinin kesilmesiyle olmuştur. 1275-1220

I. // // // Tamamiyle barbardır. 1220-1190

Alallakh IV. zaman:

<i>Mısır</i>	<i>Alalakh</i>	<i>Mitanni</i>
Tuthmosis I (c.1525)		
Tuthmosis II	Ilum-ilimma I	
Tuthmosis III (1490)	Idri-mi, c.1490	Barat(t)arna
	Adad-nirari	Shutarna I
Amenophis II (1435)	Niqme-pa, son of Idri-	Saushshatar (1450)
Tuthmosis IV (c. 1414)	Ilum-ilimma II	Artatama I (1420)
Amenophis III (c.1406)		Shutarna II (c.1400)
Amenophis IV (c.		Dushratta (1380)

3. 2. Tell Kurdu Höyüğü:

Çanak çömlekli dönemi kapsar. Reyhanlı'nın 13.km kuzeybatısındadır.⁹⁰(Harita 15) 1933 de R.Braidwood başkanlığında yapılan Amik ovası yüzey araştırmasında saptanmıştır.Tarih ve tarih öncesi yerleşmeleri bünyesinde barındıran höyükte Tell el Cüdeyde'nin XIV.tabakasında ele geçen Koyu Yüzlü Açıklı Maldan parçalar bulunmuştur.Kazıda bu tabakaya inilmemesine rağmen yüzey buluntularına dayanarak Amik ovasının A-B evrelerine çanak çömlekli Neolitik çağa ait bir yerleşme olduğu söylenebilir.⁹¹

Tell Kurdu Amuk ovasındaki 237 arkeolojik bölgeden biridir.⁹²

Erken ve orta kalkolitik çağa (MÖ.6-5.bin yıl)ait olan 15 hektarlık bu kazı alanı Hatay'ın güneydoğusundadır. Kazılar Amuk-E (Ubaid dönemi bağıntılı M.Ö. 4.800-4400/4300)Amuk-D (MÖ.5200-4800 ve geç dönem) Amuk-C (veya Halaf bağıntılı MÖ 5700)dönemlerine ait üç büyük ve üç küçük açmadan

⁹⁰ Savaş Harmankaya ,Oğuz Tanındı, a.g.e.

⁹¹ Robert Braidwood and Linda Braidwood, Excavations in the plain of Antioch I,The Earlier Assamblages Phases A-J,The University of Chicago press.chicago,The University of chiago.Oriental Institute Publications volume LXI.1960 s.15-18

⁹² T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 16. Arkeometri Sonuçları toplantısı, 22 – 26 Mayıs 2000 – İzmir Kültür Bakanlığı, Milli Kütüphane Basımevi – Ankara 2001. s. 41.

oluşuyordu.(Çizim 14) Kazılar sonunda kerpiç mimari yapılar ve atölye alanlar ortaya çıkarıldı.Bunların yanısıra Boğaziçi üniversitesinden kazı alanının iki büyük bölümünde birer manyetometre araştırması yaptı.1999'da yapılan kazılarda fırınlar ve yanmış çömleklerin dahil olduğu bir çok kalıntı bulundu.(Çizim 15) Bu endüstri alanında bir çok aşırı pişmiş çömlek ve sık sık seramik parçalarının ortaya çıkarılması çömlek üretiminin bir zenaat olduğuna işaret eder. Bu bölge Amuk-F evresine aittir. B evrenin altında klasik Amuk-E veya Obeid ile ilişkili stilde keramik bulundu.

1998 deki bir kazıda geniş bir bina kompleksinin sınırları bulunmuştu. Bu kompleksle ilgili keramik Amuk-C'nin son safhalarına yada halaf dönemine aittir.⁹³ Halaf kültürünün yakın komşusu olan Halepten Antakya'ya uzanan yöre, bazı yerlerde Samarra örgeleriyle karışık olarak Halafın güçlü etkisi altındaydı. Amuk-C kültüründe ve hatta kıyıdağı Ras Şamra'da yerel öykünmeler görülmektedir. Buralarda zamanla çanak çömlekte görülen yerel cilalama geleneğide sönüp gitmiştir.⁹⁴

Mühürler genelde dikdörtgen geometrik bezemeli damga şeklindedir. Damga mühür ile basılmış bir bulla, Tepe Gawra gibi motifleriyle dış ülkeler ile ilişkilerini gösterir. İlginç olan bir buluntu ise silindirik boncuk üzerine çizilmiş mühür motifleridir. Bunlar 1500 yıl sonra ortaya çıkan silindir mühürlerin başlangıcını oluşturur.

Höyüğün birçok yerinde çuval etiketleri, geometrik tokenler çamur parçacıklarının üzerinde ip ve parmak izleri, bullalar Tell kurdun'un⁹⁵ kompleks toplulaşma açısından çok ilerde olduğunu ortaya serer. Pek az bakır bulunmuştur. Çok sayıda çakmak taşı opsidyen alet bazalttan yapılan ezgi taşları da çıkartılmıştır. Tell kurdu bakırtaş dönemi yerleşim merkezidir.⁹⁶

Kuzey Höyükteki çalışmalar muazzam Amuk-C mimarisini ortaya çıkarmıştır, sitin bu kesiminde yapılacak çalışmalar Güney Doğu Anadolu'nun Halaf ve Halaf ilişkili kültürlerin ve yakın doğuya bitişik kesimlerindeki kültürleri acilen anlamamızı sağlayacaktır. Höyüğün tepesindeki mühür aktivitelerinin yoğunluğu, yönetim teknikleri ve aileler arasında var olan zenginlik ve güç

⁹³ T.C.Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 22.kazı sonuçları toplantısı I.cild.22-26 Mayıs 2000 İzmir,Kültür Bakanlığı ,Milli Kütüphane basımevi Ankara 2001

⁹⁴ James Melleart; a.g.e.

⁹⁵ Hatay Turizm Envanteri, T.C. Hatay Valiliği İl Turizm Müdürlüğü Envanteri, Mart 1997 s.3

⁹⁶ T.C.Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü,22 nci kazı sonuçları toplantısı cilt 1 22-26 Mayıs 2000 İzmir Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Baasım Evi Ankara 2001

farklılıklarını ortaya serer. Gelecek kazı sezonu Tell kurdudaki Amuk-E yerleşimcilerini biçimini ortaya çıkarmayı amaçlar⁹⁷

3. 3. Diğer Kazı ve Buluntular:

Tell el Cüdeyde höyüğü çanak çömlekli döneme girer. 1935'te R.J. Braidwood'un yaptığı kazı sonunda neolitik çağdan tarihi çağlara kadar yerleşim gördüğü saptanmıştır. (Çizim 16) 24-25. tabakalar Amik-B'ye, 25-27. tabakalar ise Amik-A evresine, çanak çömlekli çağa neolitik konmaktadır 1995'teki çalışmalarda ise höyüğün kuzeydoğusundaki kesitle mimariye rastlanmış Amuk-F ve G'ye tarihlenen çanak çömlek toplanmıştır. Ancak neolitik çağ ile ilgili çalışma henüz gerçekleşmemiştir. Gerek A ve gerekse B evresinde yontma taş endüstrisinin aynı özellikleri taşıdığı görülür. En belirgin silah tipi büyük ok uçlarıdır.(Çizim 17) Byblos ucu olarak da bilinir. Neolitik çağda ortaya çıkan kemer tokalardan bir parça bulunmuştur. Burada yapılan kazı sonucunda ortaya çıkan tabakaların Amik ovasının kültür silsilesini vermiştir.(Çizim 18) 1933'de gerçekleşen yüzey araştırmalarının bulgularında bu silsileye göre değerlendirilmiştir. Gene Cüdeyde'nin A-B evrelerine konan tabakalarında bulunanlar uzun yıllar Güney Doğu Anadolu'nun diğer buluntularında tarihlenmesine ışık tutmuştur.⁹⁸

Wadi el Hammam mağarası çanak çömlekli döneme girer. 1932'de M.Claude Prost tarafından tespit edilmiş T.P. O.'Brien yönetiminde kazılmıştır. 4. tabaka tespit edilmiştir. 4. tabaka bulguları çanak çömlekli neolitik çağa tarihlenmektedir. Amik A evresine tarihlenen el yapımı basit mutfak malı koyu yüzü açkılı maldan alt kısımda çıkmıştır. Bunun biraz üstünde ise Amik-B özelliğinde bezemeli parçalar da bulunmuştur. Olasılıkla Amik ovasındaki diğer neolitik çağ yerleşmelerinde görülen endüstrinin biraz daha varolduğu sanılmaktadır bir yeri doğmuş bebek ve bir yetişkine ait iskelet ortaya çıkarılmıştır. Braidwoodlar en alt katta Amik-A evresinin olduğunu söylerler.⁹⁹

⁹⁷ Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi c.2 Milliyet yay s.543 Librairie Larousse 1986 İstanbul "Tell Kurdu"

⁹⁸ Hatay Turizm Envanteri, a.g.e.

⁹⁹ Savaş Harmankaya-Oğuz Tanındı.a.g.e. Neolitik II

C. KALKOLİTİK VE ESKİ TUNÇ DEVİRLERİNDE HATAY

M.Ö. 8000-6000'den günümüze kadar gelebilmiş dayanıklı aletlerden anlaşıldığına göre küçük asyanın en eski sakinleri Paleolitik (Eskitaş), Yontmataş veya Mezolitik (Ortataş) çağlarının avcı ve besinlerini çevreden toplayarak yaşamlarını sürdüren tüketici insan topluluklarıdır. Mağaralarda barınmışlardır. Bu çağların kültür tabakalarını ve yayılışını saptamak amacıyla Antakya'da Musa dağı yamacında Mağaracıkta araştırmalar yapılmıştır.¹⁰⁰ (Resim 7 – 8)

M.Ö. 5500 yıllarında ilk bakır aletler görülmeye başlanır. Artık Madentaş Çağı denilen Kalkolitik dönem başlamıştır.

Anadolu'da İ.Ö. 300 yıllarına doğru Kalay ve Bakır karışımından oluşan tunç madeni alet ve kap yapımında kullanılmaya başlanır. Tunç Çağı denilen bu dönemin ardından İ.Ö 1200 yıllarında Demirin ortaya çıkmasıyla insanlık yepyeni bir aşamaya erişir.¹⁰¹

1930 ve 1940 'lı yıllarda Woolley ve meslektaşları Hellen dilinde <<Antiochos Yurdu¹⁰²>> olarak anılan Antakya (Antik çağda Asi<orantes> nehri üzerindeki Antioch) yakınlarında bulunan 5 yerleşimde kazılar yapmışlardır. Tell esh-Sheik'teki çanak çömlek Woolley'in dikkatini daha çok çekmiştir. 1908-1911 de Garstong tarafından yapılan çalışmalar sırasında ise Erken Prehistorik döneme ait çanak-çömlek bulunmuştur.¹⁰³

1.Tell Esh-Sheik

XII-XI-Kalkolitik_Halaf ve siyah perdahlı çanak çömlek,

X-VIII-Kalkolitik_Bezeli Ubeid çanak çömleği (güneş,kuş,göz,tavus kuşu ve dört ayaklı hayvan motifleriyle bezeli) (Çizim 19 – 20)

VII-Kalkolitik_Bezeli Ubeid çanak çömleği (kuş,nokta,göz,ağ deseni ve kesiksiz kalın motiflerle bezeli)

VI-II-Kalkolitik_Bezeli Ubeid çanak çömleği (çizgi ve yarım çelenkler)

I_Kalkolitik_Bezeli Ubeid çanak çömleği (açık yeşil zemin üzerine basit bir bezeme)

¹⁰⁰ Avrupa Konseyi 18. Avrupa sanat dergisi, Anadolu medeniyetleri, İstanbul 22 Mayıs-30 Ekim 1983 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarih öncesi/Hitit/İlk Demir Çağı I)Fransız Karasek, Hugh L.,Beesley, Michael Maschall van Bieberstein)

¹⁰¹ İsmail Zubari; Samandağ Tarihi, Enlem ajans yay. Haziran 1998-Antakya s.7

¹⁰² Bilge Umar; Türkiye'deki Tarihsel Adlar İnk.yay.İstanbul 1993 s.78-79.

¹⁰³ David N.French; a.g.e.

O-Yüzeyde bulunmuş olan çanak çömlek (çoğunlukla Erken Bronz Çağına ait)

İ.Ö. 5500-3200 de Orta ve Son Kalkolitik çağda adlarını ilk buluntu yerleri olan Suriye’de Tell Halaf ve Mezopotamya da El Obeyd kentlerinden alan Kalkolitik çağın orta ve son evrelerine ait iki kültür görülmektedir. Bugün hala merkezlerinin neresi olduğu tam saptanmamış olan bu kültürler Son kalkolitik çağ, Amuk ovasının C-F katlarında Islahiye bölgesinde Sakçagözü ve Gedikli de temsil edilir.

Amuk-Islahiye bölgesinde, Gedikli İlk Tunç çağında Anadolu ölü gömme gelenekleri hakkında önemli sonuçlar vermiştir. Kazılarda ortaya çıkan 6 oda mezardan birisi 7 m uzunlukta bir Dromos’a sahiptir. 5 mezar daha eski çağlarda soyulmuştur.

Ölü kaplarını içeren diğer bir mezarlık <<Kremasyon Mezarlığı>> Anadolu da ölü yakma geleneğini yansıtan, şimdiye kadar ortaya çıkmış örneklerin en eskisidir. Ölü külü kapları yanyana ve üstüste gömülmüşlerdir. Bu mezarlığa ait iki ölü yakma ocağıda saptanmıştır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Dergisi a.g.e.

II. BÖLÜM: M.Ö.II-I.BİNDE HATAY

A) M.Ö. II. BİNDE HATAY

1. Hititler Devrinde Hatay

Varlığı ancak XX. yy. başından bilinen Hitit Dünyası Kızılırmak (Halys) havzasının doğu bölümünde boy vermeye başladı. Bu bölgede M.Ö.3000 yılında haklarında çok az şey bilinen eski Asya halkları yaşıyordu. Bölgenin o dönemdeki adı ‘‘HATTİ’’ idi. M.Ö. 2000 yılı başlarında Balkanlardan belki de Kafkaslardan yola çıkan Hint Avrupa halklarının ilk dalgası bölgeye ulaştı. Bu halklar, Hititçeninde dahil olduğu Hint-Avrupa dillerini konuşuyorlardı. M.Ö. XVII yy da bu çeşitli halklar kaynaştılar. Uzun bir fetih dönemi sonunda kurulan küçük prenslikler tek bir devlet halinde birleşti. Böylece doğan Hitit İmparatorluğu’nun başkenti ülkenin kuzeyindeki Hattuşaş ‘tı.¹⁰⁵

Orta ve Güneydoğu Anadolu’nun bir bölümünde oturan Hattiler Anadolu’nun yerli bir halkı idi. En aşağı İ.Ö. 3000’nin ortalarından beri küçük krallıklar, beylikler halinde idare ediliyordu. Bir çeşit kent devleti olan bu beylikler, İ.Ö. 2000 ‘den itibaren teker teker Hititler’in eline geçmeye başladı.¹⁰⁶

XVII yy sonlarına kadar Mısır hakimiyetinde kalan bu bölgeyi 1650-1490 arası Hititler istila etmişler¹⁰⁷, Anadolu’nun yerlisi olan Hattileri ve Hurrileri ortadan kaldırarak kültürlerinden faydalanmışlardır.¹⁰⁸ Dolayısıyla Anadolu’yu, Suriye’nin kuzeyini, Acana ve dolaylarını ele geçirmişlerdir.¹⁰⁹

Hatta Anadolu’nun o zamanki adı olan ‘‘Hatti Ülkesi’’ deyimini kendileri için kullanmaya devam etmişlerdir.

İlk defa Mezopotamya yazılı kaynaklarında Akkad sülalesi döneminde (İ.Ö. 2350-2150) kullanılan bu adlandırma İ.Ö. 630 yıllarına kadar sürmüştür. Yaklaşık İ.Ö. 1400’ lerden kalma bir Asur metninde metin yazılış tarihinden yaklaşık bin yıl önce yaşamış Akkad hükümdarının işleri anlatılmaktadır. Anadolu’nun güneyinde bir yerlerde Naram-Sin’in bir Hatti hükümdarı ile savaştığından söz edilmektedir.

¹⁰⁵ Maurice Meuleau ; ‘‘Hititler,Persler ve Bozkır halkları’’ Thema Larousse, Milliyet yay. İstanbul 1993 s.46

¹⁰⁶ İsmail Zubarı ; a.g.e. s. 26

¹⁰⁷ Ataman Demir ; a.g.e. s. 22

¹⁰⁸ İsmail Zubarı ; a.g.e. s. 25

¹⁰⁹ Maurice Meuleau ; a.g.e. s. 46

Hurriler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Alalah'a (Antakya yakınlarında bir yerleşim yeri) kadar uzanan ve Hitit'lerle çağdaş olan bir uygarlık kurmuşlardır. Ancak tarih sahnesine bir siyasal güç olarak İ.Ö. 1500 de ortaya çıkarlar. Yöneticileri Hint-Avrupa kökenli olan bir halkın egemenliğine giren Hurriler <<Mitanni>> devleti adıyla yaklaşık 250 yıl boyunca yakınoğunun Mısır'dan sonra gelen 2. büyük siyasal gücü olmuştur.¹¹⁰ Hurri ülkesini, M.Ö. 16. yy başında işgal edip, önceleri güçlü bir krallık halinde sonraları ise; bağımlı bir devletçik olarak idare eden Mitanni kralları da Hititler gibi Hint-Avrupa dil grubuna mensupturlar.¹¹¹

Bugün Hitit güneşi olarak bildiğimiz <<Güneş Kursu>> Hattilerin taptıkları eski bir Anadolu <<Bereket Tanrıçası>> heykelciğidir. Bugün Kel Dağı olarak adlandırılan Samandağı'nın güney sınırlarında olan dağ, Hurriler zamanında kutsal sayılıyor ve ona tapılıyordu. Hititlerin , Hurrilerden aldıkları Hazzi ve Nanni dağ adları; göktanrısı ile bağlantılı idi. Hazzi Orantes ırmağının denize aktığı yer civarındaki Romaluların, "Mont Casius" dedikleri dağdır.¹¹²

Hitit gibi savaşçı bir devleti yönetenler, töreleri ve politik hırslarıyla Batı Avrupa'nın feodal prenslerini hatırlatan savaş yanlısı soylulardı. Bu yönetici sınıfın bir yandan kendi içindeki kavgaları, bir yandan da soylular meclisine seçilen kralla olan çatışmaları neredeyse imparatorluğun sonu oluyordu. Sonunda tahta çıkma sırasını düzene koyarak, monarşik bir devletin temellerini atan dirayetli hükümdarlar sayesinde yeniden toparlandı. Böylece geç kurulan Hitit İmparatorluğu (yıkılış 1400-1200), bütün Hitit tarihinin en parlak ve güçlü dönemi oldu. Kral "Şuppiluliuma" (1380-1346) Mitanni krallığını topraklarına kattı. Daha sonraki krallar, Asur ve Mısır'lıları yendiler.¹¹³

Hititlerin I. Hattuşili döneminde gerçekten Halep'e kadar akınlar yaptığını kendi ağzından öğrenebiliyoruz. Bunu 1957 de bulunan 2 dilli metinde anlatmaktadır:

<<..... Gelen yılda Alhala (Alalah; Tell Açana, Antakya'da) üzerine yürüdüm ve onu yok ettim. Gelen yılda Arzawa ülkesi üzerine yürüdüm. Büyükbaş hayvanlarınıve koyunlarını aldım. >>(Resim 9)

¹¹⁰ İsmail Zubarı ; a.g.e. s. 9

¹¹¹ Ekrem Akurgal; Hatti ve Hitit uygarlıkları, net yay. İstanbul 1995 s. 75

¹¹² İsmail Zubarı ; a.g.e. s. 27

¹¹³ Maurice Meuleau ; a.g.e. s 46

Bilindiği gibi bu akınlar daha çok yağma için yapılıyordu.¹¹⁴ III. Hattuşili, kızını II. Ramses ile evlendirerek Mısır ile diplomatik bir yakınlık kurdu. Daha sonraki yüzyıllarda Hitit İmparatorluğu, Balkanlardan veya Karadenizin öbür kıyısından gelen barbarların akınlarıyla sarsıldı.

İ.Ö. 1200 'lü yıllarda Orta Avrupa ve Balkanlardan gelen ilkel kabilelerden oluşan büyük göç dalgaları, Anadolu ve Suriye'yi yakıp yıkar. Bu öyle şiddetli bir istiladır ki; Anadolu'da 600 yıl Hellas'da 200 yıl kullanılan yazı unutulur. Her iki ülkede de yazı, yaklaşık 400 yıl sonra İ.Ö. 8.yy. da yeniden kullanılmaya başlayacaktır. Tarihçiler bu yüzden aradaki dönem için "Karanlık Çağ" deyimini kullanırlar. Ama artık imparatorluk paramparça olmuştur.

Hititlerin bu son dönemlerde olagelen güç dalgaları, genelde Doğu Akdeniz havzası içerisinde gerçekleşti. Bu dönemde başkaldıran Anadolu Beylikleri de harekete geçince, Hitit krallığı sona erer.¹¹⁵ Öyle ki; Hitit adı Anadolu da tamamen unutulur. Ancak küçük Hitit beylikleri, Güney ve Güneydoğu Anadolu da İ.Ö. 650 yıllarına kadar yaşarlar.¹¹⁶

Mısır krallığının Suriye'deki uydu krallıkları, Hititlerin akınlarından korktukları ve özellikle Amurru Kallığı'nın Hattuşa ile olan ilişkilerinden kuşkulandıkları için hem Mitanni krallığı, hem de geri kalan Suriye beylikleri, Mısır ile yakın işbirliği kurmaya başladılar.

Hattuşili, iki yıllığından birinde Suriye'ye ulaşmış olduğunu ve Alalah adının geçmekte olduğunu ifade eder. Buraya varmak için Klikya'dan geçmiş, Amanos dağlarını aşmış olmalıdır. Daha doğudan yol tutmuş Alalah'ın bağlı olduğu "Yamhadı" (Bugünkü Halep) atlamıştır.¹¹⁷

Suriye 'deki hafriyatta, "Hammurabi"den XV. asıra kadar olan devreye ait eserler, bu konumuza birinci derece delillerdir.¹¹⁸ Bunu bir önceki konumuzda ayrıntısıyla incelemiştik.

Aççana Höyüğü antik "Alalah" şehrinin kalıntısıdır. Biz Hatay'daki Hitit tarihinin bazı somut verilerini Alalah'taki kalıntılardan öğreniyoruz. Burada ilk iskan, M.Ö. 3400 de başlamış, Alalah o devrin büyük devletleri olan Mısırlılar, Mitaniler, Hititler ve Mezopotamya devletlerinin geçit yolu üzerinde

¹¹⁴ Ekrem Akurgal ; Anadolu uygarlıkları, net yay. İstanbul 2000 s. 56

¹¹⁵ <İ.Ö. 1190> (J.David Hawkins ; Die Hethite Und Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter, Kunst- Und Ausstellungshalle der, Bundesrepublik Deutschland in Bonn-18-January-28-April 2002

¹¹⁶ Maurice Meuleau ; s. 46

¹¹⁷ Seton Lloyd ; a.g.e. s. 33

¹¹⁸ Sdney Smith ; "Alalah ve Kronolojisi", Antakya Arkeoloji Müzesi arşivi 1 Nisan 1940

bulunmasından dolayı; birçok defa taarruza uğramıştır. Böylece höyükte 1190 deniz kavimlerinin istilasıyla son buluncaya kadar 17 yerleşme tabakası oluşmuştur.¹¹⁹

Şimdi Alalah'taki tabakalara dayanarak Hititler hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

VI. tabakada Babil hanedan değişikliği vardır. Bununla siyasi bir hadise mevcuttur. Eski Hitit kralı "Muattali" ile "Rimi-Şar" arasında 1275'de yapılan antlaşmadan anlaşılmıştır ki; Hattuşili I 'den önce Halep büyük bir krallık olup, zamanla küçülmeye başlamış, sonunda; Murşili I Halep'i zaptetmiştir. Bundan sonra Hitit kralı Murşili I. Babil üzerine yürüdü ve burayı da zaptetti. Bu olay Hammurabının ölümünün 155. senesinde oldu. VI. ve VII tabaka Babil hanedanının yıkılışına denk gelir.

XVII. asrın sonlarına doğru özellikle Boğazköyde bulunan bir metinde Issus körfezi üzerinde Ursu şehrinde Hitit hücumundan bahsedilmekte ve Hurri olan Kargamış ve Halep kralları Hititlerin düşmanı olduğunu bildirmektedir. Cenuba doğru olan Hitit tazyiki devam ederek Hattuşili I. Halep mıntikasına saldırmış ve Murşili I de XVII asrın nihayetinde Halep' i tahrip etmiş Alalah'da düşmüş ve böylece VII. tabaka son bulmuştur.

Alalah'ta VII. tabakadaki tabletler üzerinde bulunan süslerin şekli sembolik bakımdan Mısır tesiri altında kalmıştır ve Mısır baskıları vardır.¹²⁰ Mahalli olanların ekserisi Habur Keramiğine çok benzemektedir. Tezyinat aynıdır.¹²¹

Çanak Çömlek, silah tipleri ve mimari bakiyeleri Hattuşili I ile Hurşili I den XIV. asra kadar devam ettiğini kanıtlar.

XVI. asırda Mısırlılar Suriye Orantes vadisine akınlar yapmışlardır. Totmosses I ve Totmosses II, Naharina'dakilere menfur düşman demektedir. Bundan kasdı Mitanni kralı olması muhtemeldir. Kadeş Mısırlılar tarafından yağma edildi. Alalah işgal edildi ve Filistin'e geçilerek Hitit Mukavemeti kırıldı. Mitanniler Suriye ve Mezopotamya'da kayıplara uğradılar.

IV. tabaka Hitit ordusunun Mitannilerin merkezini tahrip etmesi, Halep ve Mukiş'i zaptetmesini ifade eder.

¹¹⁹ Hatay Turizm Envanteri, a.g.e.

¹²⁰ Seton Llyod, Türkiye'nin Tarihi, a.g.e. syf. 323

¹²¹ Sidney Smith; a.g.m.

1314' de Mısır Hititleri Suriye ve Antakyadan çıkarmak için tekrar harekete geçer. Bunu anlayan Halep ve Mukişliler Hititlere yardım ettiler. Böylece III. tabaka son bulur.¹²²

Hitit Kralı Savşattar Boğazköy ve Alalahtaki belgelerle önemli bir tarihsel kişi olarak belirir bu kral Asur ülkesini egemenliğine alacak güce ulaşmıştır.¹²³

Hititlerde Büyük Krallık döneminde kişiliğini bulmuş olan Hitit figüratif sanatı övgüye değer bir özgünlük kazanmış, türü, kendine özgü bir heykelcilik sanatı bütün Anadolu'ya İzmir'den Antakya'ya değin egemen olmuştur.¹²⁴

Hitit imparatorluğu köleci bir toplum olmasına rağmen zamanın en uygar toplumlarından birisiydi.

Deniz kavimlerinin istilasıyla bu şehir terk edilmiş buradaki halk başka yerlere göç etmiştir.¹²⁵

2. Hurri ve Mitanniler Devrinde Hatay

M.Ö. 2000'lerde özellikle 18. yy'dan itibaren birtakım Hurri memleketlerinden söz edilmektedir. Bunlardan birisi asıl Hurri devletinin bulunduğu bölgedirki, burası Van gölünden itibaren kuzeyde Kafkas, güneyde Suriye ve yukarı Mezopotamya'ya, batı Toroslardan, doğuda Zagros Dağlarının ötesinde Urmiye gölüne kadar uzanıyordu.¹²⁶

Akadlılar zamanı (M.Ö 2350-2150)'de Yukarı Dicle bölgesinde bulunuyorlardı. Çünkü Akad vesikalarında Hurri şahıs adları geçmektedir III. Ur Sülalesi dönemine (M.Ö.2060-1960) ait vesikalarda geçen Hurri şahıs adları Hurriler'in Dicle'nin doğu ve batısında yerleştiklerini gösterir.¹²⁷

M.Ö. 1790-1590 arasındaki orta Anadolu Kültepe metinlerinde az miktarda Hurri adlarına rastlandığı gibi orta Fırat bölgesinde Mari vesikalarında Hurrice dini tabletler bulunmuşturki bunlar Hammurabi devrine (M.Ö 1728-1686) aittirler. Dicle'nin doğusunda Kerkük yöresindeki Arrapha-Nuzi metinlerinde Hurri şahıs adlarına ve Tell Açanada yapılan kazılarda Hurri sanat eserlerine rastlanmıştır. M.Ö. II. binin ortalarında Hitit vesikalarında 'Kizzuvatna' olarak

¹²² Seton Lloyd; a.g.e. s. 33.

¹²³ Ekrem Akurgal; a.g.e.

¹²⁴ Ekrem Akurgal; Hatti ve Hitit Uygarlıkları, s. 85,105

¹²⁵ Seton Lloyd; a.g.e.

¹²⁶ Prof. Dr. Afif Erzen; Doğu Anadolu ve Urartular (Saştern Anatolia and Urartians), TTK yay. Ankara 1984 s. 21-22-23

¹²⁷ Türk Ansiklopedisi; 'Hurriler' c.19 , Ankara , 1971 s.388-389-390

gösterilen Doğu Kilikya da [Çukurova ve Amik ovası (Antakya)] Hurrilerin hakim bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır.¹²⁸

Alalah¹²⁹ ve Boğazköy vesikalarında anlaşıldığına göre Hurriler M.Ö XVI. yy. Kuzey Suriye’de Ukriş ve Haşşum gibi şehirlere yerleşmişlerdir. Fakat bu sırada Kuzey Mezopotamyaya Hind Ari kavimlerinden Mitannilerin gelmesi üzerine Hurrilerin bir kısmı yabancı boyunduruğu altında yaşamayı kabul etmiş bir kısmı da kuzeye, güneye kaçmışlardır. Hattinin hedefi Zidanta zamanında Hurriler Kilikyada Kizzuvatna krallığını kurmuşlardır. Kizzuvatnadaki bu küçük Hurri krallığı M.Ö. XV. yy. da kurulan bu Mitanni devletine tabi olmuştur. Hataydaki Açana (eski adı : Alalah) kazılarında bulunan Akadca bir vesikada Alalah kralı Nikme- Pa Şunaşura adında biri aleyhine Mitanni kralı Şauşattar nezdinde bir dava açtığı bildirilmektedir.¹³⁰

M.Ö. 1550-1350 arasında yakınoğunun en kudretli devletlerinden biri olan Hurri Mittanni devletinin merkezi bugünkü Resülayin yöresinde bulunmuş olduğu kabul edilen Vassugani şehriydi.¹³¹

Mitanni-Hurri krallığının tanıdığımız en eski kralı Baratarnadır. Bu kralı Mitanni krallığına tabi küçük bir şehir devleti olan Hataydaki Alalah Açana kazılarında bulunan vesikalardan tanıyoruz. Alalah kralı İdrimi heykeli üzerindeki kitabesinde kendisinin ‘Hurri Muharriplerinin kralı Barratarna’nın vassalı’ olduğunu bildirmektedir. Bu olay ancak Hitit kralı I. Murşili’nin Babil Seferinden sonra vuku bulmuş olacağından, Baratarna ile İdrimi M.Ö. 1500-1475 arasına yaşamış olmalıdırlar.¹³²

Alalahta (Tell Açana’da) bulunupda şimdi British museum’da yer alan ve kral İdrimi’yi oturur biçimde tasvir eden heykelin üzerindeki yazıtta ‘Baratarna LUGAL ERİN MEŞ HURRİ Kİ’ sözleri yukarıdaki bahsimizi destekler. Yazıtta Mitanni Sözü geçmediğine göre, Baratarna’nın başka bir Hurri memleketinin kralı olması mümkündür. Ancak Mitanni krallarına da sadece Hurri kralı dendiğine ve Tuşratta da bir defasında kendini ‘Kral Hurrilerin Beyi’ olarak andığı için bu kral genelde Mitanni sülalesi arasına sokulmaktadır.¹³³ Kendisi İdrimi tarafından

¹²⁸ Afif Erzen; a.g.e.

¹²⁹ Hatay Turizm Envanteri, a.g.e.

¹³⁰ Türk Ansiklopedisi, a.g.m.

¹³¹ Afif Erzen a.g.e.

¹³² Türk Ansiklopedisi; a.g.m.

¹³³ Ekrem Akurgal, a.g.e.

anıldığına göre onun çağdaşı olması ve Sauşattar'dan önce yaşamış bulunması gerektir.¹³⁴

Mitanni Hurri Devleti en parlak çağını Sauşattar zamanında yaşamıştır. Çünkü bu kralın doğuda Kerkük yanındaki Nuzi (Yorgantepe) kazılarında, batıda ise Alalah da mührü basılı vesikaları bulunmuştur. Ayrıca Alalah vesikaları bu kralın Anadolu'da Kizzuvatnaya kadar da hakim olduğunu göstermiştir. Fakat Sauşattar'ın Kuzey Suriye üzerinde hakimiyetinin Mısır'ın 18. sülalesinden III. Tautmosis zamanından sonraya rastlaması lazımdır. Zira bu Mısır Firavunu da Kuzey Suriye'ye 16 sefer yapmıştır. Hatta 'Poetik Stelinde'; Mitanni devletleri senden korkularına titriyorlardı, denildiği gibi bu firavuna ait listelerde Mitanni ve Hatti (Heta) ülkeleri de Mısır'a vergi gönderen ülkeler arasında sayılmaktaydı. Fakat Mitanni tahtına Sauşattar geçtiğinde III. Tutmosis tarafından ilhak olunan Kuzey Suriye'deki Nuhaşe, Ni, Mukiş (Hatay) gibi önemli şehirleri geri almıştı.¹³⁵

II. binin ortalarına doğru Hint Avrupalı boyların idaresinde kurulan ve halkının büyük çoğunluğunu Hurrilerin oluşturduğu Mitanni devleti bir yüzyıl süresince o dönemlerde yakındüğünün Mısırdan sonra gelen ikinci büyük siyasal gücü olmuştur.¹³⁶ Şuppiluliuma'nın seferleriyle bu devlet kudretini kaybederek Hititlere bağlı Asur'a karşı tampon bir ülke haline gelmiştir. M.Ö. II. Binin son çeyreğinde Hurri Mitanni devletinin tamamen çöküşünden ve M.Ö. 1200 yıllarında Hitit imparatorluğunun yıkılmasından sonra, artık Hitit kaynaklarında bu devlet hakkında susmuş oluyordu.¹³⁷

Suppiluliuma Mitanni devletinin çökmesi üzerine hem kendisinin hem de kayınpederi Babil kralının aleyhine Asur krallığının kuvvetlendiğini görmüş olduğundan, kendisine iltica eden, Mitanni prensi Kurtiwazaya kızını vererek onu babasının tahtına oturtmuştur.

Mitanni devletinin bu ikinci kuruluşundan sonra Mitanni kralları artık hep Asur krallarıyla mücadele etmişlerdir. Yeni Asur krallarından Adad Nirari, Hitit kralı Mütavalli'nin Mısır'a yaptığı Kadeş savaşını fırsat bilip Mitanni topraklarına saldırdı. Sonra I. Salmanassor (M.Ö. 1272-1243) de Hangibalbad kralı Şattuara ile savaştığını bildirmekte ve Kargamışa kadar kuzey Suriye topraklarını ilhak

¹³⁴ Sidney Smith, The Statue Of Idrimi, 1949

¹³⁵ Türk Ansiklopedisi. a.g.e.

¹³⁶ Ekrem Akurgal . a.g.e. s. 125,126

¹³⁷ Afif Erzen, a.g.e. s. 23,

ettiğini anlatmaktadır. Şattuara tanıdığımız son Mitanni kralıdır. Bundan sonra Mitanni devletinden bahsedilmez.¹³⁸

Hurri Ülkesi içerisinde Nuzide ve Alalahta Mitanni kırıllarının birer valisi oturuyordu. Her iki kentte de Hurrice yazılı tabletler ve Mitani stilinde vazolar, mühürler ve duvar resimleri bulunmuştur. Bir çok bilim adamı Alalahtaki Yarım Lim ve Nikmepa saraylarıyla Nuzideki Sauşattar'ın valisine ait sarayı, Mitanni sanatına bağlamışlardır.

Hrouda ve Naumann'ın her iki Tell Açıana (Alalahta) yapısında işaret etkileri Ege etkileri Mitanni krallığı dönemindeki Suriye yöresinin anlayışına uygun düşer. Her iki sarayda tören salonlarında, direkli ya da sütunlu girişlerin bulunması, Geç Hitit sanatında göreceğimiz gibi Hilani tipi yapıların ilk örnekleridir. Baratarna'nın bir uydu kralı olan Idrimiye ait heykeli Hurri sanatına bağlamak isteyen Moortgat'ın önerisi bir yakıştırmadan öteye gitmez.

Açıanada bulunan ve şimdi Antakya Müzesinde yer alan öteki heykel ve kabartmalar daha çok Anadolu Hitit sanatının taşra ürünü örnekleri arasında yer alırlar.¹³⁹(Resim 10)

B) M.Ö. I. BİNDE HATAY

1. Hellenistik Devirde Hatay

Antakya'nın Selevkoslar tarafından kurulduğu bilinmekle beraber Libanius, kentin kurucusunun Büyük İskender olduğundan bahseder.

Fetihlerine devam etmek üzere güneye inen İskender Antakya'nın güzelliğine hayran olur ve burada kent kurmak ister. Ama buna vakti olmaz.¹⁴⁰

M.Ö. 6. yy. ortalarında Antakya ve çevresi Pers İmparatorluğu'nun Kilikya satraplığı sınırlar içindeydi, ve perslere vergi veriyordu. M.Ö. 333 yılı sonlarında Çukurovaya inen Büyük İskenderin Pers imparatoru III. Dareios'un ordusu ile İssos'da yaptıkları savaş sonucu Pers ordusu yenilgiye uğradı. Ardından İskender Amanos dağlarını aşp Amik ovasından geçip yoluna devam etti.¹⁴¹(Harita 16)

¹³⁸ Türk Ansiklopedisi, a.g.m. s.390

¹³⁹ Ekrem AKURGAL; a.g.e.

¹⁴⁰ Ataman Demir, a.g.e.

¹⁴¹ Prof Dr. Cemal Yükselen, Erkan Işılğan, İris Şentürk, a.g.e.

Büyük İskender'in İ.Ö. 323 de ölümünden sonra imparatorluğun yönetimini ve topraklarını paylaşan generallerinden Antigonos(Resim XI) ve Selevkos I. Nicator arasındaki iktidar mücadelesi Antigonos'un İ.Ö. 301 de Selevkos'a Suriye ve Mezopotamya Seleucus I. Nicator'un yönetimine geçti. Bu savaş sırasında Selevkos'un yönetim merkezi Tigris (Dicle) kenarındaki Seleucia Antigonos'un yönetim merkezi ise Antakya'nın 8 km. kuzeyindeki Antigonía'dır.¹⁴²

Selevkos bu zaferden sonra Ptolemaiostan aldığı kuvvetle Mezopotamya'da egemenliğini kuvvetlendirdikten sonra eski Asur ili ve satraplarını kendine bağladı. Böylece eski Akamenit imparatorluğu üzerinde yükselecek olan bir devletin temeli kurulmuş oldu. (M.Ö. 312). Bu tarih Selevkiyan denilen tarihin başlangıcıdır.¹⁴³

Bu durum Seleucus'un krallığın merkezini batıya taşımasını gerekli kıldı. Bu amaçla Akdenizin en güzel limanlarından biri olan Seleucia Pieria İ.Ö. 300 yılı Nisan ayında başkent olarak kuruldu. Krallığın yönetimi Tigris kenarındaki Seleucia'dan deniz kenarındaki Seleuciaya taşındı.¹⁴⁴

Asker ve hareket bakımından o zamanlar için Suriye'nin önemi pek büyüktü. Selevkos'un imparatorluk merkezini Suriye'nin anahtarı olan Hatay'a nakletmesi doğu siyasetini bırakarak yüzünü denize ve batıya çevirmesi Mısır'ı da elde etmek istediğini belirtmesi demektir.¹⁴⁵

Selevkos batıya çekildikten sonra Antakya-Selevkiye yolunu imparatorluğunun şiryan damarı yapmak istedi. Selevkos devlet merkezini Antakya'ya naklederek hakimiyeti elinde tutmak istedi.¹⁴⁶ Selevkos şehri devletin liman kenti, Antakya ise başkenti olmuştu. Selevkos şehri aşağı ve yukarı şehir olmak üzere iki kısımda kurulmuştu.¹⁴⁷

M.Ö. 280 de Selevkos'un ölümü kurduğu imparatorluğunda parçalanışına başlangıç oldu. Partlar Selevkos imparatorluğunu esir etmişler, Part ihtilali bütün

¹⁴² Yurt Ansiklopedisi, a.g.m.

¹⁴³ Şemseddin Günaltay, Yakın Şark, I. Bölüm, Perslerden Romalılara kadar, TTK yay. VIII. Seri No. 3 IV a TTK Basımevi Ankara 1951. s. 63-64

¹⁴⁴ Ataman Demir; a.g.e. s.23

¹⁴⁵ L. M. Enfrey, Antioche, Centre De Tourisme, Lieutenant-colonel Paul Jacout Comite' de tourisme d'Antioche 1991 et Larose Editeur, Paris Librairie orientaliste 1930 syf. 479 –483

¹⁴⁶ Şemseddin Günaltay; a.g.e. s.70

¹⁴⁷ Hatay Turizm Envanteri; a.g.e. s.11

İran'ı kaplamış olmakla birlikte Mısır hegemonyasının Hatay kapılarına kadar dayanması Antakya' nın nüfuzunu hiçe indirmişti.¹⁴⁸

Seleucus döneminde kurulan Antakya 'Hippodamos tarzı' plana göre düzenlenmiştir. Buna 'Izgara Plan'da denilmektedir. Seleucus I. Nikator tarafından şehre dikilen anıtlar arasında Antakya Tyche' si vardır. Bolluk ve refahın temsilcisidir. Sağ elindeki buğday başağı kentin ara zenginliğini, başındaki tac şehir surlarını ve tepedeki kaleyi simgeler. Sağ ayağını bastığı nehir tanrısı şeklindeki çocuk figürü Orontesi temsil eder. Hellenistik çağın ünlü ressamı Lysippus'un öğrencisi Sycyonlu Eutychides'in eseri olan bu dev bronz heykel, İ.Ö. 300 den sonraki yıllarda dikildi.¹⁴⁹

Antiochos III tahta oturduğu zaman Orentes üzerindeki Seleukeia Pierrie limanı bile Mısır Lajid'lerinin elindeydi. Romalıların Asya işlerine karışmaları bu dönemde başlamıştır. Antiochos III.'ün Mısır'la barış yapması Anadolu'da Seleukoslar hegemonyasının yeniden kurulması Seleukos imparatorluğunun geçici dirilişinin ifadesidir.

Roma heyeti Bergamada uzun süre kalarak Seleukos imparatorluğunun durumunu ve Antiochos III'ün hakiki kuvvetini inceledi.¹⁵⁰

III. Antiochos İ.Ö. 195 yazında Antakya' yı ziyaret eden Roma İmparatorluğu'nun baş düşmanı Hannibal'a sığınılacak yer vermiş ve bunun üzerine Roma güçleri savaş için harekete geçmiştir. Roma nın 30.000 kişlik ordusu III. Antiochos' un 70.000 kişilik ordusunu Manisa'da yenmiş ve İ.Ö. 188' de Apamea antlaşması imzalanmıştır.

Antiochos III. Romalıları yenilince Antakya'ya kaçmıştır.¹⁵¹ Apamea antlaşmasından sonra Antakya Romanın hükmü altına girmiştir. Halk isyan etmişti. İlk zamanlardaki parlak zaferleri kendisine 'büyük' ünvanı kazandırmıştı.(Resim XII) Fakat Seleukoslar monarşisini diriltmek ve yükseltmek yolundaki gayretleri tersine sonuçlar vermiştir. Antiochos III.'ün oğlu Seleukos IV. Filipater (M.Ö.186-174) döneminde koca imparatorluk Fenike ve Filistin hariç Roma nüfuzu altında küçük bir prenslik haline gelmişti.¹⁵² Filipatorun kardeşi IV. Antiochos'un ölümünden sonra (İ.Ö. 148) depremle harap olan kent büyük ölçüde

¹⁴⁸ Şemseddin Günaltay; a.g.e. s.70

¹⁴⁹ Ataman Demir; a.g.e. s.28.

¹⁵⁰ Şemseddin Günaltay ; a.g.e. s.71

¹⁵¹ Müfit Mansel ; Ege ve Yunan Tarihi s. 483-484. ist. 1971

¹⁵² Şemseddin Günaltay ; a.g.e. s.123

onarılmıştır. İ.Ö. 83'de Suriye ve Antakya'yı 14 yıl süreyle işgal eden Ermeni kralı Tigranes I. (İ.Ö. 83-69) zamanında ilk olarak Antakya isminin kullanıldığı ve arka yüzünde Antakya Tyches'i bulunan paralar basılmıştır. Artık Antakya Roma'nın nüfuzu altındadır.

2. Roma Devrinde Hatay

2.1. Siyasi Tarih

XIII. Antiokhos yönetiminde İ.Ö.64 yılında Pompeius'un Antakya'ya girişi ve Roma İmparatorluğunun Suriye eyaletinin merkezi¹⁵³ olmasıyla yeni bir altın çağ başlamış kent ekonomik siyasal kültürel bir merkez haline gelerek görkemli yapılarla süslemiştir.

İ.Ö.67'de Asi üzerindeki adada inşa edilen bir saray ve bir circus Roma medeniyetinin Antakyadaki ilk işaretlerdir.

İ.Ö.49'da başlayan senato üyeleri ve Julius Caesar arasındaki savaşlar Antakya'yı büyük ölçüde etkiledi. Pompeius topluma iyi görünmek için bazı haklar tanımış ve imar çalışmalarını başlatmıştır. Ancak diktatörlüğünün ortaya çıkmasıyla bu durumdan memnun olmayan halk, Caesar'ı kente çağırması ve iç savaşlar sırasında Pompeius'a karşı Caesar'ın tarafını tutmuştur.¹⁵⁴

İ.Ö.47'de Antakya'ya gelerek kente bağımsızlığını veren Caesar Caisarion (Caesareum) adıyla anılan büyük bir mabed ile Silpius etelerinde bir amfiteyatro bir su kemeri ve bir umumi hamam inşa ettirdi.¹⁵⁵

Bu dönemde Antakya Roma ve İskenderiye'den sonra imparatorluğun üçüncü büyük başkenti ve yakın doğunun ilim ve ticaret merkezi olmuştur. Ceaser'in ölümünden sonraki içi savaşta (İ.Ö.40-39) Antakya kısa süre Partların egemenliğine girdi.¹⁵⁶

Augustus dönemindeki (İ.Ö.31-İS-14) en önemli olay bundan sonra her dört yılda bir tekrar edilecek olan olimpiyat oyunlarına başlanmasıdır. Bu dönemde yeni binalar inşa edilecek, nüfus 300.000-600.000 olmuştur.

Tiberius zamanında üstünde bir dişi kurdu emen Romulus ve Romus heyekli ile süslenen Beroea (Halep) kapısı inşa edildi.

¹⁵³ Grolier international Americana Encyclopedia ; c.2 2.sabah yay.İstanbul 1993 s.69

¹⁵⁴ Ataman Demir ; a.g.e. s.32

¹⁵⁵ Halit Ziya , Koşay ; "Kilikia Tarihi" Belleten 32,1968 s.297-299

¹⁵⁶ Türkiye Dinayet vakfı , İslam Ansiklopedisi ; a.g.e.

Antakya'da Hristiyan cemaatin örgütlenmesi Tiberius'un hükümdarlığının son yılları ile Coaligula'nın hükümdarlığının ilk yıllarına rastlar. İncilin dört yazarından biri olan Matta'nın İsa'nın yaşamının birinci yüzyıl ortalarında Antakya'da kaleme almış olduğuda bilinmektedir. Hristiyan aleminde Roma, İskenderiye ve Antakya en çok hürmet gören dini merkezlerdir.¹⁵⁷

Antakya Hristiyanlık döneminde kalan tek kalıntı, şehirden 1 km uzakta olan Aziz Petrus(st Pierre) mağarasıdır. 9.5 m genişliğinde 13 m uzunluğunda ve 7 metre yüksekliğinde doğal bir mağaradır. Geleneksel inanca göre; orada ilk Hristiyan topluluğuyla beraber, Pavlus, Barnaba Markus, Luka, Petrus ve şehrin ilk Piskoposları toplanırdı.¹⁵⁸ (Resim 13)

İçinde Hristiyanların bir başkent anında kaçarak saklanacakları geçitler bulunan St.Piye Kilisesinin tabanındaki harap mozaik V.yy'a aittir.¹⁵⁹

Dünyada, Khristos¹⁶⁰ (Mesih; yani kutsal yağla meshedilmiş ovulmuş) denen Yehoşua'nın (adının Hellen ağzında aldığı biçim; İesus; bizim kullandığımız biçimi; İsa) çömezlerinin yaydığı dine inananların Khristianos (Khristos'lu) diye ad takınmaları ilk kez bu mağarada Barnabas'ın yeni dine kazandırdığı, burada da toplanagelen Hristiyanlarca yapılmıştır.¹⁶¹

11.yy da haçlılar mağaranın önüne yaptıkları kemerli kapı ile biçimlenmesini sağladılar.

Yöredeki öteki kaya mezarlarına bakılırsa yapının aslında tonoz biçiminde oyulmuş bir kaya mezarı olduğu ileri sürülebilir.¹⁶²

Hristiyanlığın ilk kilisesi olarak tarihe geçen St.Pierre kilisesi daha sonraları 1963 de hristiyanlar için bir hac yeri olarak ilan edilmiştir.¹⁶³

Yeruşalim'in yıkılışından sonra Antakya Hristiyanların en önemli merkezi haline geldi. Antakya Patrikliğine bağlı 12 dinsel bölgeyle 167 piskoposluk merkezi vardı. Arap işgali bu şehrin politik ve dinsel öneminin azalmasına neden olmuştur.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Ataman Demir a.g.e, s.33

¹⁵⁸ Antakya müzesi Arşivi; Saint Pierre (Aziz Petrus) Mağarası, s.1. Antakya, 1985

¹⁵⁹ Ataman Demir a.g.e. syf.34

¹⁶⁰ İsmail Güzelmansur; Uygarlıklar Şehri Antakya The City of civilizations Hatay Valiliği yay. Ankara s.6

¹⁶¹ Bilge Umar; Kilikia, Bir Tarihsel coğrafya Araştırması ve Gezi rehberi inkılap yay. İstanbul-2000 s.176

¹⁶² Şükrü Tül ; Türkiyenin Antik kentleri Ekim yay.İstanbul 1999 s.133-134-135

¹⁶³ Başbakanlık tanıtma fonu ; Altın ülke Türkiye, Ankara, 2000- Engin yay. s.120

¹⁶⁴ Antakya Arkeoloji müzesi arşivi ; Antakya'da Hristiyanlık, Antakya 1988, s.3

IV.yy da yaşamış olan ünlü tarihçi Ammianus Marcellinus'un "Dünyada hiçbir kent ne topraklarının bereketi ne de ticaretteki zenginliği bakımından bu kenti geçemezdi" dediği Antakya antik çağda doğunun kraliçesi (orientis Apicem Pulcrum) lakabıyla anılmıştır. İmparator Vespasian (M.S. 69-79) Daphnede içinde kendi heykeli olan bir tiyatro imparator Domitian (M.S. 81-96) ise Afrodit(Resim 14) ve Asclepus mabedlerini inşa ettirmişlerdir.¹⁶⁵

İmparator Trajan (M.S. 98-117) Harbiyeden (Daphne) kente su getiren ve kalıntıları günümüze kadar gelmiş olan su kemeri¹⁶⁶(Resim 15) ile büyük bir hamamın inşasını başlatmıştır. Bu imparator döneminde 115 yılında şiddetli bir deprem Antakya ve Daphne büyük ölçüde tahribata neden olmuştur. Çok sayıda insan ölmüştür. Bu felaketten Hristiyanlar sorumlu tutulmuş ve piskopos Ignatius tutuklanarak Romaya gönderilmiş ve orada vahşi hayvanlara parçalattırılmıştır. Daphnede Zeus ve Artemis adına mabedler inşa edilmiştir.

İmparator Hadrian (117-138) zamanında bir tiyatro binasını andıran Theatron adlı bir sarnıç inşa edilmiştir. İmparator Antoninus Pius (138-161) dönemindeki yangından sonra sütunlu ana cadde ile birlikte diğer tüm caddeler yeniden düzenlenmiştir.

İmparator Marcus Aurelius (M.S. 161-180) 115 deki depremde yıkılan, Centenarium isimli hamamı yeniden inşa ettirmiştir. İmparator Commodus (M.S. 180-192) hamam mabet yaptırmıştır. İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211) imparatorluk mücadelesinde Antakya halkının rakibi Nigeri desteklemesinden dolayı kenti cezalandırarak daha önce yapılan çoğu binayı yıktırılmış ve kentin ünvanını geri alarak yönetimini Suriye'nin Metropolisi haline getirdiği Laodikeia'ya bağlamıştır. İmparator Caracalla (İ.S.211-217) Antakyaya iki kez gelmiş Olimpiyat oyunları tekrar Antakyada yapılmaya başlanmıştır.(Resim 16) İmparator Valerian'in (M.S. 253-260) esir düştüğü 260 daki savaştan sonra Pers tehlikesi ciddi boyutlara ulaşmış I. Şapur döneminde Persler Antakyayı yakıp yıktılar.(Resim 17)

Antakyayı birkaç kere ziyaret etmiş olan imparator Diokletian (284-305) döneminde Antakyada muhteşem bir saray inşa edildi. Başkent Romadan bu kadar uzaktaki bir kentte imparator için bir saray inşa edilmesi imparatorluğun doğu

¹⁶⁵ Ataman Demir a.g.e., s.36

¹⁶⁶ Prof.Dr. Bilge Umar ; a.g.e., s.182

sınırlarının korunmasında Antakyaya ne kadar önem verildiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

İmparator Büyük Konstantin 327-341 arasında Altın Kilise adıyla bir mabet inşa etmiştir. Bu dönem İmparatorluktaki eyaletler arasında ticaret yanında Hind ve uzak doğu ile ticaret geliştirdiği bu nedenle Antakya'da refah seviyesinin yükseldiği yıllardır.(Resim 18)

Antakya Perslere karşı bir üs olarak kullanılmıştır. İmparator Justinus I. dönemide (518/527) 526 da 300.000 kişinin ölümüne sebep olan deprem yüzünden Antakya yıkılmıştır. İmparator Justinianus I. ve Theodora Antakyayı imara girişmişlerdir. Ama 528 depreminde şehir yerle bir oldu.¹⁶⁷ Persler tarafından yağma edildi.¹⁶⁸ Bu yüzden imparator ve Theodora 5000 kişinin öldüğü bu felakete tanrının gazabına teskin etmek ümidiyle kentin ismi Teheoupolis olarak değiştirilmiştir.¹⁶⁹

Antakya önemini ve şöhretini VII.yy daki Arap işgaline kadar korumuştur. Çöküş nedenlerinden biri de 526 daki büyük depremdir. X.yy da imparator Nikeforos Fokas Antakyayı tekrar ele geçirdi. Fakat bir asır sonra şehir elden çıktı. Antakya haçlıların eline geçti. 170 yıl Antakya hristiyanların elinde kaldı. 1268 de Sultan Baybars şehri işgal edip depremin yıkamadığı her yeri yerle bir etti.¹⁷⁰

İ.S. 5. ve 6.yy lara ait bina kalıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca burada bulunan Justin Justinian ve Heraklius'un madeni paraları İ.S 6. yy ve daha sonrasında Seleukeia Pierria limanının faaliyette olduğunu kanıtlar. Antiochia'nın fakirleşen halkının da denizle ilişkileri kesilmiştir. Onun için bölge halkının denizle ilişki kurmak için kullanacakları tek yer olarak nehir ağzındaki eski körfezden başka alternatif yoktu.

7 ve 8.yy lara ait kalıntılara rastlanmamıştır.(Resim 19) Ama 9.yy'ın ortalarından sonraya ait bina kalıntıları ve çökmeler vardır. Çökmelerin bazıları yerli fabrikalardan imal edilmiş bazıları da AlMinaya dış ticaret için getirilen Mezopotamya eserleridir. Almina'nın bu canlanması İ.S 969 a kadar sürmüştür.(Resim 20) Bundan sonra refah sona ermiştir.(Resim 21-22)

¹⁶⁷ Ataman Demir a.g.e. s.49-50-51.

¹⁶⁸ Hatay turizm envanteri a.g.e. s.6

¹⁶⁹ Ataman demir a.g.e. s.49-50-51.

¹⁷⁰ Antakya Arkelaji Müzesi Arşivi ;Tarihte Antakya, Antakya 1992, s.5.

Antiochia Bizansın elindedir. Mezapotamya ile ticaret durmuştur. Çünkü Bizans'ın ihraç edecek bir şeyi yoktu.¹⁷¹

2.2. Kültürel Gelişim:

a) **Daphne** : Roma zenginlerinin Meskeni Daphne geçmişte Roma villalarının bulunduğu alandı.¹⁷² Rumcası Dafni dir. Türkler Defne telaffuz etmişlerdir.¹⁷³

Antik Daphne'nin yerine kurulmuş olan Harbiye Antakya'dan 9 km uzaklıktadır. Orada Apolloya adanmış kutsal bir koruluk vardır. Mitolojiye göre Defne adındaki peri Apollon'un tekliflerini reddedip ondan kaçarken defne ağacı olmuştur.¹⁷⁴ Bölgeye adını veren superisi Dapne ırmak tanrısının kızıdır.

Apollon Daphne'ye aşık olmuş ama superisi onu redetmiştir.(Resim 23) Apollon bu kızı izlemeye başlamış Daphne Apollondan kurtulamayacağını anlayınca toğrağa sığınmış; "toprak ana beni sakla" deyince de çağılayanların olduğu yerdeki ağaca dönüşüvermiş su perisinin hangi ağaca dönüştüğü bilinmesede bölgedeki her defne ağacı onu anımsatıyor.¹⁷⁵(Resim 24)

Diğer bir rivayete göre defne bir dağ perisidir. Eros onu oku ile yaralar. Böylece Eros Defne'nin hem insana hem de tanrıya aşık olmasını önler. Onun için tanrı Apollondan kaçtığı rivayet edilmiştir.¹⁷⁶

Defne (Harbiye) Antakya'nın Selevkoslar dönemindeki altın çağında olsun Roma egemenliği dönemindeki gümüş çağında olsun bu büyük kentin kırsal şirin bir dış mahallesi durumundaydı. I. Selevkos burada İ.Ö. 3.yy başında bir Apollon Artemis ortak tapınağı yaptırmıştır. Tapınakta Apollon'un dev boyda bir heykeli vardı. Bu heykel altın kaplamalıydı.

Burada Kostalia Pınarı denen bir su kaynağında gelecek bildirme gücünün olduğuna inanılıyordu. İlkçağ yazarlarına göre Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) bu kaynağa düşmüş bir yaprak üzerine beliren yazılardan kendi geleceğini elde edeceği başarıları öğrenmiş ve bu kaynağı kapattırmıştır.Ama Lulianus döneminde (361/363) bu imparatorun buyruğuyla kaynak yeniden açılmıştır.

¹⁷¹ İsmil Zubari a.g.e. s.26

¹⁷² Başbakanlık tanıtma fonu, a.g.e.

¹⁷³ Bige Umar; a.g.e.

¹⁷⁴ Antakya Arkeoloji müzesi arşivi ; Harbiye (defne) s.3, Antakya 1990

¹⁷⁵ Azer Bortaçına ;Taşa can verenler Milliyet gazetesi yazı disisi 4 Eylül 2000 s.4

¹⁷⁶ Zafer Sarı; İçinde Harbiye, Defne, Antakya 1996 s.35

İ.S. 44 yılında Yunanistandaki Elis halkından ünlü olimpiyat oyunları düzenlemek hakkını, 90 olimpiyad oyunu için parayla satın alan Antakyalılar, Daphe Harbiyedeki Stadeionda bu oyunları düzenlemeye başlamışlardı. Sevdalı gençler Daphnede buluşurdu.¹⁷⁷ 29 Mayıs 526 akşamı meydana gelen ve 250.000 kişinin öldüğü depremde Antakya ile beraber Defne (Harbiye) de yerle bir oldu. Daha sonra yeniden inşa edildi ama eski büyüklüğüne bir daha kavuşamadı.¹⁷⁸

2.3 Hatay'da Roma Mozaikleri

Mozaik Protohistoria çağından itibaren gözükmeye başlamıştır.¹⁷⁹

Mozaikler üzerinde oldukça geniş ve kapsamlı bir çalışma yapmış olan Doro Levi'ye göre, Mozaiklerin bütünüyle artistik düzeyi tutturmuş olduklarını söylemek güçtür.

Antakya Mozaiklerinde pratik Romalı özelliği daha belirgin olarak ortaya çıkıyor. Mozaiklerin dekoratif amacı konunun yada anlatılan sahnenin kendi resimsel gerçeğinden daha üst düzeyde tutulduğu anlaşıyor. Antakya mozaiklerinde; kendi özgün mimari yapıları içinde sıkça gördüğümüz bazı paneller bulundukları döşemenin mimari bölünmesi ve mozaikin kendine özgü beğenileri tarafından seçilmiş ölçütlere göre belirlenmişlerdir.¹⁸⁰

Mozaikler Roma evlerinde, özellikle villalardaki impluviumun (Roma evlerindeki üstü açık yer), havuz içi ve kenarlarının kaplanmasında kullanılmıştır.¹⁸¹

Antakya mozaiklerini ekol olarak içinde yer aldığı Roma mozaikleri genelinden ayrı tutmağa olanak yoktur. Bu durumda perspektif, Roma'da dönemin tüm sanatçıları zorlamıştır.

Antakya mozaikleri pompeii resim sanatıyla çok yakından ilişkili ve özellikle kompozisyonlardaki uygunluk dördüncü pompeii tarzıyla uyum içerisindedir.

Bilindiği gibi Antik çağda şimdiki anlamda bir perspektif anlayışı ve kullanımı yoktu ve pompeii duvar resimlerinde üçüncü boyut etkisinin verilmeye çalışılması eserlerde ve Antakya Mozaiklerinde önemli bir çaba olarak

¹⁷⁷ Bilge Umar, a.g.e.

¹⁷⁸ Cemal Yükselen, Erkan Işılğan, İris Şentürk, a.g.e.

¹⁷⁹ Mürşit Arslan, Hatay Tourism Guide – 87-88, Enlem Ajans İskenderun 1988, s.48.

¹⁸⁰ İrfan, Unutulmaz; "Mozaik Sanatı ve Antakya Mozaik Müzesi" Sayı 69. 1989 s.21. Tarih ve Toplum Dergisi

¹⁸¹ Grolier International Americana Encyclopedia; "Mozaik" c.10. s.142-143 Sabah yay. İstanbul 1993.

gözlenmektedir. Antakya Mozaiklerindeki pompeii sanatı etkilerini şöyle belirtebiliriz.:

Helenistik idilik manzaraları dikkati çekiyor. Bunlar daha sonrada Roma sanatının gerçekçi eğilimleri olarak tanıtılmıştır.¹⁸² Geniş perspektifli manzaralarda figürlerin farklı oranlarla anlatımı ve özellikle orta kısımdaki manzara öğeleri farklı düzlemlere eğik görünümlemlerle oldukça başarılı şekilde bağlanmıştı. Ancak burada önemli olan kuşbakışı benzeri bir görünüşün sorun edilmesi değil, fakat başarılı bir anlatımla empresyonist bir etkiye ulaşılmış olmasıdır.¹⁸³

Antakya Mozaiklerindeki dış çevre anlatımlarının benzerliği yanında yaşamın ev içlerinde geçen kısmının betimlemesi de pompeii resim sanatına benziyordu.

Işığın etkileri genelde iyi kullanılmış olarak gördüğümüz Antakya Mozaiklerinde, arka planda koyu zemin üzerinde ışıklı figürleme tekniği ile kırmızı döşeme mozaikleri biçiminde çalışılarak çeşitli taban süslemeleri yapılmıştır. Fakat bunlar dikkatli bir gözlemciye, sınavlarla yapılmış kabartma bir tavan dekorasyonunun tabana uygulanmış biçimiymiş gibi bir izlenim verir. Bu çalışmalardan insan yüzlerinin Hadrianus –Antonius döneminin resim sanatı tarzında yapıldığını görüyoruz.¹⁸⁴

Mozaikler renkli taşların çimento zemine yerleştirilmesi ile oluşturulan bir dekorasyon türü olarak evlerde yaygın, halı kilim yerine yapılıyordu.(Resim 25) Resimsel dili güçlü mozaikler kimi kez cam parçalarından yararlanılarak da yapılmıştır. Konularını mitolojiden ve günlük yaşamdan alan mozaiklerin arasında deniz sahnelerinin yer aldığı örneklerde Akdeniz'in tüm balıkları sayılabilir.¹⁸⁵

Helenistik Roma yer mozaiklerinin emblematik'ları yapının ekseninde tek başına yer alan ve belki bir tüvalde yapılan resimlerin bir benzeri durumuna dönüştü.(Resim 26)

Mimari arka planlı figürlerin betimlendiği sahneler Pompeii resminde görülür. Antakya mozaiklerinde İ.S. 3 yy başlarından başlayarak tekrar ortaya çıkar. Bu stildeki panolarda fantastik ve hayali bir mimari yapıya rastlanmaz.¹⁸⁶

¹⁸² Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi; "Mozaik Sanatı", s.2.

¹⁸³ İrfan Unutulmaz, a.g.e., s.24.

¹⁸⁴ Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi; a.g.e. s. 4.

¹⁸⁵ Şükrü Tül, Türkiye'nin Antik Kentleri, Ekin yay. İstanbul 1999 s.134.

¹⁸⁶ İrfan Unutulmaz; a.g.e. s.25

Harbiyede yapılan kazılar sonunda çıkarılan mozağin işçilik, taş cinsi ve ebatları döşeme, döşemede kullanılan harcın özellikleri ayrıca süsleme şekillerinin inceliği yönünden incelenmesi sonucunda M.S. 3-5 yy eseri olduğu kanaatine varılmıştır.¹⁸⁷

Daphnede(Resim 27-28) ve Seleukeia Pieria’da yapılan kazılar sonucu Antakya Müzesi dünyanın en zengin Mozaik Müzelerinden biri haline gelmiştir.¹⁸⁸

Önemli Mozaik Eserlerden Bazıları

1. Oceanus : “Tlassa ve Oceanus” isimli panodan bir detay olarak Oceanus; Talassa ve Oceanus’u bir denizaltı ortamında yan yana betimleyen eserin bütünü kısmen tahrip olmuştur.¹⁸⁹ Sağ elinde bir kayık dümeni tutuyor, kahverengi-kızıl gölgelerle fildişi rengi kullanılarak yapılmıştır. Arka planda bir deniz görüntüsü tasvir edilmiştir.¹⁹⁰ (Resim 29)

2. Eros ve Psyche : Bir ağaç altında yatıp uyuyan Eros¹⁹¹ ünlü aşk oku ve yayını ağacın dalına asmış Psyche’de ona doğru uzanmıştır. Psyche’nin başının her iki yanındaki yapraklar zümrüt yeşili, açık yeşil-sarı ve açık mavi camdan tesserae’lardan yapılmıştır. Eros turuncu, sarı renkler ilave edilerek daha ılık bir gölgelendirme yapılmıştır. Eros’un üzerindeki kumaş, limon sarısı, kızıl ve turuncu cam tesseraelardan oluşmuştur.¹⁹²

3. Zenci Balıkçı : Bir Antakya Villasının Panellerinden birisi olan balıkçının yüzü ve vücudu siyah, başlığı sarı taşlarla işlenmiş; vücutta gri-siyah, gri-yeşil gibi diğer renkler kullanılmıştır.¹⁹³

¹⁸⁷ Hüseyin Dinçer; III. Müze Kurtarma kazıları semineri 27 – 30 Nisan 1992 Efes, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara 1993 Ankara, s. 444.

¹⁸⁸ Şükrü Tül; a.g.e.

¹⁸⁹ Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi; “Mozaik Sanatı”

¹⁹⁰ İrfan Unutulmaz; a.g.e. s.25.

¹⁹¹ Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1978 İstanbul

¹⁹² Doro Levi, Antiquich Mosaics Pavements, 1947 USA.

¹⁹³ İrfan Unutulmaz, a.g.e. syf. 26.

4. Cwthpia (Soteria) : Sekizgen bir çerçeve içinde yer alan çalışmanın en ortasında Soteria adıyla anılan bir kadın figürü bulunuyor. Başın arkasında da sözü edilen isim yazıyor.¹⁹⁴ Sekizgen dış çerçeveden yuvarlak merkezi emblamataya gelinceye kadar, içiçe değişik bordürler var. Kadın oldukça detaylı şekilde betimlenmiş, kaşları ve burnu gri ve benekli siyah, kaşları altında kırmızı gölgeler, gözlerin etrafını ten rengi bir gölge çevreliyor.¹⁹⁵(Resim 30)

5. Okeanos ve Tethys : Yunan Mitolojisinden bir başka konu, Tethys¹⁹⁶ baş ve omuz detayı biçiminde tasvir edilmiş. Başında iki adet kanat bulunuyor. Okeanos ise daha koyu tonlarda anlatılmıştır. Alnın üzerinde saçlarının arasından çıkmış iki ıstakoz kıskacı birer güç sembolü olarak yerlerini almışlardır. Her bir köşede yunuslara binmiş Eroslar görünüyor. Panelin arka plan fonu fildişi renginde ve çeşitli deniz canlılarıyla doldurulmuştur.¹⁹⁷ (Resim 3)

¹⁹⁴ Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi, “Mozaik Sanatı”, Antakya 1988, s.2.

¹⁹⁵ Doro Levi, a.g.e.

¹⁹⁶ Azra Erhat, a.g.e.

¹⁹⁷ Jale Rüstemoğlu; Antakya Mozaikleri, Zihinsel yetersiz çocukları yetiştirme ve koruma vakfı 1987, Zirem yay. Antakya 2002. s.19, 20.

SONUÇ

Hatay ilinin merkezi olan Antakya Amanos Dağlarının güneyinde Amik ovasını Akdenize açan aşağı Asi ırmağı vadisinin kuzeydoğu ağzında kurulmuştur. Antakya ipekçiliğinin temeli ırmağın iki kıyısında ve vadi boyunca uzanan dutluklardır.

Hatay'da tarih öncesi kültür ve uygarlıklara beşiklik yapan höyükler genel olarak Amik ovasında Reyhanlı-Kumlu-Kırıkhan üçgeninde yer almaktadır. Bu güne kadar tesbit edilen höyükler 180'i bulmuştur.

Roma ve İskenderiye'den sonra Akdeniz dünyasının en büyük kenti olmuştur. Kent bir çok güzel yapılarla süslüydü. Dört bölümlü 36 km. uzunluğundaki muhteşem direkli yol, bütün şehri bir baştan öbür başa kesmekteydi. M.Ö. 64 yılında Suriye Rima eyaleti olunca Pompeius Antakyalılara kentin yönetiminde serbestlik vermiştir. Antakya Suriye valisinin oturduğu yer ve askeri yönetimin siyasi merkezi olmuştur. Roma devlet adamları Antakya' da oturmaktan hoşlandıklarından Caesar, Octavianus, Agrippa, Tberius, Antoninus, Pius ve diğer Roma imparatorları (Resim 31) halkın birçok kere ayaklanmasına rağmen, şehri güzel ve büyük yapılarla süslemekte birbirleriyle yarış etmişlerdir.

Yörede Paleolitik dönemden günümüze kalan bu höyüklerden en önemlileri Tell Açıana, Tell Tainat ve Cüdeyde (Çatalhöyük yada Kanula) bulunmaktadır.

Hatay'da ilk bilimsel arkeolojik kazılar 1932'de başlamıştır. Öncülüğünü Chicago Üniversitesi bünyesindeki Oriental Institute'in yaptığı ilk dönem kazıları 1938'e kadar sürmüştür.

Robert Braidwood ve Chicago gelen arkadaşları Amik ovasında (1932 – 38 yılları arasında) 178 höyük tesbit etmişler ve bunları haritalara işlemişlerdir.

Tesbit edilen bu höyüklerden Tell Cüdeyde (Çatalhöyük), Tell Tainat, Tüleyl Şarkı, Kıranoğlu höyükleri ile Vadi El Hammam Mağarasında kazılar yapılmıştır.

1938'de Tell Dehep (Altıntepe) ve Tell Kurdu (Tevekkeli Höyük)'de kısa süreli kazılar yapılmıştır. Bu kazılarda Prehistorik (Tarih Öncesi) devirlere ait 10 evre çıkarılmıştır.

İlk kez kazı yapılan tüm bu höyüklerde M.S. 600 yıllarına uzanan Statigrafik bir silsile elde edilmiştir. Böylece 10'u Prehistorik 12'side historik olan toplam 22 evre ortaya çıkarılmıştır.

1936'da British Museum adına Sir Leonard Woolley, Samandağ'ın El-Mina antik kentinde; 1937-44 arasında Tell Açana höyüğünde; Princeton Üniversitesi de Antakya yöresinde bir takım kazılar yapmışlardır.

1955'de Reyhanlı'da 1-20 Ekim tarihleri arasında yeniden kazılara başlanmıştır.

5. yy. da Antakya en az 10 kez büyük yer sarsıntısına uğrayarak yıkılmış fakat her depremden sonra yeniden onarılmıştır.

İstanbul surlarından sonra ülkemizdeki en uzun surlar Antakya'dadır. Antik kenti çevreleyen surlar, Hellenistik, Roma ve Bizans devirlerine aittir. Silpius Dağı'ndan Orantes ırmağına kadar yaklaşık 30 km. uzunluğunda olduğu bilinen surların bu gün yalnızca Habib Neccar Dağı'nın yamaçlarındaki bölümü ayakta. Dağın tepesinde büyük ölçüde yıkılmış Bizans yapımı iç kale vardır. Habib Neccar Dağının yamacındaki kilise ve manastır, Aziz Petrus Giottosu (St. Piyer Mağara Kilisesi) adıyla bilinir. Aziz Petrus'un Antiokheia'ya geldiğinde ilk konuşmasını burada yaptığına inanıldığından, 1963'de papa tarafından Hristiyanlar için bir hac yeri olarak ilan edilmiştir. Kilisenin tabanında 5 yy.'a ait mozaik kalıntıları vardır. Kilise yakınındaki IV. Antiokhos Epiphanes, tarafından yaptırılmış, Kharonion olarak adlandırılan kayalara oyulmuş cehennem kayıkcısı kabartması ile de ilgi çeker. Antakya içindeki Roma tapınağı biçiminde yapılan sonrada kiliseye ardından da Camiye dönüştürülen Habib Neccar Camii ortaçağ kilise mimarisinin özelliklerini taşır. Traianus'un 2. yy. da Daphne'den (Harbiye) Antakya'ya su getirmek amacıyla yaptırdığı su kemerinin (Memekli Köprü) yalnızca 9. km.'lik bölümü günümüze ulaşmıştır. Asi ırmağı üzerindeki Diocletianus Köprüsü 1970'den sonra yeni bir köprü yaptırmak amacıyla yıktırılmıştır. Kent surlarındaki dört kapıdan sağlam olanı Demir Kapı (Halep Kapısı); (Resim 32) 6. yy.' da Justianus döneminde yapılmıştır. Antakya'nın 8 km. güneyinde yeralan şellalesi ile tanınan Harbiye (Daphne)'de 1930'larda Amerikalılarca yapılan kazılarda tabanları mozaik döşemeli Roma villaları bulunmuştur. Mozaikler bu alanda dünyanın ikinci müzesi sayılan Hatay Arkeoloji Müzesi ile Paris ve ABD'deki çeşitli müzelerde sergilenmektedir.

1996'da Eylül-15 Ekim tarihleri arasında Hatay M.K.Ü. ile Antakya Arkeoloji Müzesinin katılımıyla K. Aslıhan Yener başkanlığında Tell Kurdu'da (Tevekkeli höyük) kazılar yapılmıştır.

Bu kazılarla Amik ovasında bulunan höyüklerin ve diğer eski eserin Kùltür envanterlerinin çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmaların Kùltür Turizmine de büyük katkıları olacağı şüphesizdir.

Kazılara periyodik olarak devam edilmekte ve elde edilen bulgular Antakya Arkeoloji Müzesinde teşhir edilmektedir.

KAYNAKÇA

- 1 - A. Müfit Mansel ; Ege ve Yunan Tarihi, İstanbul 1971, s. 483-484.
- 2 - Antakya Arkeoloji müzesi arşivi ; “Harbiye (Defne)” s.3, Antakya 2000
- 3 - Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi ; “Tarihte Antakya”, s.1, Antakya 2000
- 4 - Antakya Arkeoloji Müzesi arşivi ; “Antakyada Hıristiyanlık”, s.3, Antakya 2000
- 5 - Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi; “Mozaik Sanatı”, s.2.
- 6 - Antakya Müzesi Arşivi ; “Saint Pierre (Aziz Petrus) mağarası”, s.5, Antakya 2000
- 7 - Ataman Demir; Through The Ages Antakya, Akbank Culture And ART Publications : 62 İstanbul 1996 (Translation:Priscilla Mary Işın)
- 8 - Avrupa Konseyi 18. Avrupa sanat dergisi, Anadolu medeniyetleri, İstanbul 22 Mayıs-30 Ekim 1983 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tarih öncesi/Hitit/İlk Demir Çağı I)Fransız Karasek, Hugh L.,Beesley, Michael Maschall van Bieberstein)
- 9 - Azer Bortaçına ; “Taşa Can Verenler”, Milliyet gazetesi yazı dizisi, 4 Eylül 2000 s.4
- 10- Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 1978 İstanbul
- 11- Başbakanlık Tanıtma Fonu ; Altın Ülke Türkiye, Ankara 2000 Engin yay s.20
- 12- Belleten, -29, “İstanbul’un Yunan ve Roma Mezar Stelleri”Ankara 1965 s.263
- 13- Bilge Umar; Türkiye’deki Tarihsel Adlar, İnk.yay.İstanbul 1993 s.78-79
- 14- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Tell Kurdu”, cilt II, milliyet yay s.543 Librairie Laurouse 1986 İstanbul
- 15- Robert Braidwood and Linda Braidwood, Excavations in the plain of Antioch I,The Earlier Assamblages Phases A-J,The University of Chicago press.chicago,The University of chiago.Oriental Institute Publications volume LXI.1960 s.15-18
- 16- C.Bosh, Die , Kleinasiatische Münzender röischen Kaiserzeit, 1931,Part II vol.1., fasc I , s.254-257
- 17- David French, “Gaziantep Hatay müzelerinde bulunan Saçkagözü ve Tell esh-Sheik kazıları malzemesi” T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler genel müdürlüğü VII. Araştırma sonuçları toplantısı, Antalya 18-23 Mayıs 1989 Ankara Üniv. Basımevi Ankara 1990 s.435

- 18- Dominique Collon, The Alalakh Cylinder Seals, A new Catalogue of the actual seals excavated by Sir Leonard Wolley at Tell Atchana, and from neighboring Sites on the Syrian – Turkish Border BAR International Series – 132 – 1982 – England – Oxford.
- 19- Doro Levi; Antioch Mosaic's Pavements 1974. I-II. USA
- 20- Dr. İsmail Güzelmansur, Uygarlıklar Şehri Antakya, The city of civilizations, Hatay Valiliği yay. Ankara 2000 s.6
- 21- Dr. Muzaffer Şenyürek, Dr. Enver Bostancı; "Hatay Vilayetinde Prehistorya araştırmaları", TTK, Belleten, cild XXII, Nisan 1958 Sayı 86 s.185-186
- 22- Glanville Downey; Strabo on the Antioch : Notes on his metod T.A.P.A. 1941. s.85-95
- 23- Glanville Downey ; 'Malalas on The History of Antioch under Severus und Caracalla' T.A.P.A. LXVIII 1937 S.142
- 24- Grolier international Americana Encyclopedia ; cilt 2 2.sabah yay.İstanbul 1993 say.69
- 25- GROLIER International Americana Encyclopedia; "Mozaik" c.10. s.142-143 Sabah yay. İstanbul 1993.
- 26- Halit Ziya Koşay; "Kilikia Tarihi" Belleten 32, 1968 s.297-29
- 27- Hatay Arkeoloji Müzesi Arşivi, "Reyhanlı Aççana (Alalah) Saray harabesi" 10.9.1985 s.1
- 28- Hatay Turizm Envanteri, "Hatay" T.C. Hatay Valiliği il Turizm Md.lüğü envanteri, mart 1997 s.1
- 29- Henry Seyri; scene historique sur un chapiteasudu musie de Beyrouth ‘
- 30- Hüseyin Dinçer; III. Müze Kurtarma kazıları semineri 27 – 30 Nisan 1992 Efes, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara 1993 Ankara, s.444.
- 31- I com Türkiye Milli Komitesi Haber Bülteni, < 1965'de yapılan kazılar> Bulletin du comite 'National Turc de ı' I com sayı:'VIII-IX sene 1967 TTK yay.,Ankara 1968 s.52
- 32- İrfan, Unutulmaz; "Mozaik Sanatı ve Antakya Mozaik Müzesi" Tarih ve Toplum Dergisi Sayı 69. 1989 s.21.
- 33- İsmail Zubari; Samandağ tarihi, Enlem ajans yay. Haziran 1998-Antakya s.7

- 34- David Hawkins ; Die Hethite Und Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter, Kunst-Und Ausstellungshalle der, Bundesrepublik Deutschland in Bonn-18-January-28-April 2002
- 35- J.Sauvaget, Plande Laodicee-sur-mer,BE+Or,IV,1936, S.111
- 36- Jale Rüstemoğlu; Antakya Mozaikleri, Zihinsel yetersiz çocukları yetiştirme ve koruma vakfı 1987, Zirem yay. Antakya 2002. s.19, 20.
- 37- James Mellaart ; Yakın Doğunun En Eski Uygarlıkları (Çev. Bilgi Altıok) Arkeoloji ve sanat yay. İstanbul 1988 s.47
- 38- K.Parlasca, Die Tyche von Antiocheia und das sitzende maedchen im konservatorenplast,,j.b.z. mus mains 8,1961 s.84 vd.
- 39- L. M. Enfrey, Antioche, Centre De Tourisme, Lieutenant-colonel Paul Jacout Comite' de tourisme d'Antioche 1991 et Larose Editeur, Paris Librairie orientaliste 1930 s.479 –483
- 40- Leonard Wooley; A Forgotten Kingdom 1953
- 41- Leonard Woolley ; << Excavations near Antioch in 1936>>,The Antj 17,1937s.1 vd.
- 42- Leonard Woolley; Teil I: Alalakh 1. Verlauf der grabungen in Tell Atchana/ Alalakh 1. Kampagne 1936 (nachstehend) genannte Literatur siehe unter L. Woolley)
- 43- Leonard Woolley;”Excavations at Al-Mina,Suedia,”JHSL VIII , I ,Reprinted From the Journal of Hellenic Studies,vol , LVIII 1938 s.266
- 44- Muzaffer Şenyürek, Enver Bostancı; Haberler, kazılar “ Samandağında Prehistorya ve Paleoantropoloji Araştırmaları” Belleten 22/88 s.628 Ankara 1958
- 45- M.Komroff ; Contemporaries of Marco Polo, 1982 s.268
- 46- Marlies Heinz, Tell Atchana/ Alalakh, “Die Schichten XII –XVII”, Alter orient und Altes Testament – Veröffentlichungen zur kultur und Gesichte des Alten Orients und des Alten Testaments Herausgegeben Van Kurt Bergerhof – Manfred Dietrich. Oswald Loretz. Band 41. 1992 Verlag Butzon and Berker Kevelaer. Neukirchener Verlag Neukirchen – Vluyn (203 – 204 – 205)
- 47- Maurice Meuleau ; “Hititler,Persler ve Bozkır halkları” Thema Larousse, Milliyet yay. İstanbul 1993 s.46
- 48- Mehmet TEKİN, Hatay Tarihi, Antakya 1993 s.2
- 49- Murşit Arslan; Hatay Tourism Guide –87-88.Enlem Ajans İskenderun 1988.s.8, 48

- 50- Muzaffer Şenyürek – Enver Bostancı “ Hatay vilayetinin Paleolitik kültürleri” Belleten 22/86 s.171-190 (İngilizcesi 191-210) TTK Ankara 1958
- 51- Ord. Prof. Muzaffer Şenyürek “Tıkalı Mağaranın Paleolitik Endüstrisine Dair Bir Not” Belleten cild XXIII Sayı:59 Ocak 1959 TTK Ankara s.9-22
- 52- Ord. Prof. Dr. Şemseddin Günaltay , Yakın Şark, I. Bölüm, Perslerden Romalılara kadar, TTK yay. VIII. Seri No. 3 IV a TTK Basımevi Ankara 1951. s.63-64
- 53- Ord.Prof.Dr. Ekrem Akurgal; Hatti ve Hitit uygarlıkları, net yay. İstanbul 1995 s.75
- 54- Prf. Cemal Yükselen,Erkan Işılğan; Hatay ,Ankara 1988 Ajans TURKYAY Sy. s1.
- 55- Prof Dr. Ekrem Akurgal; Aaanadolu Uygarlıkları, Net Yay. İstanbul 2000 s.56
- 56- Prof. Dr. Afif Erzen; Doğu Anadolu ve Urartular (Eastern Anatolia and Urartions) TTK yay. Ankara 1984 s.21
- 57- Prof. Dr. Bilge Umar ; Kilikia, Bir tarihsel coğrafya Araştırması ve gezi rehberi inkılap yay. İstanbul-2000 s.176
- 58- Savaş Harmankaya – Oğuz Tanındı; a.g.e I. “Merdivenli Mağara”
- 59- Savaş Harmankaya-Oğuz Tanındı; Altındere (Avratlar). Türkiye arkeolojik yerleşmeleri I. Paleolitik – Epipaleolitik Ege yay. 2. basım İstanbul 1997
- 60- Savaş Harmankaya-Oğuz Tanındı; Türkiye arkeolojik yerleşmeleri II, Neolitik, Ege Yay. İstanbul 1997
- 61- Seton Liylod; Türkiye’nin Tarihi, Tübitak yayınları, Ankara 1998 s.33
- 62- Sidney Simith, The Statue Of Idrimi (1949)
- 63- Sidney Smith, “Alalah ve Kronolojisi” Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivi 1 Nisan 1940 s.2
- 64- Sidney Smith;”The Greek Trade at Al-Mina”, Antj, XXII,1943 s.92 vd.
- 65- Şükrü Tül ; Türkiye’nin Antik kentleri Ekin yay. İstanbul 1999 s.133-134-135
- 66- T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 16. Arkeometri Sonuçları toplantısı, 22 – 26 Mayıs 2000 – İzmir Kültür Bakanlığı, Milli Kütüphane Basımevi – Ankara 2001. s.41.
- 67- T.C.Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler genel Müdürlüğü 22.kazı sonuçları toplantısı I.cild.22-26 Mayıs 2000 İzmir,Kültür Bakanlığı ,Milli Kütüphane basımevi Ankara 2001

EKLER

EKLER LİSTESİ

A-ÇİZİMLER

- 1.Tel Açana'nın Leonard Woolley'den Alınan Planı.
- 2.Altındere (Avratlar) Buluntuları.
- 3.Merdivenli Mağara Buluntuları.
- 4.Tıklı Mağaranın Paleolitik Endüstrisi.
- 5.Tıklı Mağaranın Paleolitik Endüstrisi.
- 6.Tel Açana'nın Bir Planı.
- 7.Tel Açana.
- 8.Tel Açana.
- 9.Tel Açana.
- 10.Tel Açana:Kral Yarım-Lim'e Ait Saray Planı.
- 11.Tel Açana:Kral Niğme-Pa'ya Ait Saray Planı
- 12.Tel Açana:Sarayın Merdivenleri,Yatak Odaları,Ve İki Katlı Olduğu Belirgin.
- 13.Tel Açanada Nuzi Çanak Çömleği İle Assur Çanak Çömleğinin Kıyası.
- 14.Tel Kurdu Höyüğü Açma Planları.
- 15.Tel Kurdu Planı.
- 16.Tel El Cüdeyde Höyüğü Planı.
- 17.Tel El Cüdeyde :Büyük Ok Uçları
- 18.Tel El Cüdeyde :Seraşık Süşleri.
- 19.Tel Esh-Sheik Buluntuları.

B-HARİTALAR

- 1.Selevkos Devleti.
- 2.Antakya'da Tarihsel Kalıntılar.
- 3.Hıristiyanlığın Yayılmaya Başlaması.
- 4.Tel Açana Harabelerinin Coğrafi Konumu.
- 5.Kışlak Cıvarı Haritası.
- 6.Kanal Mağarası Haritası.
- 7.Hatay Ve Suriye'deki Höyükler.
- 8.Altındere(Avratlar).
- 10.Merdivenli Mağara.
- 11.Tel Karataş Höyüğü
- 12.Tel El Cüdeyde Höyüğü.
- 13.Tel Al Kanışah Höyüğü.
- 14.Hatay'da Tarihi Yerler.
- 15.Tel Kurdu Höyüğü.
- 16.Selevkoslar Devletinin Sınırları.

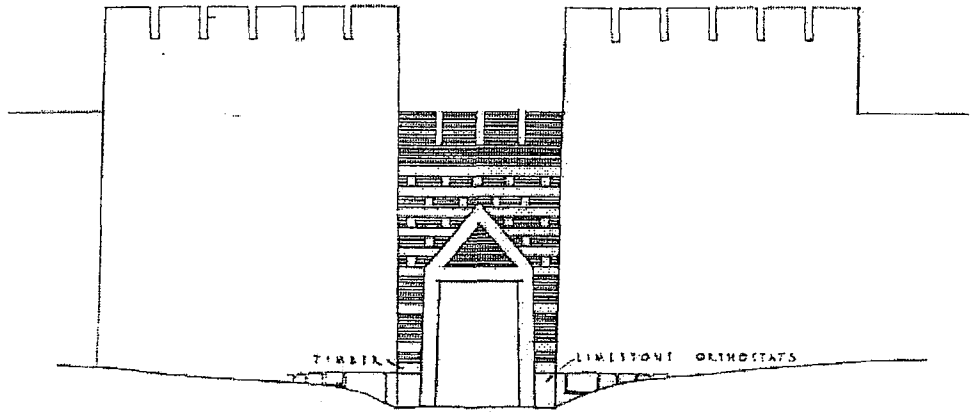
C.RESİMLER

- 1.Tanrıça Tykhe:Bereket,Bolluk, Ve Refahın Simgesi.
- 2.Cehennem Kayıkçısı Haron Kabartması.
- 3.Oceanus Ve Tetis Mozayığı.
- 4.Antakya'da Bulunan Bir Mezar Stelinin Üzerindeki Yontular.
- 5.Tel Açana Buluntusu ,İ.Ö.1800 Dolayları Yapıtı,Yarım-lim Başı.
- 6.Tel Açana Höyüğü Ören Yeri.
- 7.Samandağ, Beşikli Mağara.
- 8.Beşikli Mağara.
- 9.Tel Açana Yazıtı.
- 10.Hitit Aslanları.
- 11.İskender'in Generallerinden Antigonos.
- 12.Büyük Antiokhos.
- 13.St.Pierre Kilisesi-Antakya
- 14.Roma Çağı –Aprodite Heykeli.
- 15.Selevkos Devleti,Titus Tüneli.
- 16.İmparator Treboianus Gallus'un (251-253) Büstü.

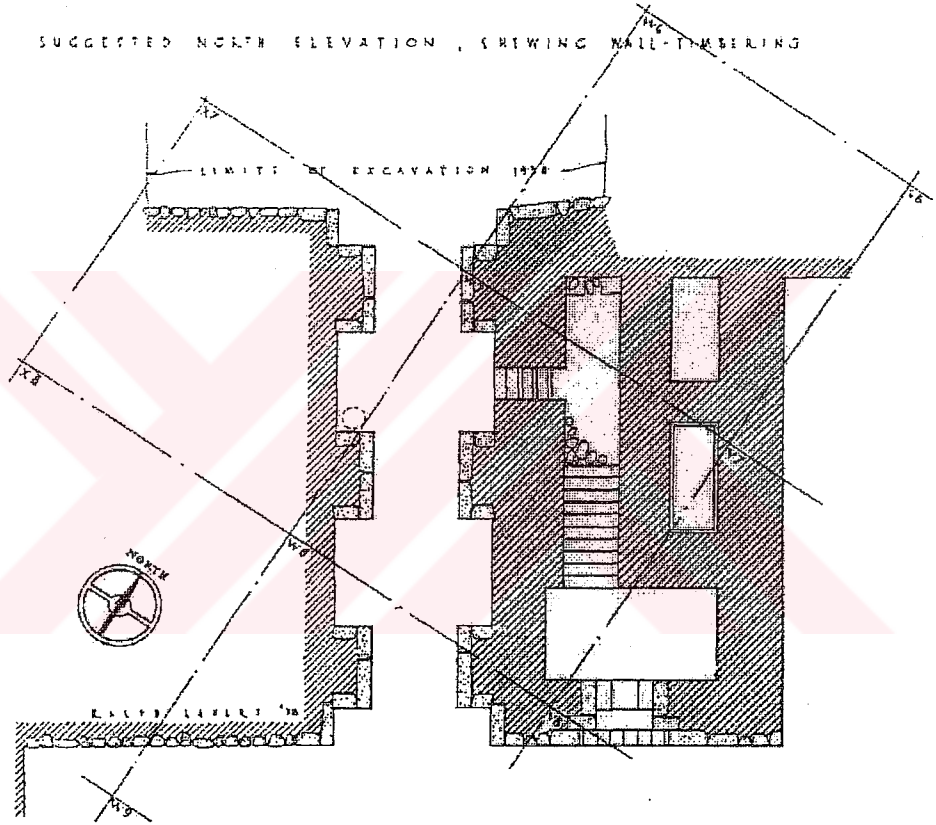
- 17.Memikli Köprüsü-Su Kemerı Parçası.
- 18.Demir Köprü ,Antakya,Roma Çağı.
- 19.İmparator Lucius Verus Heykeli.
- 20.Selevkos Devleti- Magaroda Kalıntıları.
- 21.Selevkos Devleti Güney Surları.
- 22.Selevkos Devleti-Gariz Tünelindeki Yazıt.
- 23.Apollon-Defne Mozayığı.
- 24.Sarhoş Dianysos Mozayığı.
- 25.Maskeler Mozayığı.
- 26.Ganymedes Mozayığı.3rd. Century A.d. Daphne.
- 27.Amerimnia Mozayığı.4nd.Century Antioch.
- 28.Oceanus Mozayığı.
- 29.Soteria Mozayığı.5nd.Century.AD. Antioche.
- 30.İmparator Partınax Büstü.
- 31.Demir Kapı,Antakya.

A - ÇİZİMLER

SUGGESTED NORTH ELEVATION, SHEDDING NAIL-TIMBERING

TAL ATCHANA

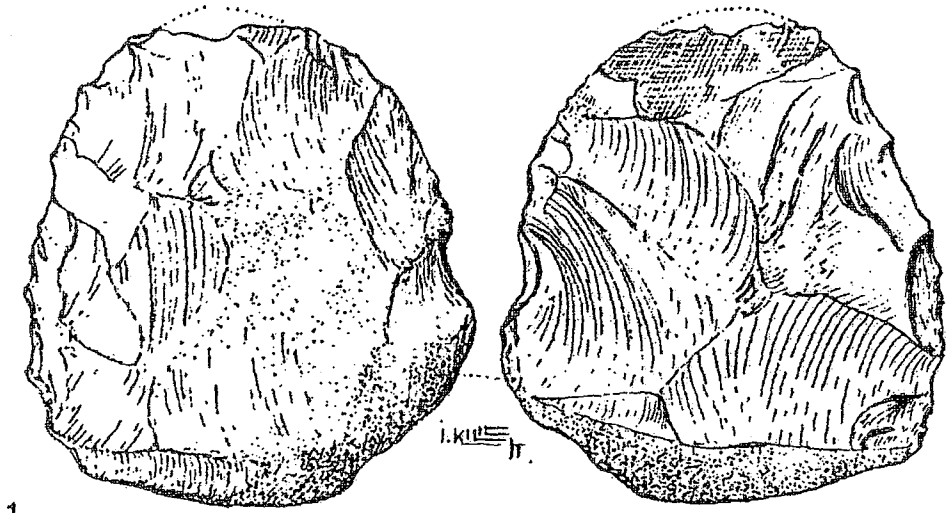
1938

EXISTING REMAINS OF CITY GATE, LEVEL 7

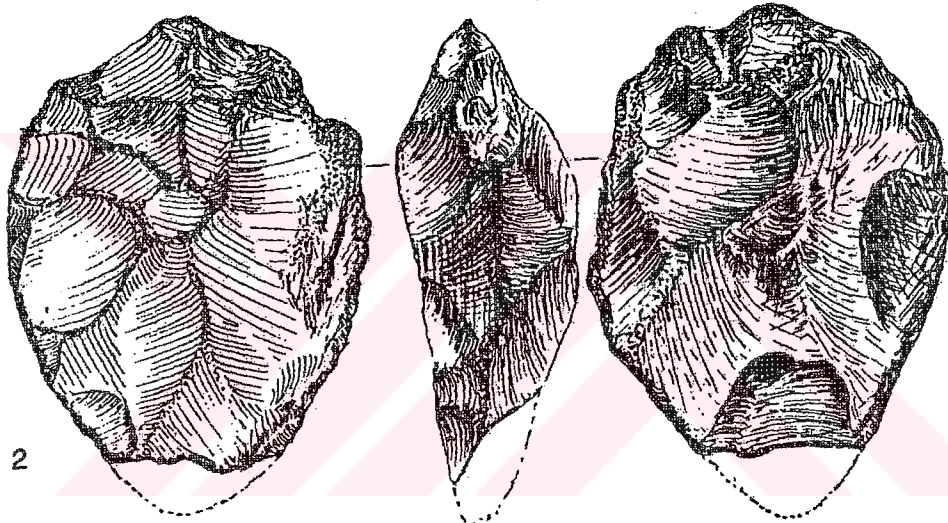
METRES

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

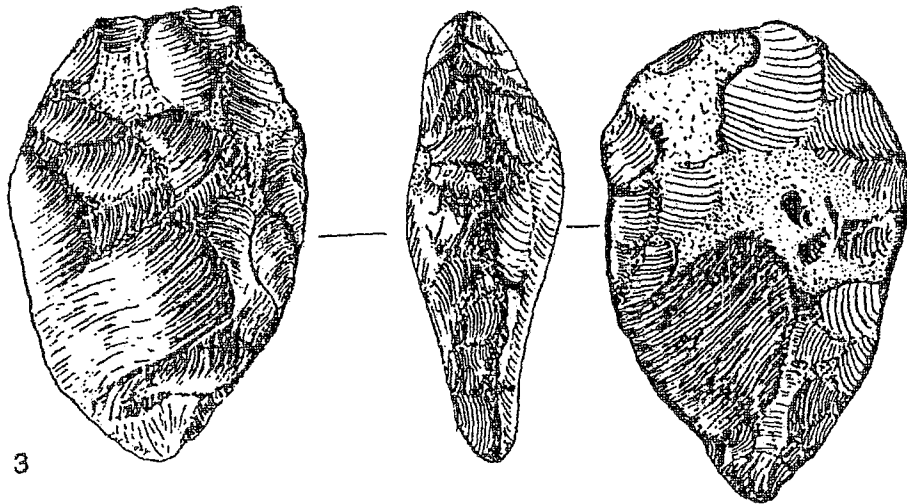
Çizim 1

1

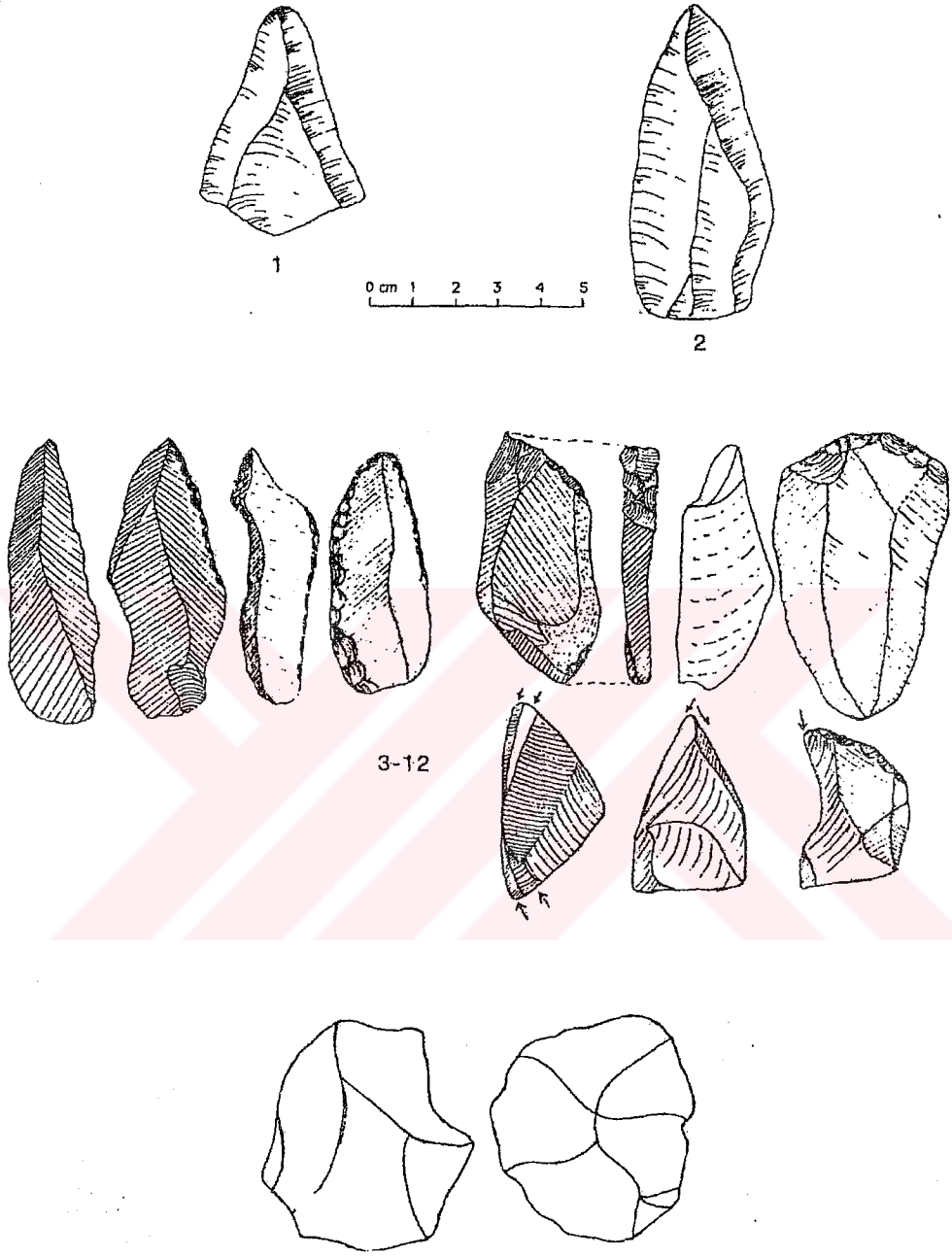
2

3

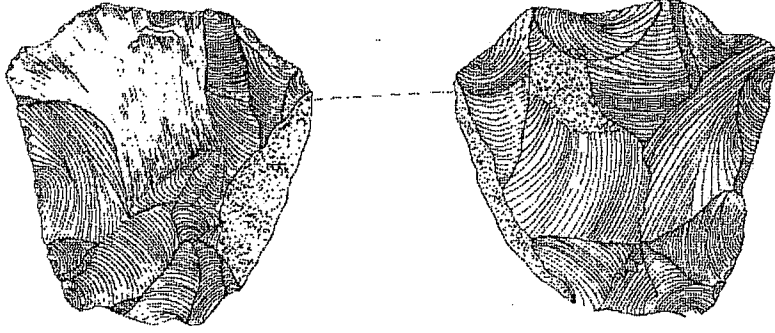
0 cm 1 2 3 4

Çizim 2

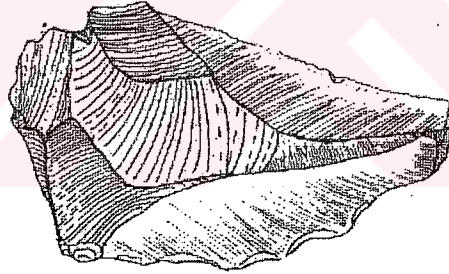
Çizim 3

MUZAFFER ŞENYÜREK

1 cm.

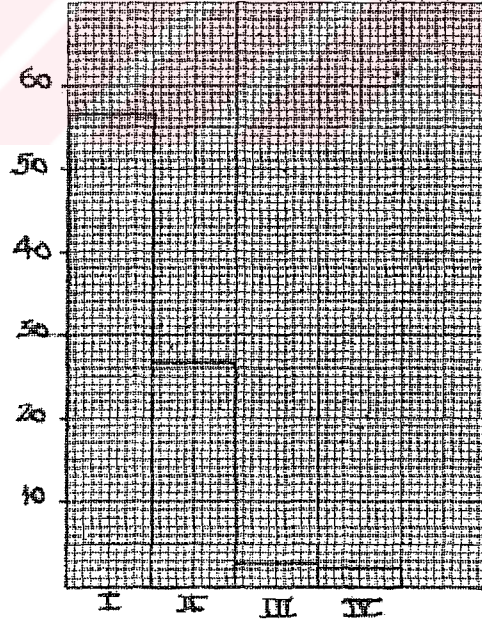
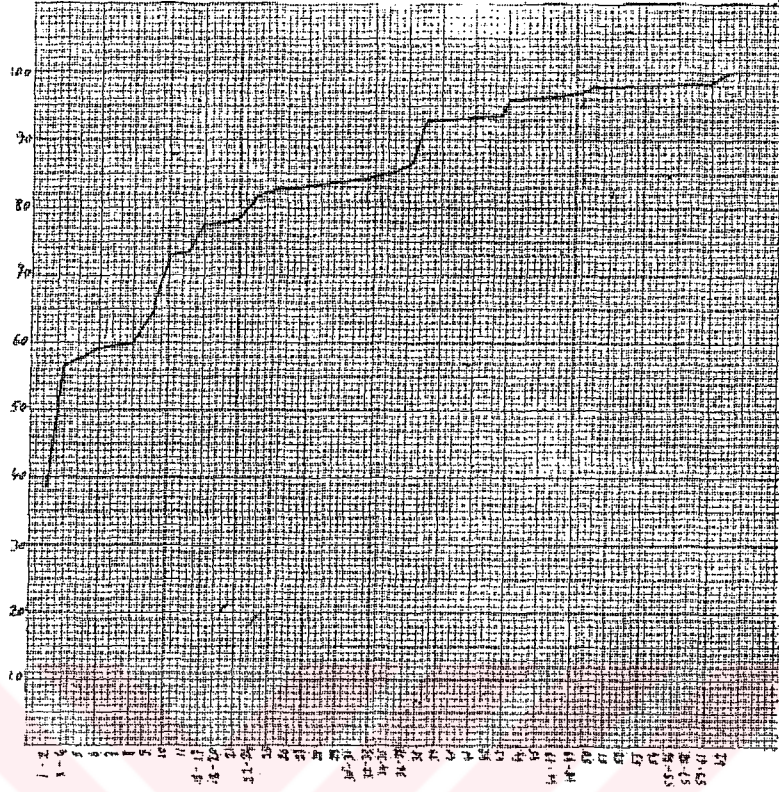
TIKALI MAĞARANIN PALEOLİTİK ENDÜSTRİSİ

1 cm.

Çizim 4

YIKALI MAĞARANIN PALEOLİTİK ENDÜSTRİSİ

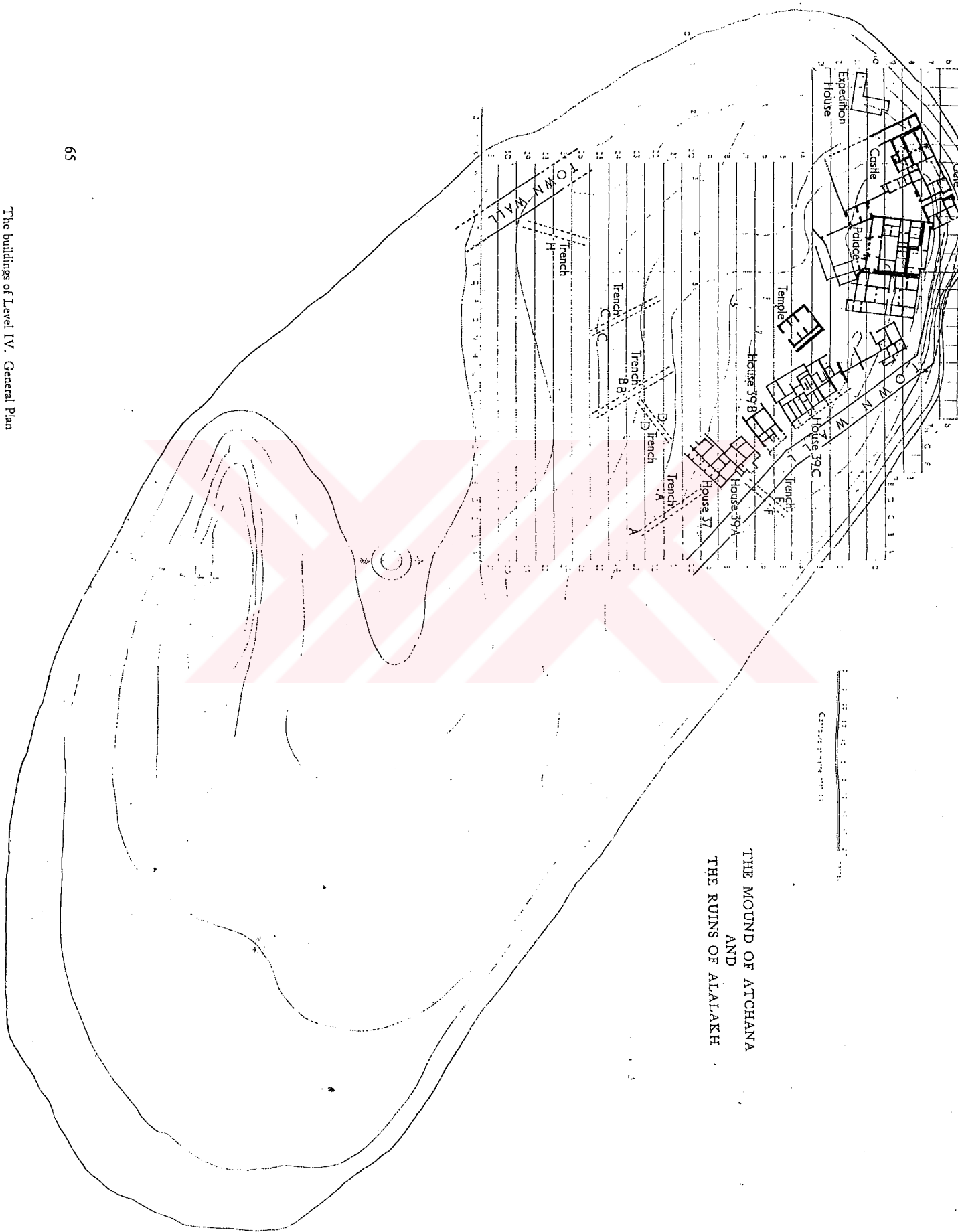

Çizim 5

PLATE XIV

THE MOUND OF ATCHANA
AND
THE RUINS OF ALALAKH

THE MOUND OF ATCHANA
AND
THE RUINS OF ALALAKH

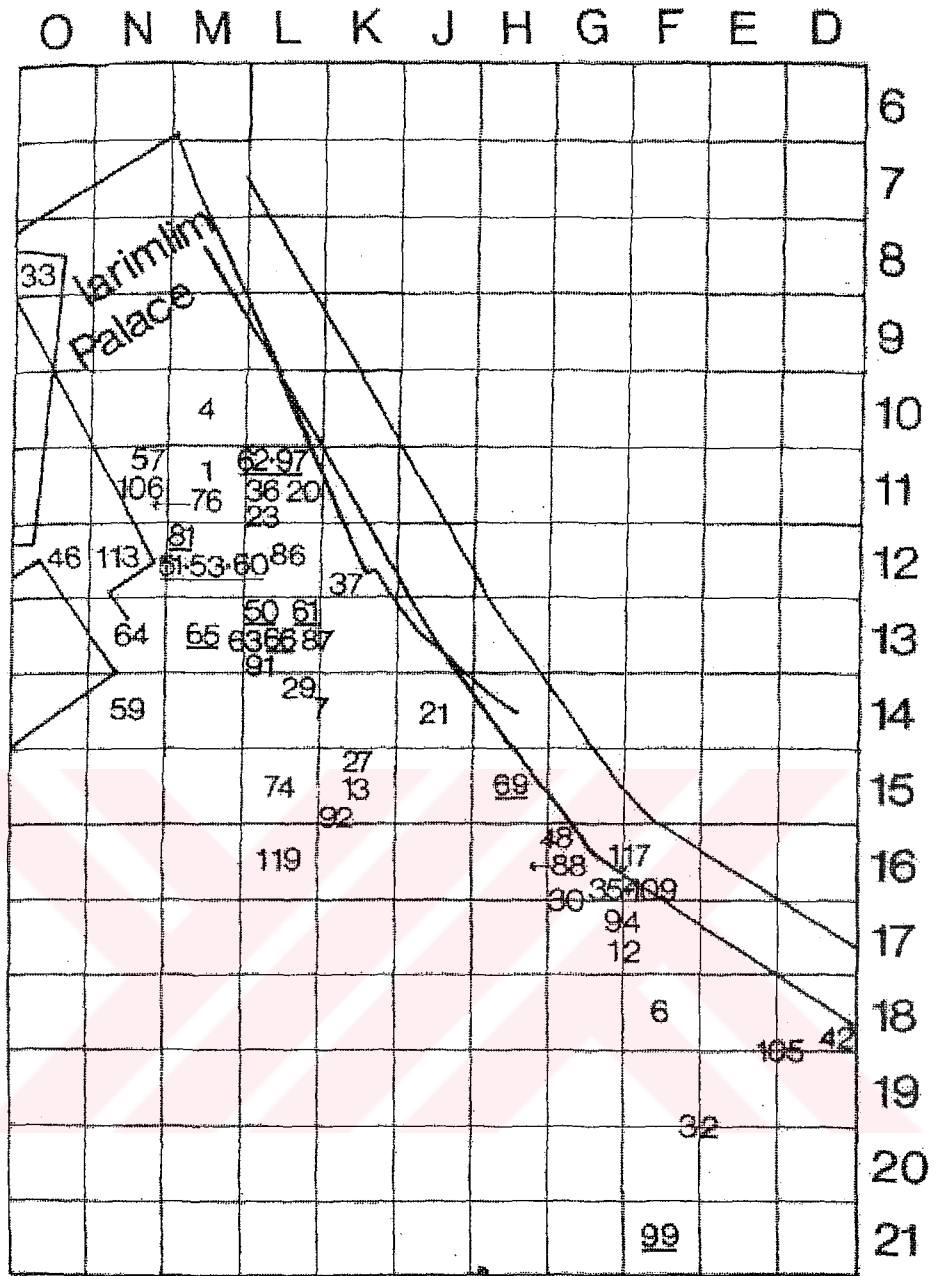

Çizim 7

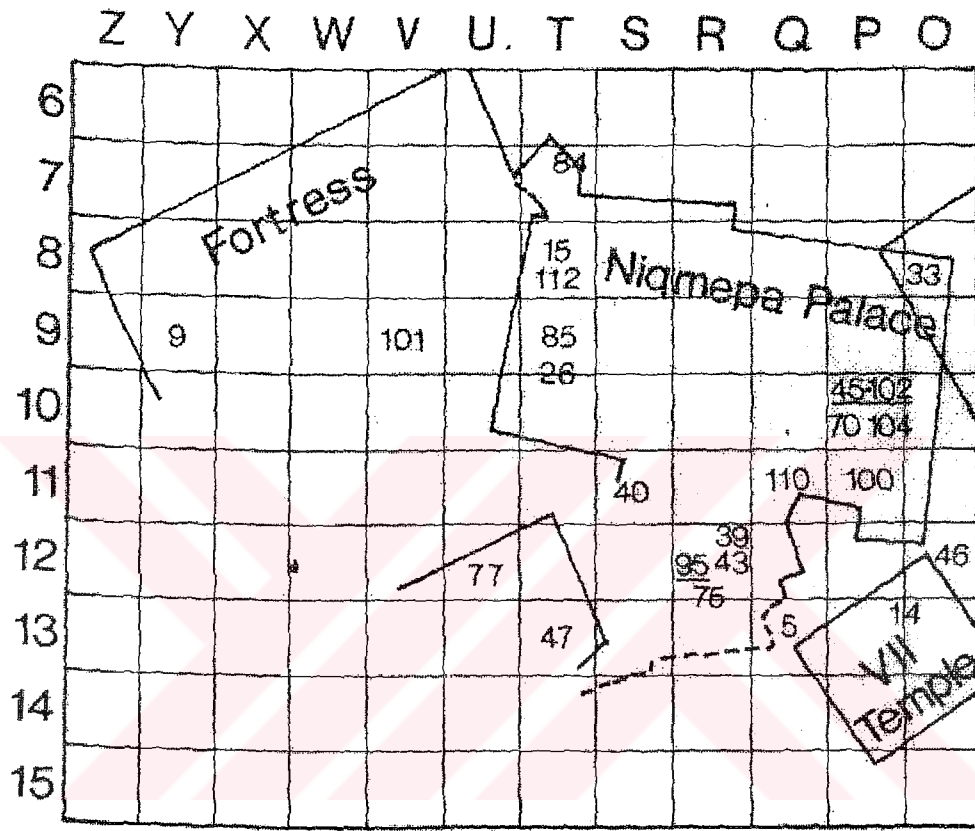
TAFEL 4

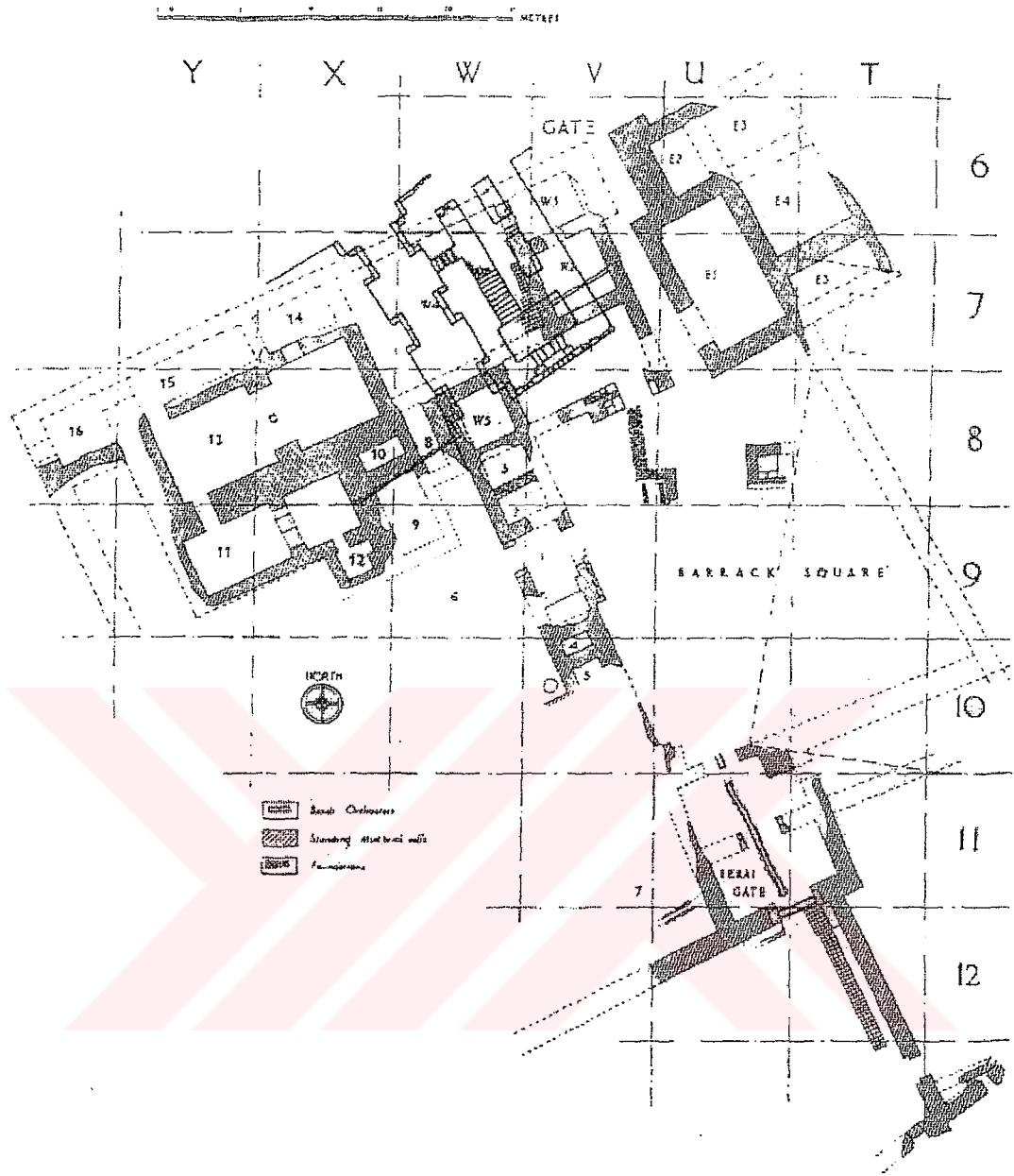
Çizim 9

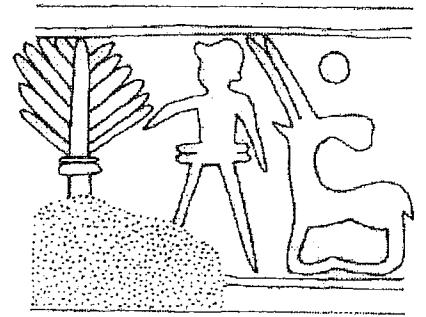
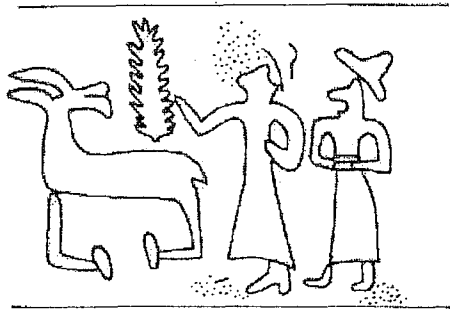
Çizim 10

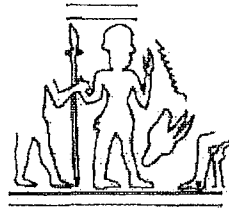
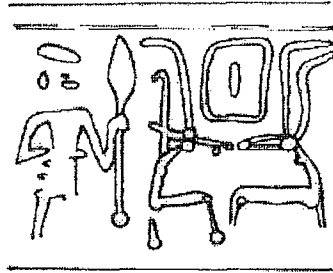
Çizim 11

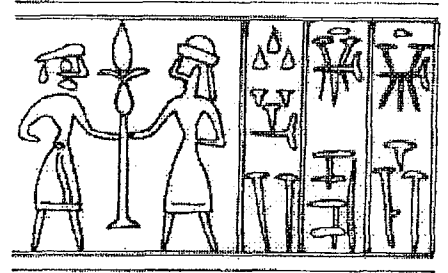
Çizim 12

Nuzi

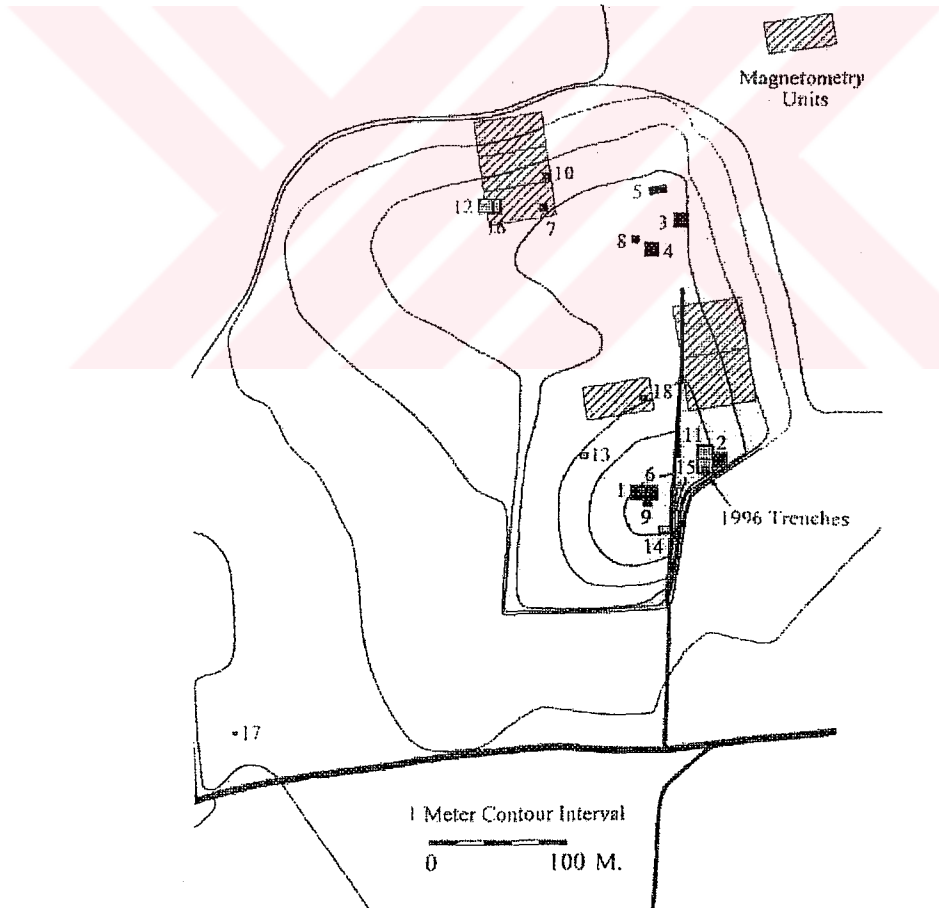

Alalakh

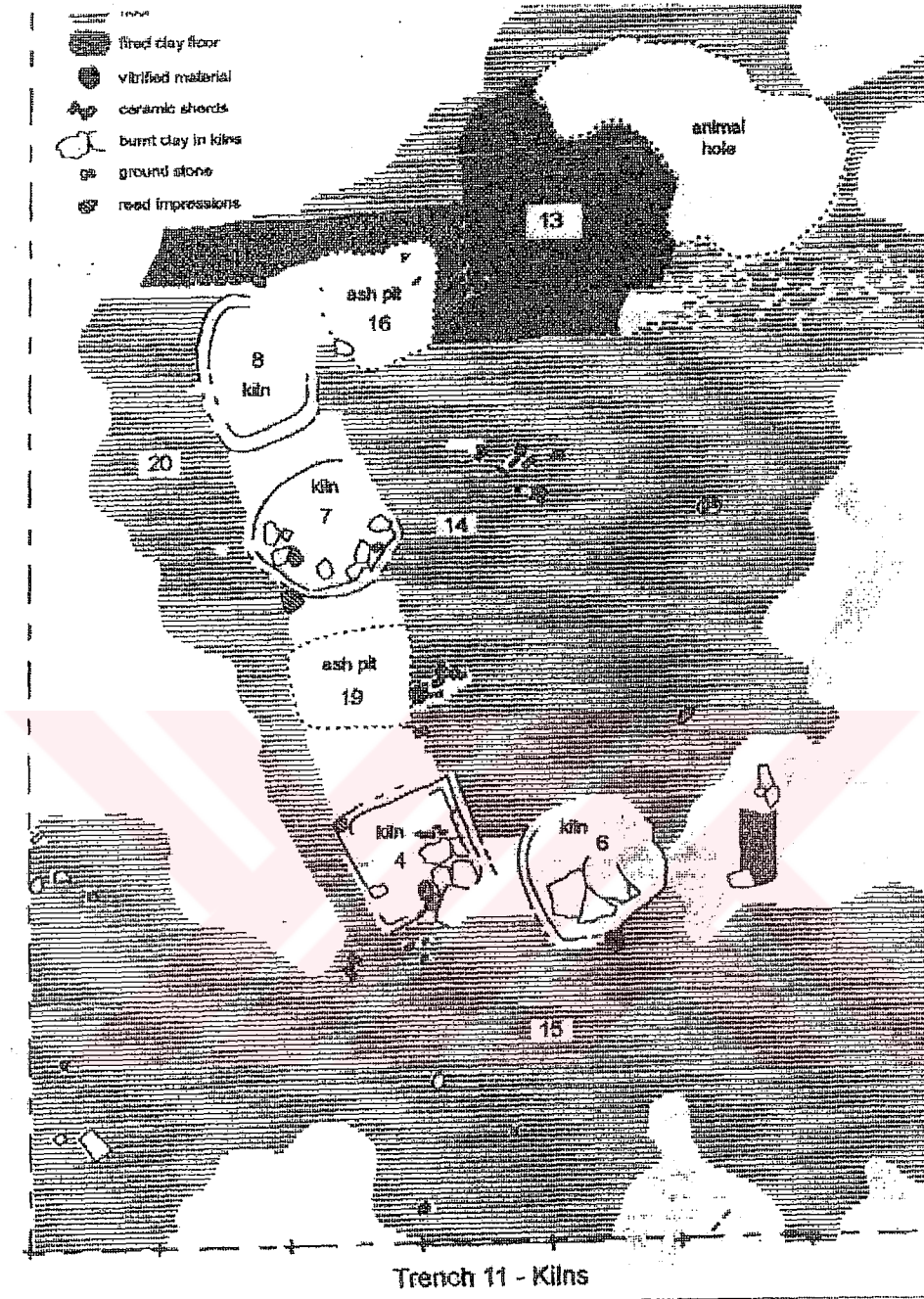

Assur

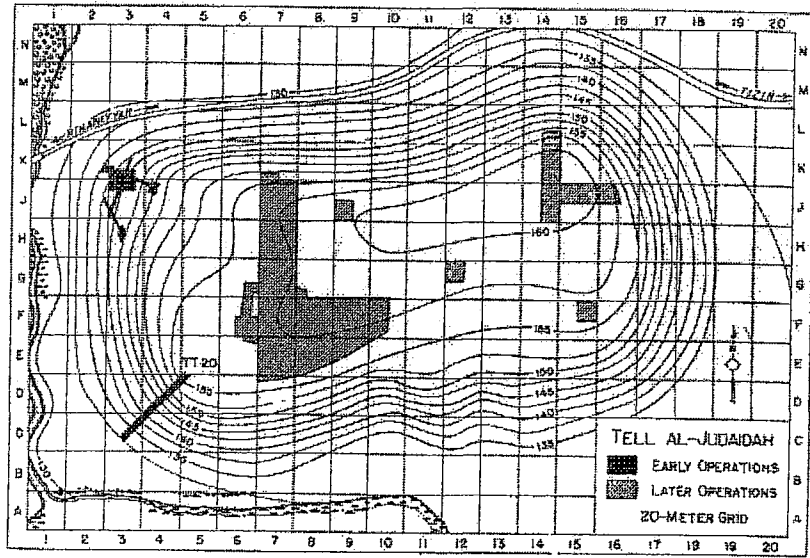
Çizim 13

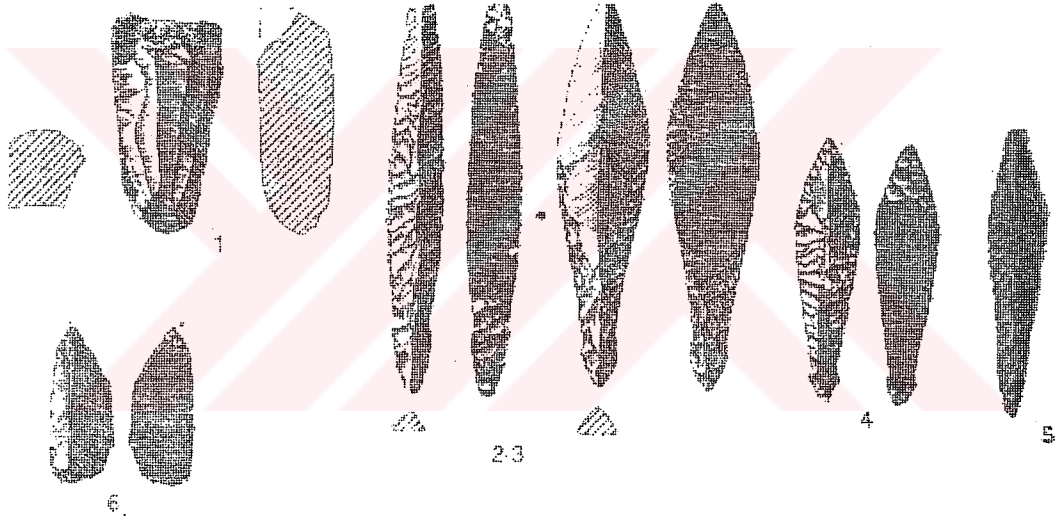
Çizim 14

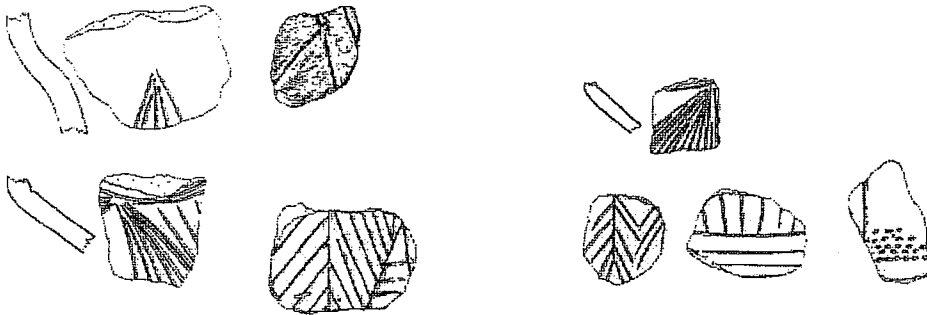
Çizim 15

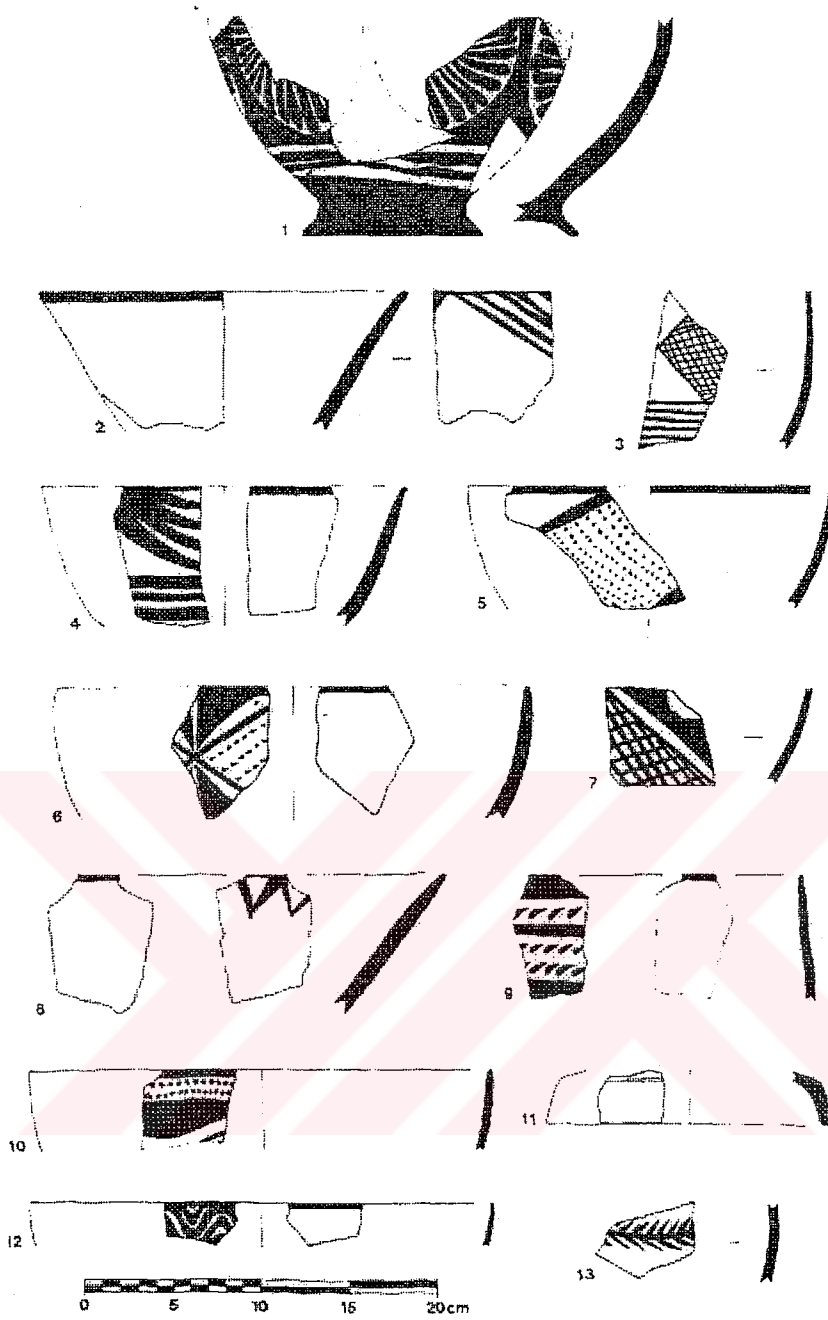
Çizim 16

Çizim 17

Çizim 18

TSH Kari X Ubaid tipi

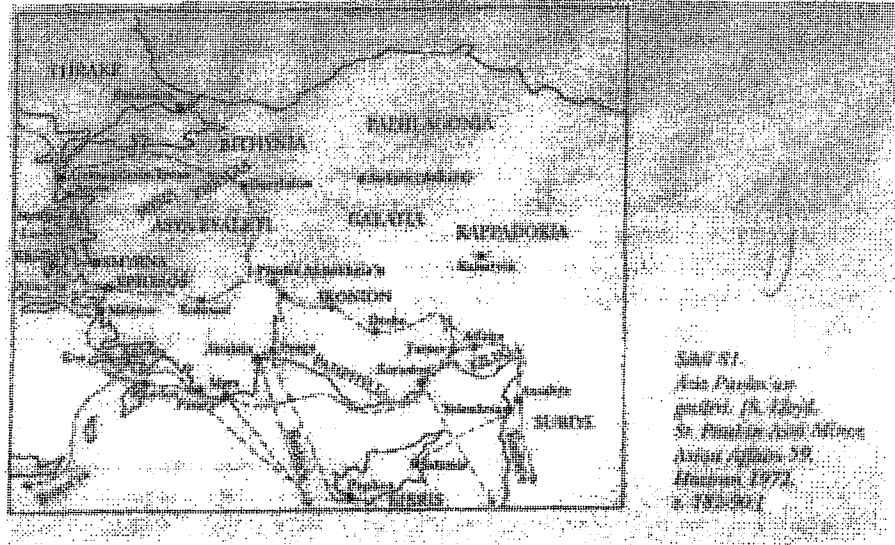
Çizim 19

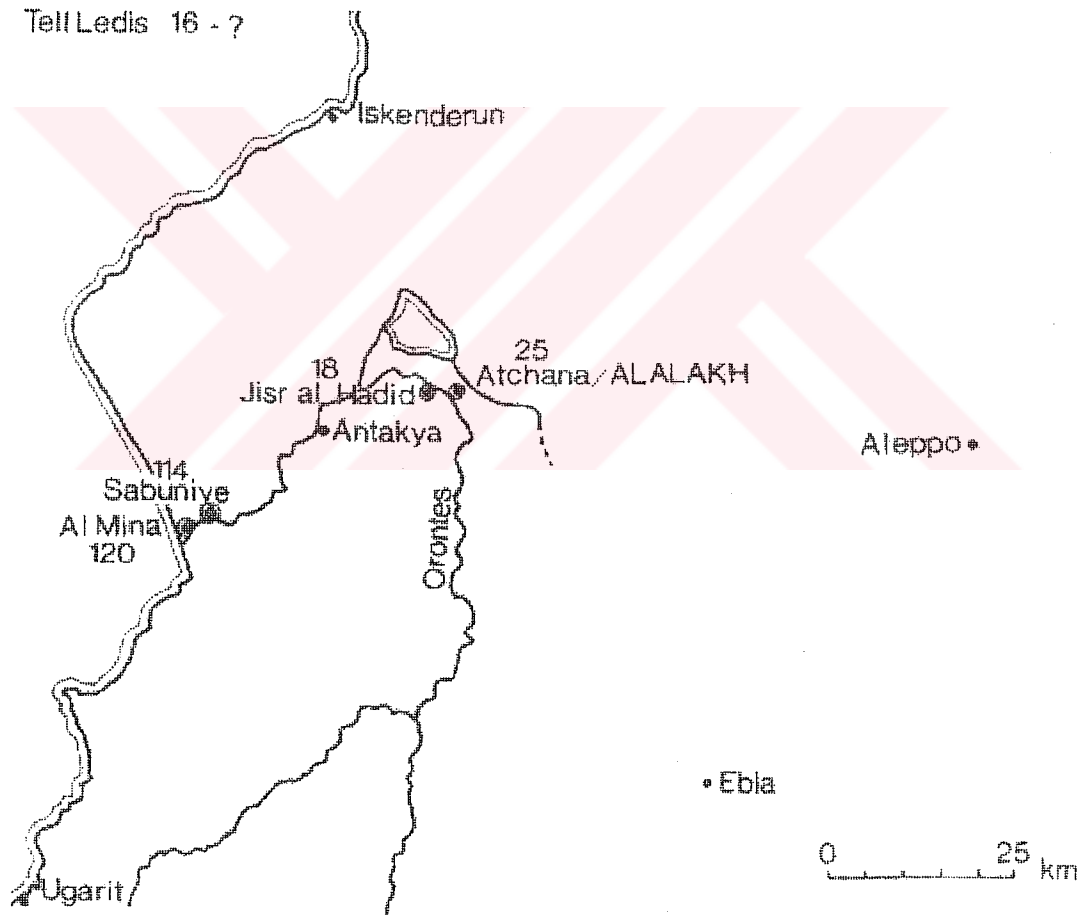
- TSH Kat IX Ubaid tipi

Çizim 20

B - HARİTALAR

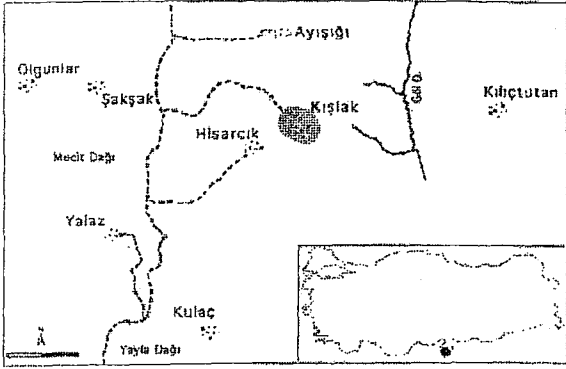
Harita 3: Hristiyanlığın Yayılmağa Başlaması.

Harita 4: Tell Atchana Harabelerinin coğrafi konumu.

Kışlak Cıvarı

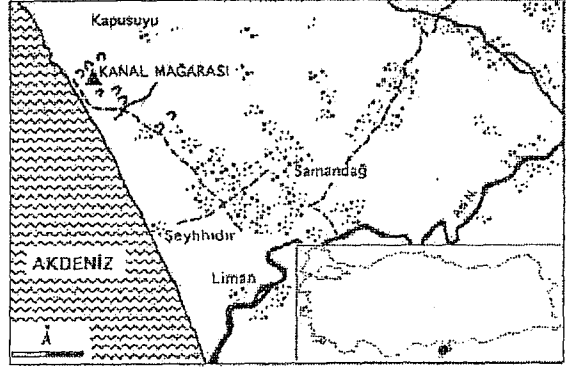
Konaklama/İslik Yeri

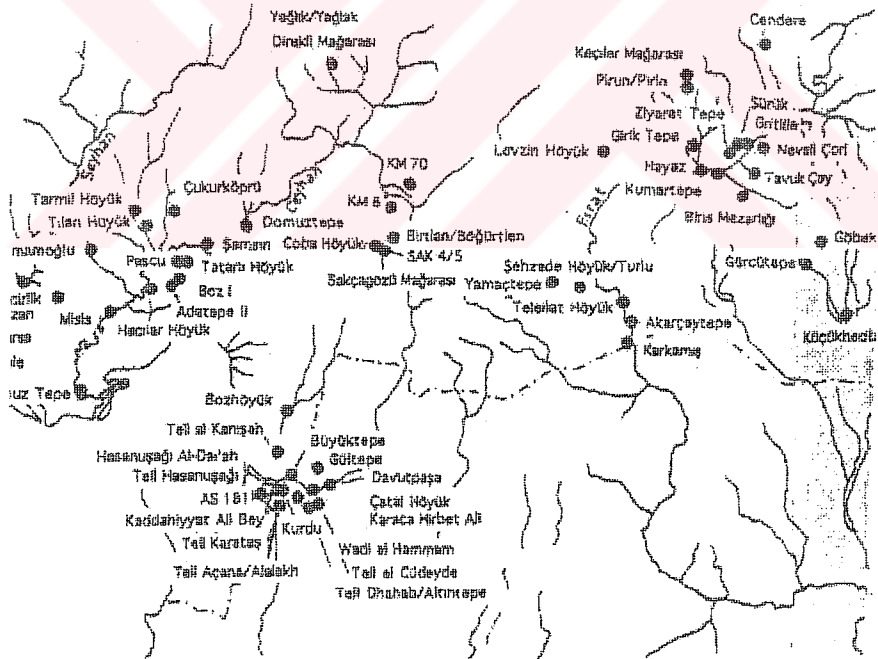
Harita 5

Kanal Mağarası

Magara

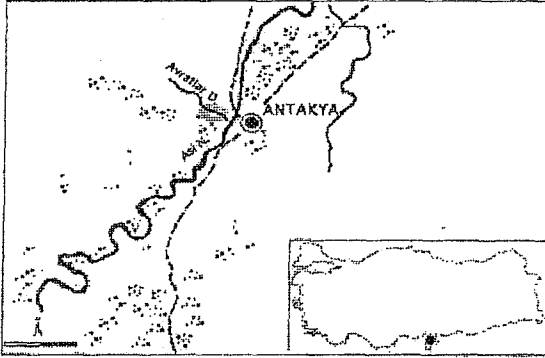
Harita 6

Harita 7

Altındere/Avratlar

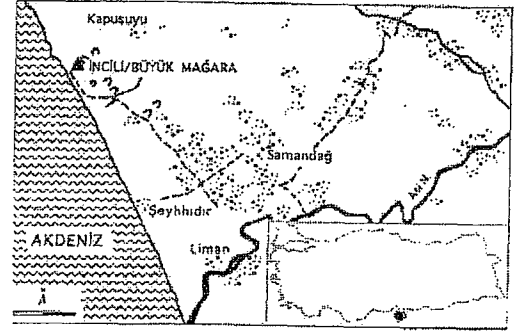
Tekil Buluntu Yeri

Harita 8

İncili/Büyük Mağara

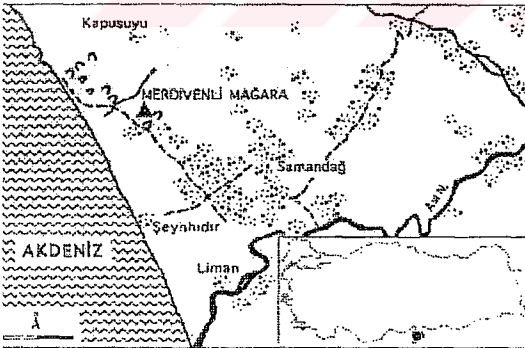
Mağara

Harita 9

Merdivenli Mağara

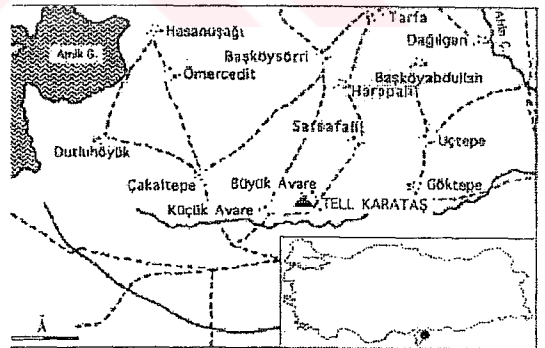
Mağara

Harita 10

Tell Karatas

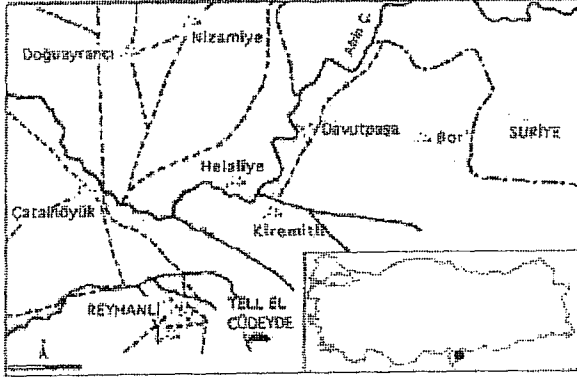
Höyük

Harita 11

Tell el Cüdeyde

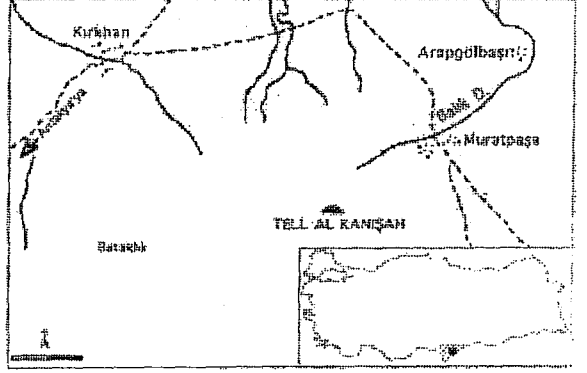
Höyük

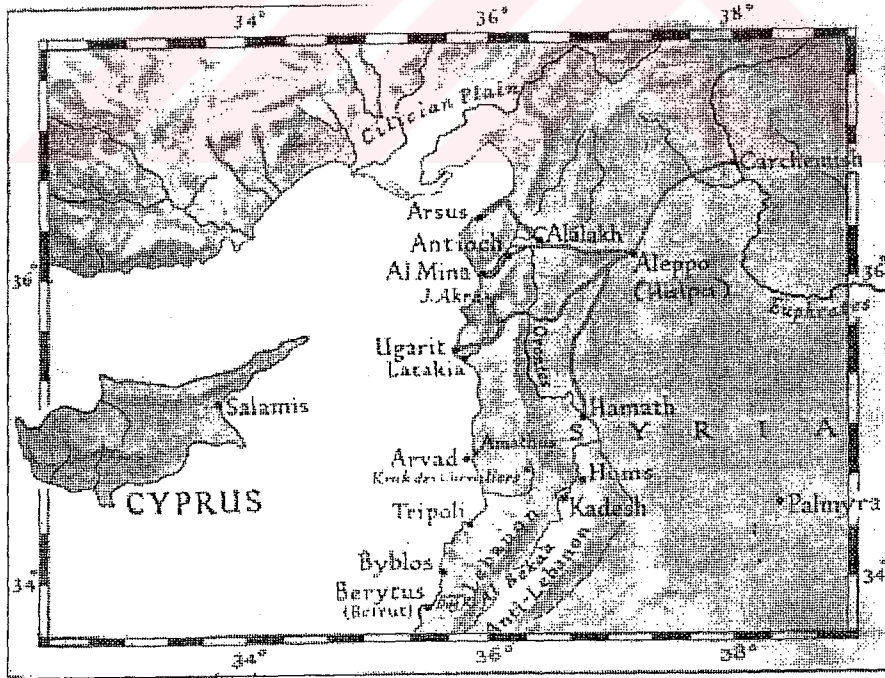
Harita 12

Tell al Kanisah

Höyük

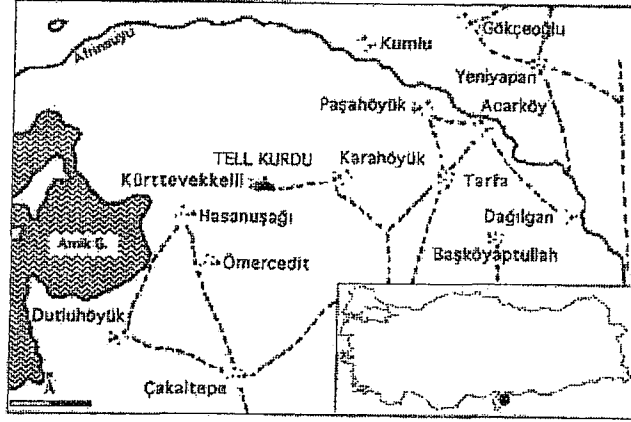
Harita 13

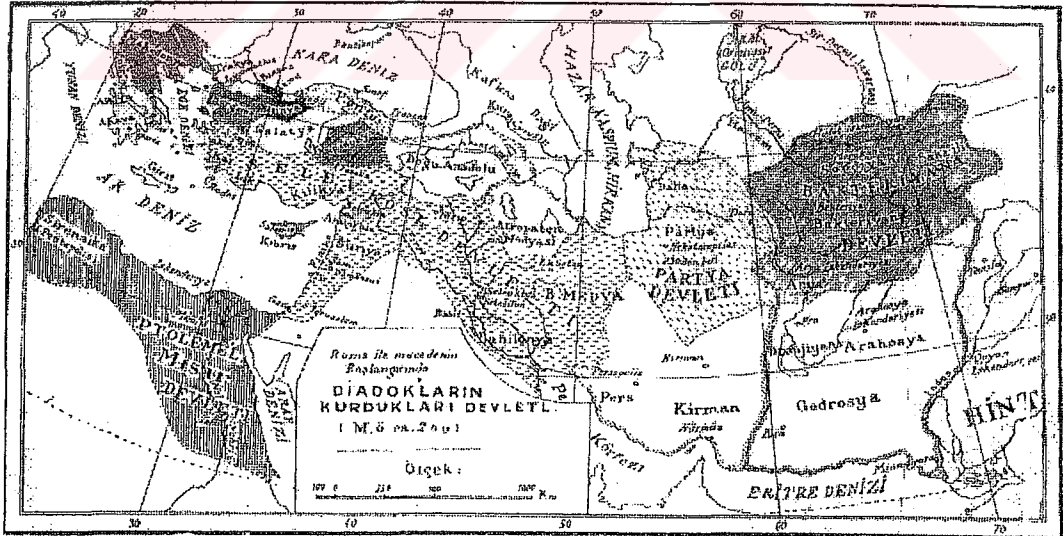
Harita 14

Tell Kurdu

Höyük

Harita 15

F.W. Pöhl, Historische Weltkarte, Leipzig 1911, S. 10.

Harita 16

C - RESİMLER

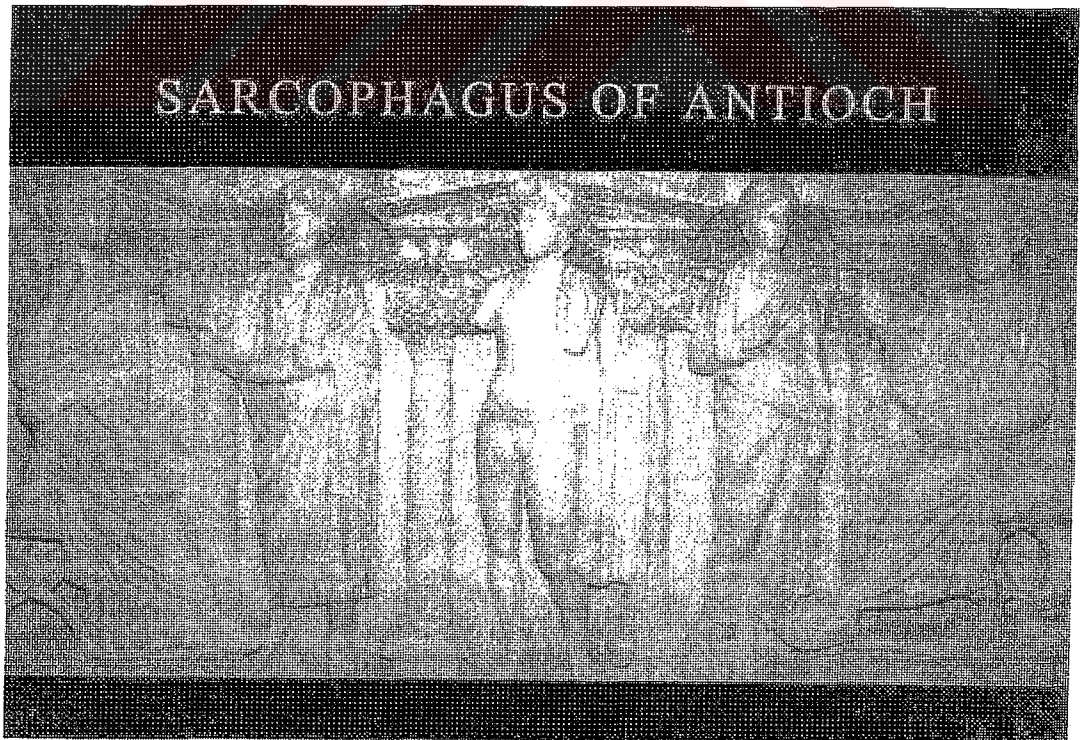

Resim 2

Resim 3

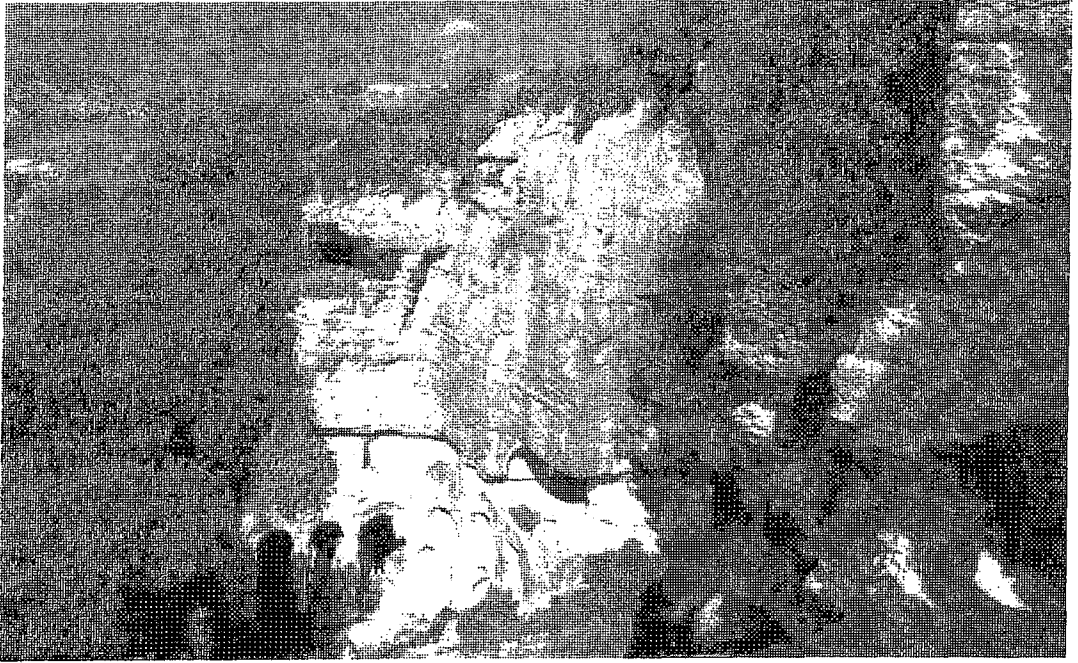
Resim4

Resim 5- Tel Açana buluntusu, 10-18/10. yüzyıl yapıtı, Kral yarım-I im başı.

Resim 6: Tel Açana Höyüğü.

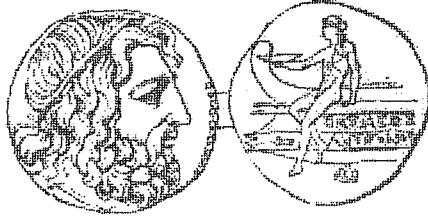
Resim 7

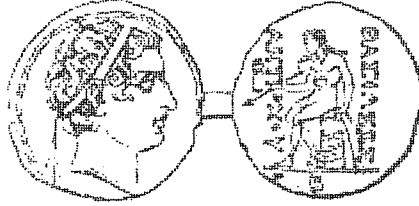
Resim 8

Resim 10 : Hititlerden kalma bir buluntu. Hitit Aslanları
A. COLUMN BASE – ANTAKYA MÜZESİ

Resim 11: İskenderin generallerinden Antigonos.

Resim 12: Büyük Antiokhos

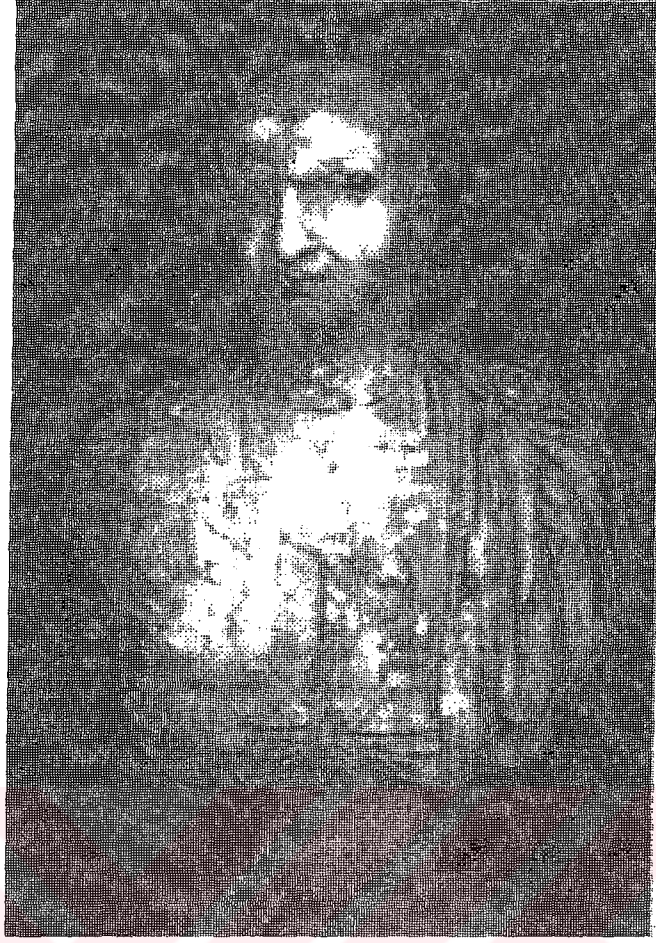
Resim 13: St. Pierre Kilisesi.

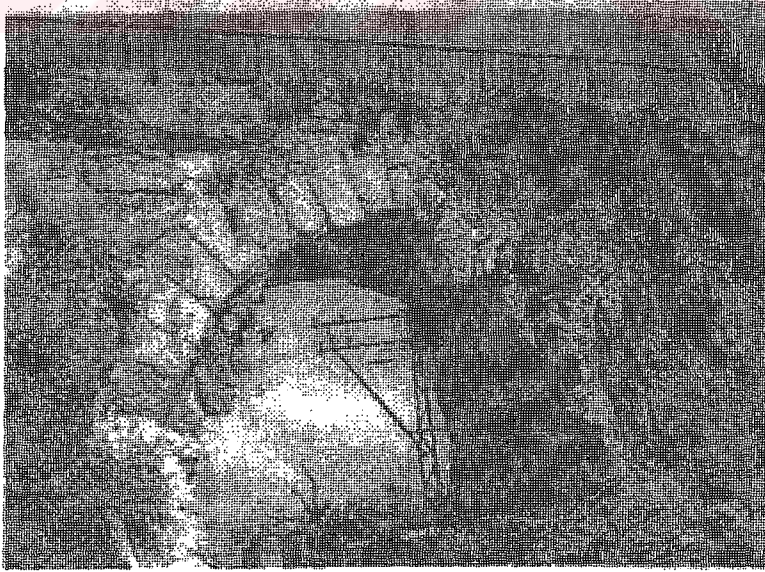
Resim 14: Antakya Arkeoloji Müzesi. Antakya buluntusu Roma çağı yapıtı
Aphrodite (?) heykeli.

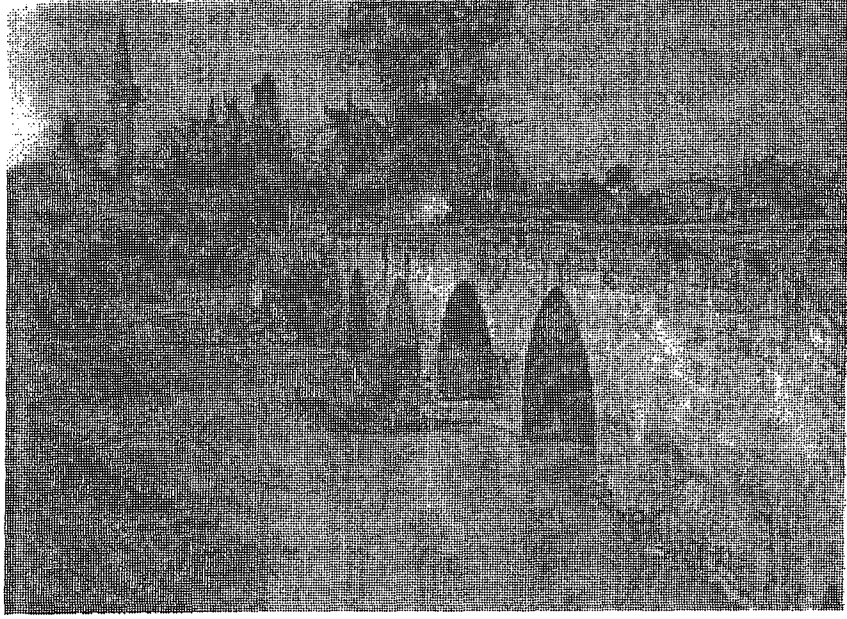
Resim 15

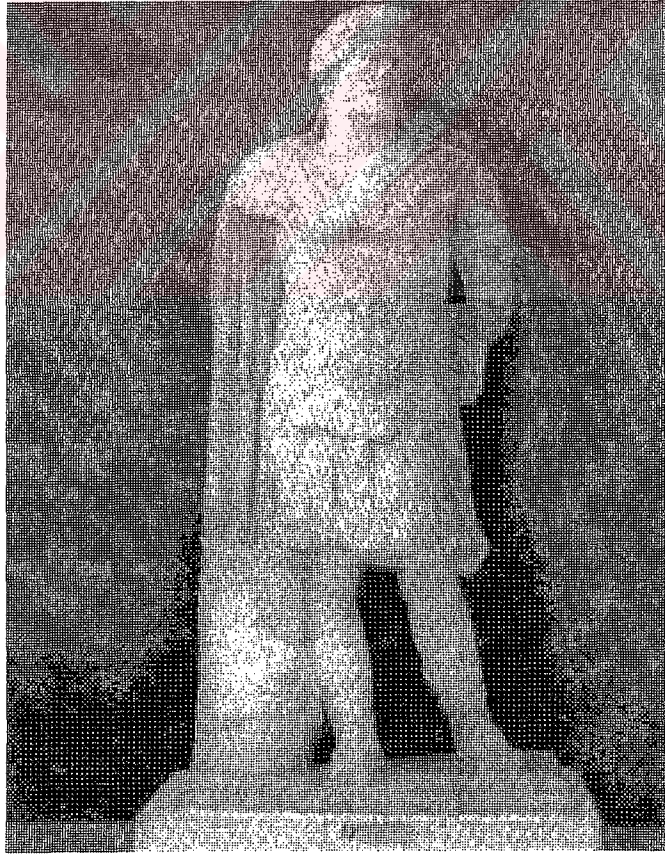
Resim 16: Antakya Arkeoloji Müzesi. İmparator Trebonianus Gallus'un (251 – 253) büstü.

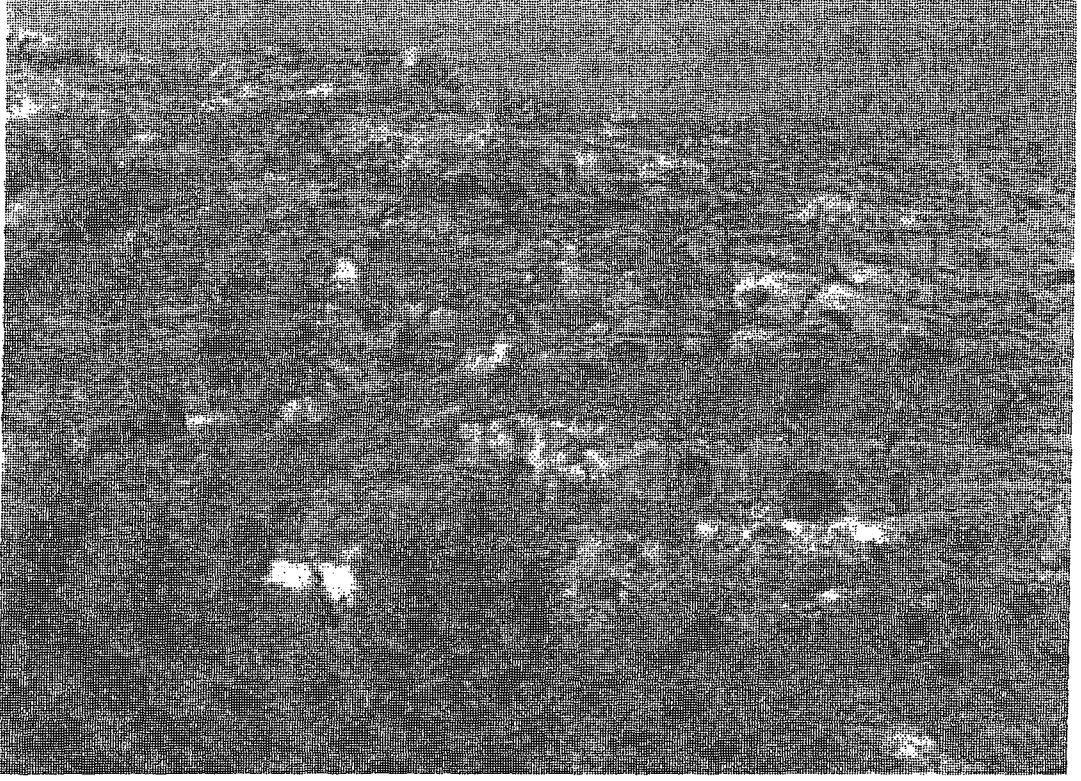
Resim 17: Antakya. Şimdi Memlikli Köprüsü denen, Traianus dönemi yapısı su kemeri parçası, üst bölüm.

Resim 18: Antakya. Kent dışında, Halep yolunun Orontes/Asi Irmağının aştığı tarihsel köprü. Şimdi Demirkörü diye anılıyor. Karşı kıyıda, Roma çağından kalma duvar parçası seçilebiliyor.

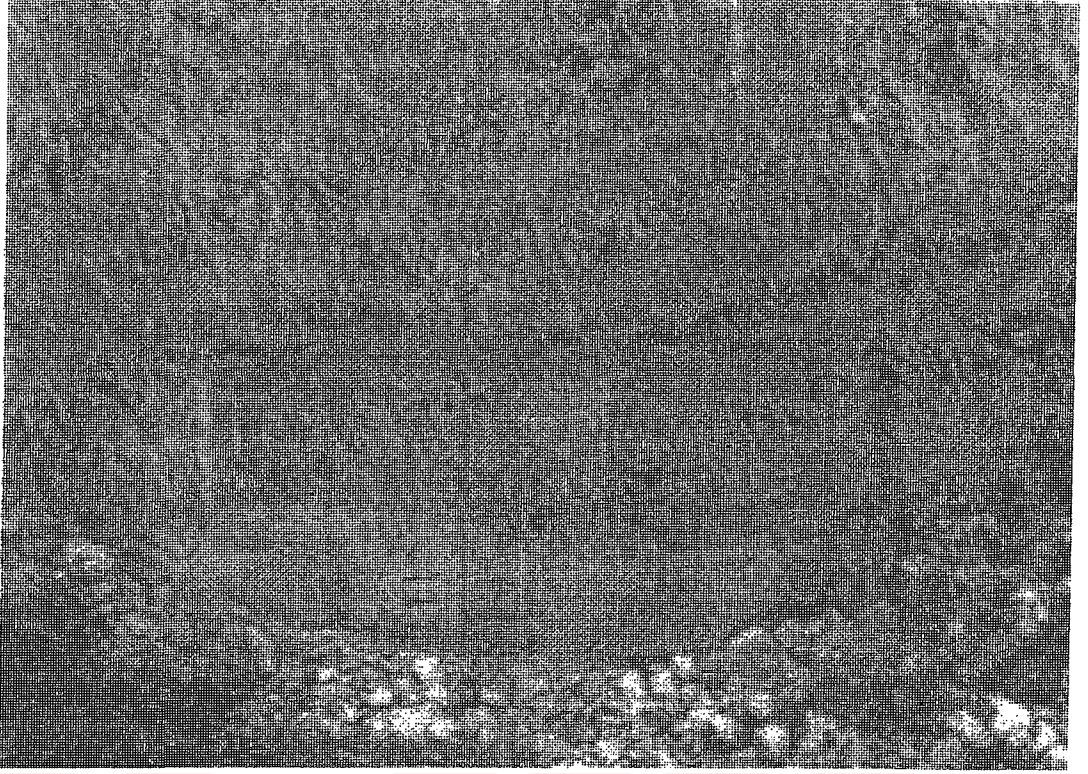
Resim 19: Antakya Arkeoloji Müzesi. Seleukeia Pierieia buluntusu. İmparator Lucius Verus Heykeli.

Resim 20: Seleukeia Pieria. Kentik bitşiğinde, Magorada denen bölümdeki kalıntılara yakından bakış.

Resim 21: Seleukeia Pieria. Güney surlarına yakından bakış.

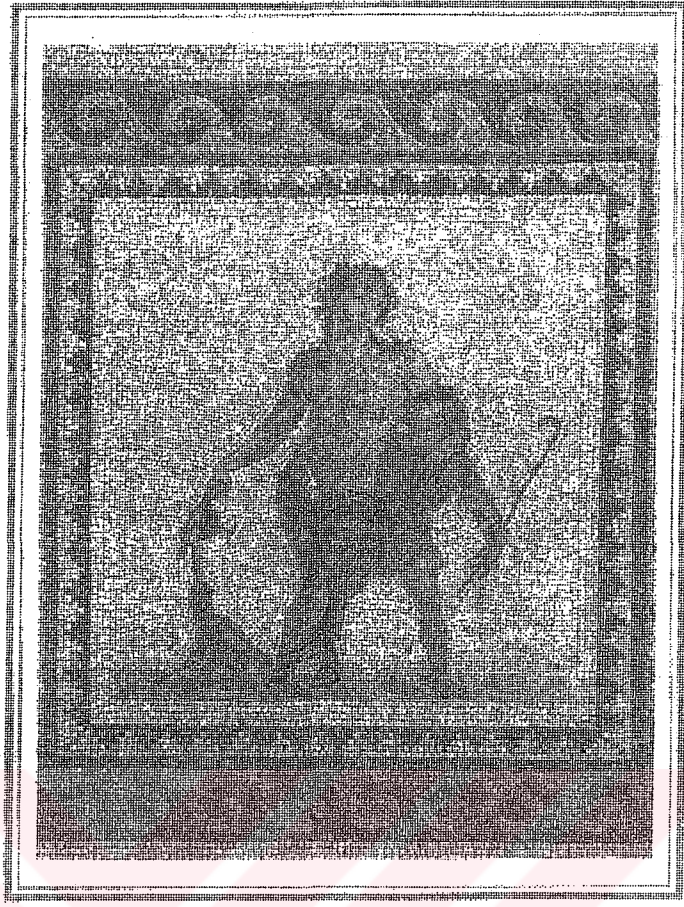

Resim 22: Seleukeia Pierieia. Gariz Tüneli'ndeki yazıt.

Resim 23: Apollon – Dafne Mozayığı. MS. III. yy. (Harbiye)

Apollo and Daphne 3rd Century A. D.

Resim 24: Sarhoş Dionysos Mozayığı. İ.S. 4. yy. (Antakya)
The Drunken Dionysus, 4th Century A. D.

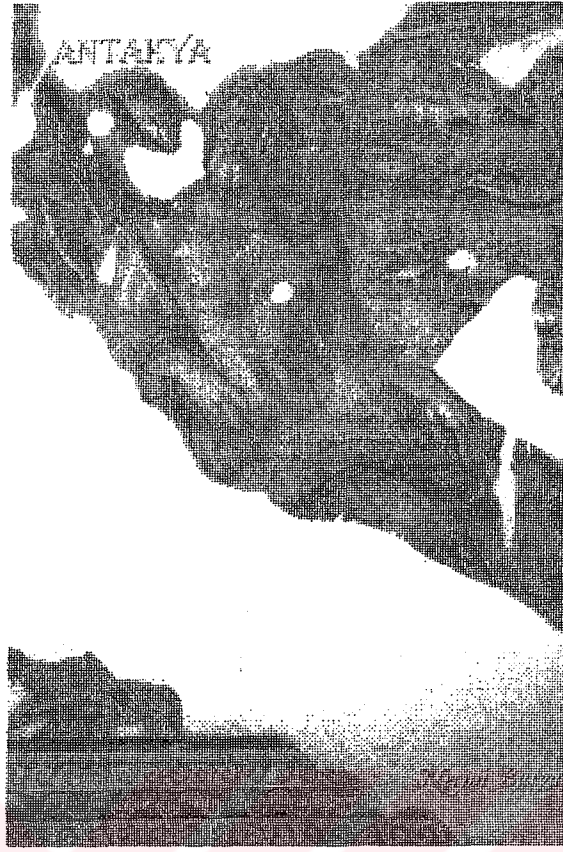
Resim 25

Resim 26

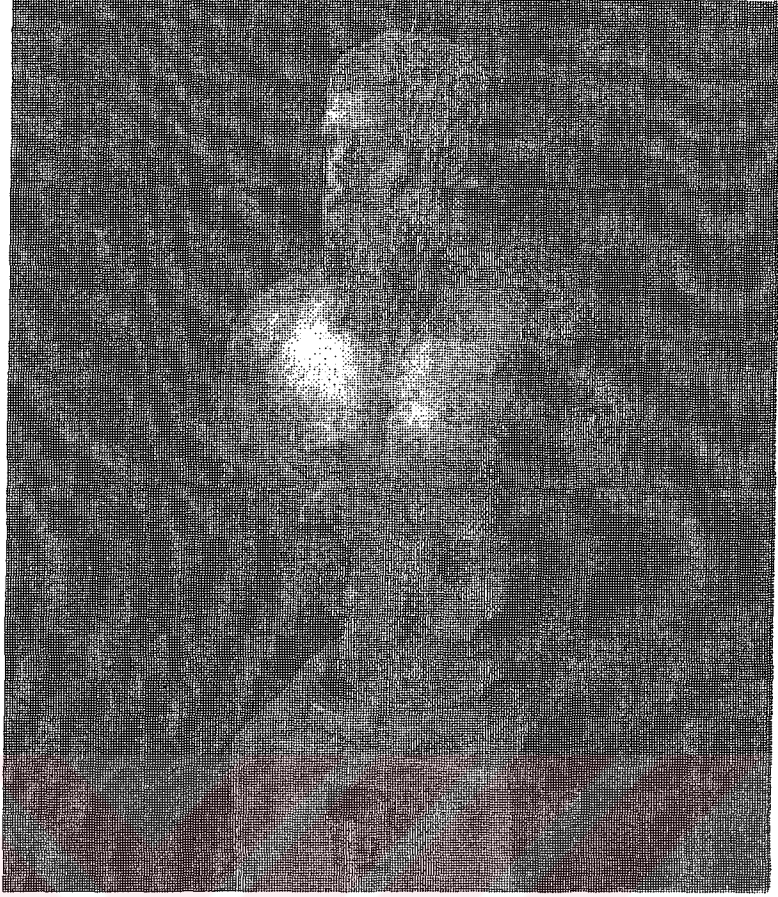
Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30: Antakya Arkeoloji Müzesi. Antakya buluntusu,
İmparator Pertinax büstü.

Resim 31: Demir Kapı denen sur kapısı.

ÖZET

Antakya Habib-i Neccar eteklerinde kurulmuş bir Hellenistik dönem kentidir. İstanbul surlarından sonra, ülkemizdeki en uzun surlar Antakye'da olup Hellenistik, Roma ve Bizans devirlerine aittir.

Antakya, Roma Ve İskenderiye'den sonra Akdeniz dünyasının en büyük kenti olmuştur. Şehrin kuruluşu hakkında Libianus ve Malalat farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Antakya'nın kozmopolitik halkı dini ve siyasi ayrımlar yüzünden çeşitli kanlı olaylara sahne olmuştur. İki büyük yangın ve altı deprem şehri sekiz defa felaketlere sürüklemiştir.

Hatay'da Reyhanlı- Kumlu – Kırıkhan üçgeni tarih öncesini aydınlatan bölgelerdir. 180 höyük tepsip edilmiştir. Hatay'da ilk bilimsel arkeolojik kazılar 1932-1938 arasında Chicago Üniversitesi yapılmıştır.

Amik ovası höyüklerinde İ.Ö. 8000 yıllarına ait yerleşme izleri tespit edilmiştir.

Tel Atchana, Tell Tainat ve Cüdeyde paleolitik dönemin önemli kalıntılarındandır. 1938' de Tell Dehep (Altıntepe), Tell Kurdu (Tevekkeli Höyük) da yapılan kazılarda prehistorik devirlere ait 10 evre çıkarılmıştır.

1936'da British Museum adına Sir Leonard Woolley samandağın Almine kentinde kazılar yapmıştır.

1930'larda Amerikalılarca yapılan kazılarda tabanlar mozaik döşemeli villalar bulunmuştur. Mozaikler bu alanda dünyanın ikinci müzesi sayılan Hatay Arkeoloji Müzesi ile Paris ve ABD'deki çeşitli müzelerde sergilenmektedir.

1996'da Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ile Antakya Arkeoloji müzesi işbirliği ile Prof. Dr. Aslıhan YENER başkanlığında Tell Kurdu kazılmıştır.

Kazılar devam etmektedir.

ABSTRACT

Antakya, is the Hellenistic Term town which is founded foots of Habib-i Neccar. After İstanbul city-walls, the longest city-walls of our country's are in Antakya, belonged on Hellenistic, Roman, and Byzantium revolution.

Antakya, has been greatest town of Mediterranean World after Roman and Alexandria. Libianus and Malalus asserted different ideas about building of the city.

Cosmopolitan populace of Antakya scened on many bloody brawl because of religious and political sequences. Two great conflagrations, six earth quakes draged the city to disasters eight times.

Reyhanlı – Kumlu – Kırıkhan triangle in Hatay are clarificating region of prehistoric. 180 mounds are determined. First scientific archaeological excavations are made from Chicago University between 1932 – 1938 years in Hatay.

Belonged to B.C 8000 in Amik plain mounds settling places are determined. Tell Açıana, Tell Tainat and Cüneyde are the important remnants of Paleolitik Term. Excavations maded in Tell Dehep (Altın Tepe), Tell Kurdu (Tevekkeli Höyük) belonged to prehistoric terms 10 phases are landed at 1938.

Sir Leonard Woolley made excavations in Almina town of Samandağ on name of British museum at 1936.

At 1930's American's excavations mosaic flooring villas are found. Mosaics are exhibited in counted as world's second museum Hatay Archaeology Museum , Paris and USA different museums.

At 1996 with the cooperation of Hatay Mustafa Kemal University and Antakya Archaeology Museum on presidency of Prof. Dr. Aslıhan Yener Tell Kurdu is excavated.

Excavations are still continued.